
**НАЦИОНАЛНА
СТРАТЕГИЈА
ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА**

На основу члана 17. став 1. и члана 45. став 1. Закона о Влади („Службени гласник РС”, бр. 55/05, 71/05-исправка и 101/07),

Влада доноси

НАЦИОНАЛНУ СТРАТЕГИЈУ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

I. УВОД

1. Основне поставке одрживог развоја

Савремени свет је већ увелико суочен са заједничком одговорношћу и нужношћу да свој развој усклади с потребама људи и природе и са свешћу да се Земља мора сачувати како за садашњу генерацију тако и за будуће генерације људи. Обавеза данашње генерације да остави потомству бар онолико шанси за развој колико их она има проистиче из фундаменталног принципа моралне правде, а то је да сви људи имају подједнака права на најшире основне слободе које не угрожавају слободу других. Садашња генерација има право на ресурсе и здраву животну средину, али не сме угрозити исто такво право наредним генерацијама.

Национална стратегија одрживог развоја (у даљем тексту: Стратегија) дефинише одрживи развој као циљнооријентисан, дугорочан, непрекидан, свеобухватан и синергетски процес који утиче на све аспекте живота (економски, социјални, еколошки и институционални) на свим нивоима. Одрживи развој подразумева израду модела који на квалитетан начин задовољавају друштвено-економске потребе и интересе грађана, а истовремено уклањају или знатно смањују утицаје који прете или штете животној средини и природним ресурсима. Дугорочни концепт одрживог развоја подразумева стални економски раст који осим економске ефикасности, технолошког напретка, више чистијих технологија, иновативности целог друштва и друштвено одговорног пословања обезбеђује смањење сиромаштва, дугорочно боље коришћење ресурса, унапређење здравствених услова и квалитета живота и смањење загађења на ниво који могу да издрже чиниоци животне средине, спречавање нових загађења и очување биодиверзитета. Један од најважнијих циљева одрживог развоја јесте отварање нових радних места и смањење стопе незапослености, као и смањење родне и друштвене неједнакости маргинализованих група, подстицање запошљавања младих и лица са инвалидитетом, као и других ризичних група.

Одрживи развој подразумева и усклађивање различитих развојних аспеката и супротстављених мотива садржаних у програмима појединих сектора. За целисходно решавање таквих конфликта потребни су политичка воља и опредељеност. Кључне претпоставке неопходне за прихватање и примену концепта одрживог развоја привреде и друштва, као и за његово успешно остварење јесу одговарајуће вођство, широка политичка, социјална и медијска подршка, као и друштвена сагласност с тим да је неопходно прихватити тај концепт. При томе, јака политичка воља, посвећеност Владе и подршка јавности представљају најнепосредније факторе успеха. Карактеристика одрживог развоја је и веће укључивање јавности у доношење

одлука о решавању проблема животне средине. Није довољно да се само власт декларативно определи за то, већ се и мора посебно подстицати јавност, пре свега правовремено информисати и обучавати да би објективно могла да утиче на исход решавања проблема за који је заинтересована.

Циљ Стратегије је да уравнотежи три кључна фактора, тј. три стуба одрживог развоја: одрживи развој економије, привреде и технологије, одрживи развој друштва на бази социјалне равнотеже и заштиту животне средине уз рационално располагање природним ресурсима. Истовремено, циљ стратегије је да споји та три стуба у целину коју ће подржавати одговарајуће институције.

Стратегија значајно доприноси усклађивању могућих супротстављених циљева утврђених с различитих аспеката друштвено-економског развоја, премошћавању јаза између секторских политика, као и успостављању система узајамних предности. То је постигнуто јер су у изради Стратегије учествовале све кључне друштвене групе.

2. Садржај Стратегије

Стратегија се састоји од осам делова.

У првом делу приказана је методологија израде Стратегије и основни подаци о усвојеним стратешким документима Републике Србије на којима се заснива Стратегија Шематски су приказане функционалне везе између елемената Стратегије (економије, друштва и заштите животне средине), као и њихови узајамни утицаји.

Други део Стратегије дефинише стратешко опредељење за одрживи развој и обухвата визију развоја, националне приоритете и принципе Стратегије. У том делу дата је полазна SWOT анализа.

Трећи део бави се економијом, као једним од три „стуба” одрживог развоја. У њему су дате основе привреде Републике Србије засноване на знању, као и конкретни циљеви и приоритет у макроекономском управљању и избор одговарајуће економске политике, транзиционих токова, одрживе производње и потрошње, образовања за одрживи развој, информационо-комуникационих технологија и економије засноване на знању, одрживости наунотехнолошке политике и заштите интелектуалне својине.

Четврти део Стратегије бави се друштвено-економским условима и перспективама које отвара одрживи развој у Републици Србији. У том делу се наводе циљеви, мере и приоритети који се односе на различите области друштвеног развоја и њихове везе и утицаје на економски развој и заштиту животне средине у Републици Србији – друштвене вредности, квалитет живота и друштвено благостање, популациону политику, социјалну сигурност, сиромаштво и социјалну укљученост, политику једнаких могућности, родну равноправност, јавно здравље, становање и стамбену политику, регионалне и локалне аспекте одрживог развоја, као и информисање и учешће јавности у одлучивању.

Пети део посвећен је питањима заштите животне средине и очувања природних ресурса у Републици Србији, као и утицајима економског развоја на животну средину. У том делу дати су циљеви, мере и приоритети везани за заштиту природних ресурса (ваздуха, воде, земљишта, биодиверзитета, шума, минералних ресурса и обновљивих извора енергије), заштиту од деловања различитих фактора ризика по животну средину (климатских промена и оштећења озонског омотача, отпада, хемикалија, удеса, јонизујућег и нејонизујућег зрачења, буке и природних катастрофа), заштиту од деловања

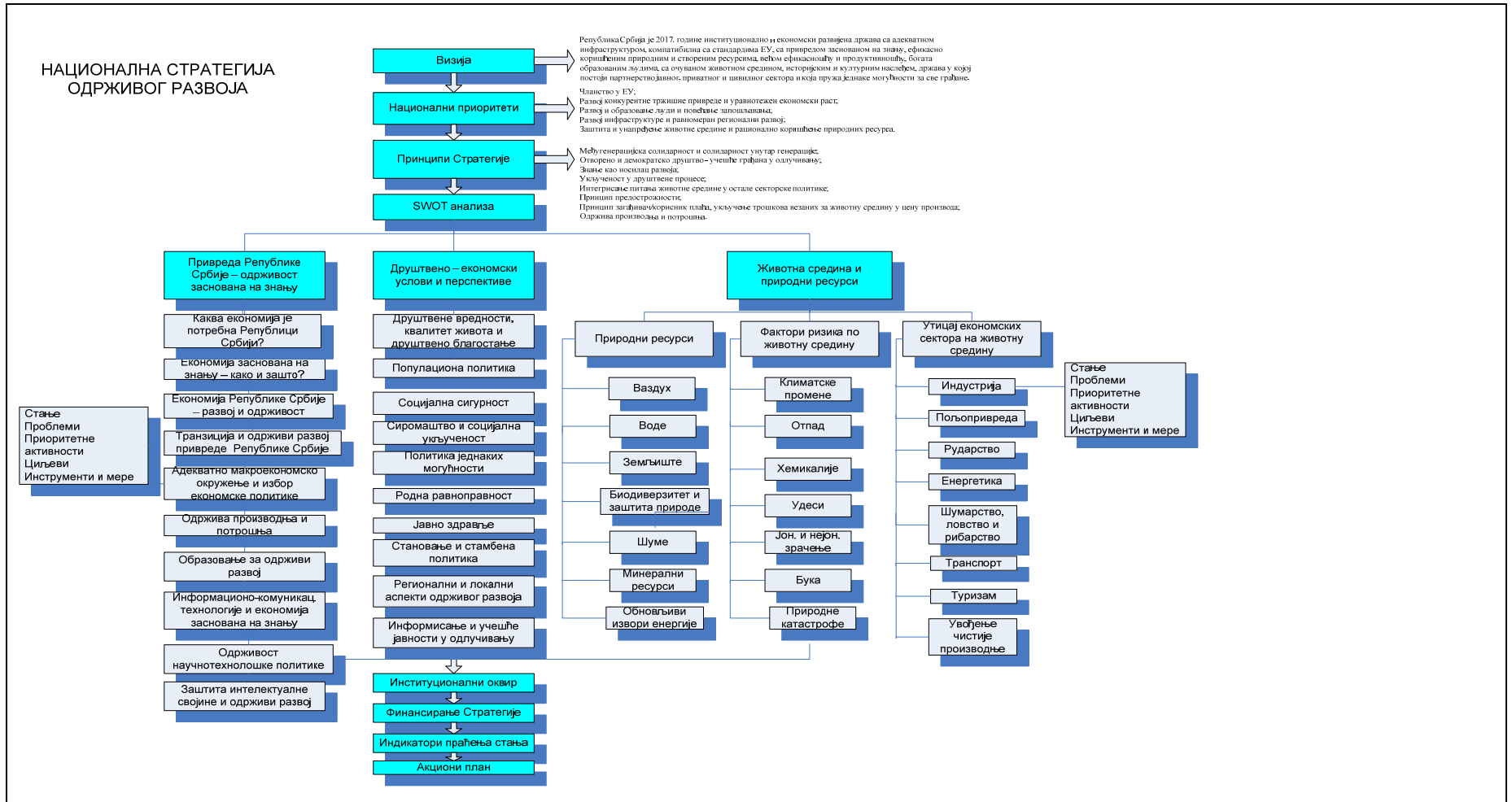
фактора ризика по животну средину у различитим економским секторима (индустрији, рударству, енергетици, пољопривреди, шумарству, ловству и рибарству, саобраћају и туризму), као и увођење чистије производње.

У шестом делу стратегије дат је институционални оквир и механизми за примену Стратегије, с посебним освртом на оснивање нових институција и јачање постојећих за спровођење Стратегије, као и јасни механизми међусобне поделе одговорности и надлежности у спровођењу и праћењу спровођења Стратегије.

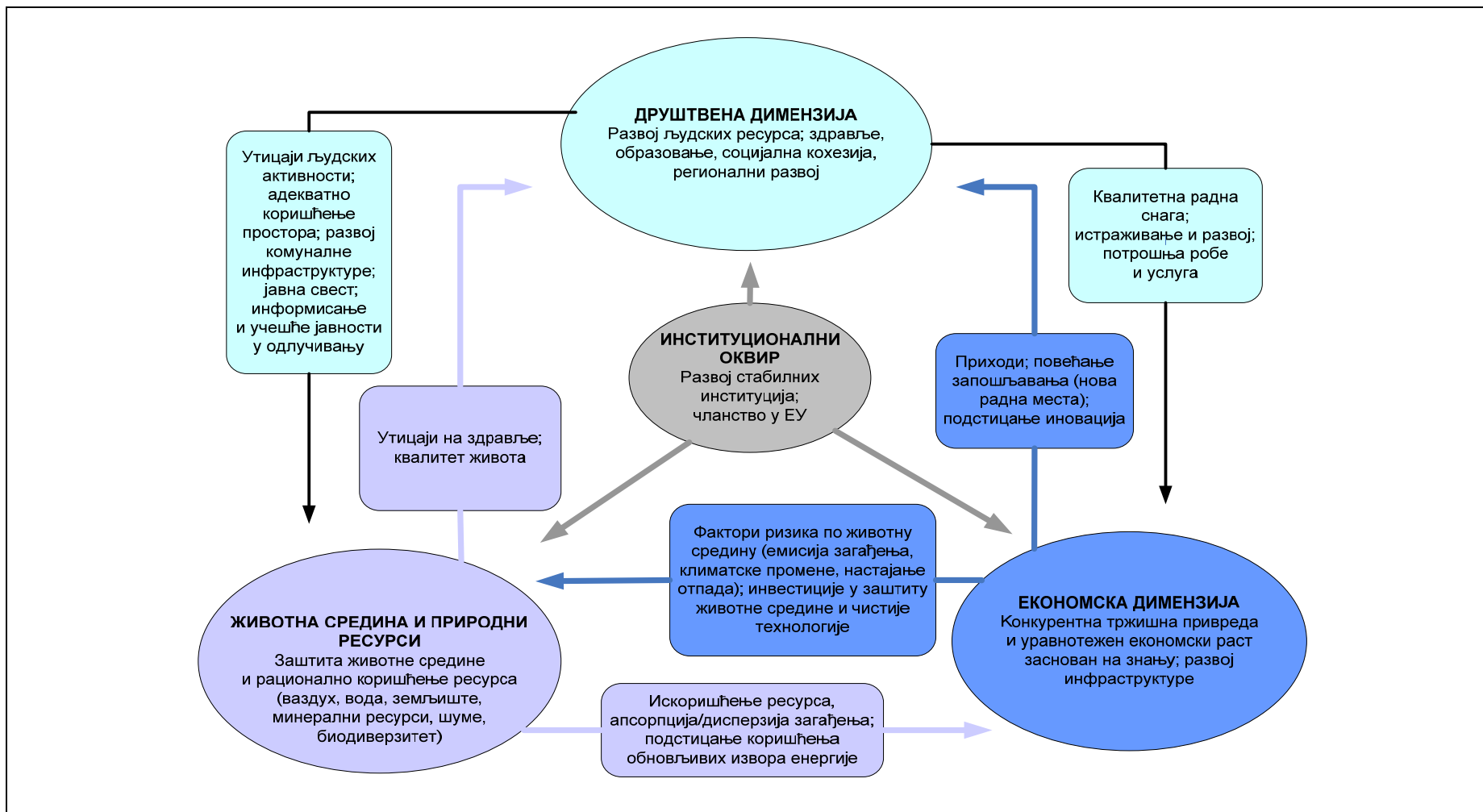
У седмом делу приказани су извори финансирања Стратегије.

У осмом делу дата је методологија праћења спровођења Стратегије с јасно дефинисаним индикаторима одрживог развоја по појединим областима којима се Стратегија бави и наведене су институције које су надлежне за праћење тих индикатора.

На слици 1. дата је шема Стратегије, док су на слици 2. приказане функционалне везе елемената Стратегије.

Слика 1. Шема Стратегије.

Слика 2. Функционалне везе елемената Стратегије.

Скраћенице које се користе у тексту Стратегије имају следеће значење:

ASEAN – *Association of South East Asian Nations* / Асоцијација земаља југоисточне Азије;

BAT – *Best Available Technology* / најбоља расположива технологија;

BATNEEC – *Best Available Technology Not Entailing Excessive Costs* / најбоља доступна технологија која не захтева прекомерне трошкове;

БЕР – *Best environmental practice* / најбоља пракса по животну средину;

CEDAW – *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women* / Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена;

CITES – *Convention on International Trade in Endangered Species* / Конвенција о међународној трговини угроженим врстама;

CPI – *Corruption Perceptions Index* / индекс перцепције корупције;

ЕЕА – *European Environmental Agency* / Европска агенција за животну средину;

EIA – *Environmental Impact Assessment* / процена утицаја на животну средину;

EIONET – *European Information and Observation Network* / Европска мрежа за информисање и посматрање стања животне средине;

EMS – *Environmental Management System* / систем управљања животном средином;

EMAS – *Environmental Management and Audit Scheme* / систем управљања и провере животне средине;

ESCO – *Energy Service Company* / компаније за пружање услуга у енергетици, које развијају, изводе и финансирају тржишно засноване пројекте енергетске ефикасности;

НАССР – *Hazard Analysis Critical Control Points* / стандарди безбедне хране: анализа ризика контролом критичних тачака у производњи;

HDI – *Human Development Index* / индекс људског развоја;

IBA – *Important Bird Areas* / подручје за птице од међународног значаја;

IESCR – *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights* / Конвенција Уједињених нација о економским, социјалним и културним правима;

IPA – *Important Plant Areas* / подручје за биљке од међународног значаја;

IPPC – *Integrated Prevention and Pollution Control* / интегрисано спречавање и контрола загађивања животне средине;

LCA – *Life Cycle Analysis* / анализа животног циклуса;

МОП – материјално обезбеђење породице;

NAFTA – *North American Free Trade Agreement* / Северноамерички споразум о слободној трговини;

OECD – *Organisation for Economic Co-operation and Development* / Организација за економску сарадњу и развој;

ODA – *Official Development Assistance* / званична развојна помоћ;

PPP – *Purchasing Power Parity* / паритет куповне моћи;

PPP – *Public Private Partnership* / сарадња јавног и приватног сектора;

SIDA – *Swedish International Cooperation Agency* / Шведска агенција за међународну развојну сарадњу;

SWOT – *strength, weaknesses, oportunities, threats* / анализа предности, слабости, шанси и претњи;

toe – *tone of oil equivalent* / тона еквивалентне нафте;

UNDP – *United Nations Development Programme* / Програм Уједињених нација за развој;

UNFCCC – *United Nations Framework Convention on Climate Change* / Оквирна Конвенција УН о климатским променама;

USD – амерички долар;

БДП – бруто домаћи производ;

ЕУ – Европска унија;

ГМО – генетски модификовани организми;

МОП – материјално обезбеђење породице;

МОР – Међународна организација рада;

МСП – мала и средња предузећа;

МХЕ – мале хидроелектране;

НВО – невладине организације;

НИП – Национални инвестициони план;

ОИЕ – обновљиви извори енергије;

СЗО – Светска здравствена организација;

УН – Уједињене нације.

3. Методологија израде Стратегије

Израда Стратегије покренута је као директан одговор на Светски самит о одрживом развоју, на предлог шведског амбасадора у Београду, а започета је у јулу 2005. године у сарадњи Кабинета потпредседника Владе, UNDP и SIDA. Основни циљ пројекта јесте да се кроз широк партиципативни процес изради Стратегија која ће бити свеобухватан стратегијски развојни документ Владе, заснован на постојећем стратегијском оквиру.

Методолошки поступак који је примењен у изради Стратегије приказан је и верификован у стручној међународној јавности.

Сагласно међународној пракси, Стратегија је стварана у партиципативном процесу, уз ангажовање великог броја заинтересованих страна у српском друштву. Другим речима, потврђујући досадашња сазнања о концепту одрживог развоја као процесу који се заснива на узајамном учењу и повезивању бројних искустава и експертиза у синергију усмерену ка унапређењу свих аспеката живота, предвиђена је израда Стратегије у сарадњи и интеракцији бројних релевантних институција и заинтересованих страна српског друштва, уз несумњиву водећу улогу Владе.

При изради Стратегије највише се ослањало на академску заједницу да би се избегла могућа политизација и везивање успешности израде (и примене) Стратегије за било коју политичку опцију. Успешно руковођење израдом Стратегије захтевало је од самог почетка висок политички сензибилитет и вештину изналажења општеприхватљивих решења када су бројне заинтересоване стране имале различите, а често и супротстављене ставове према кључним сегментима израде Стратегије. Поред тога, било је неопходно

обезбедити и континуитет у сложеним друштвено-политичким односима и наметнути израду Стратегије као један од приоритета не само актуелне него и будуће Владе, пошто се има у виду чињеница да је одрживи развој дугорочан процес, дужи од мандата било које Владе.

У уводној фази израде Стратегије, многобројне заинтересоване стране, појединци и институције упознати су са изворном идејом и концептом Стратегије. Полазна основа израде Стратегије била је да се уз уважавање постојећих усвојених стратегијских докумената изради концепт одрживог развоја који синергијски повезује све три компоненте – економију, друштво и животну средину. Да би се то постигло, прво су анализирани постојеће секторске и међусекторске стратегије да би се утврдиле смернице за даљи ток израде Стратегије. Уследила су још два радна документа: Повезаност економског развоја и заштите животне средине и Везе између животне средине и одређених социјалних питања.

Формиране су три радне групе од представника релевантних институција, а по позиву за учешће у изради Стратегије који је упутио Кабинет потпредседника Владе. Радне групе, три стуба пројекта, одговарају компонентама одрживог развоја – економија заснована на знању, социјална питања и животна средина. Израда Стратегије је била отворена за све заинтересоване стране. У сарадњи с највећим мрежама удружења, одабрано је девет активних удружења из области одрживог развоја, која су имала значајну улогу у изради, промоцији и оцењивању радних верзија Стратегије.

Пред почетак израде Стратегије одржана је Национална конференција о одрживом развоју, марта 2006. године, са задатком да се уз помоћ јавности и на основу консултација са заинтересованим странама и институцијама креира визија Републике Србије 2017. године и утврде приоритети појединачних стубова Стратегије. Конференцији је присуствовало 130 учесника – представника бројних институција Владе, академске заједнице, пословног света и невладиног сектора. Заједничким радом и разменом идеја, искустава и сазнања, утврђени су кључни национални приоритети и принципи на којима се заснива Стратегија.

Свака радна група анализирала је полазно стање за остварење одрживог развоја за сваки утврђени приоритет, утврдила кључне проблеме и дефинисала жељено стање. Истовремено, радне групе су свој допринос дале у утврђивању приоритета и стратешких циљева одрживог развоја, као и начина пружања подршке остварењу циљева и инструмената помоћу којих ће се та подршка пружати. Посебна пажња посвећена је потребном институционалном оквиру за спровођење Стратегије. Утврђен финансијски план за примену Стратегије одређује оквирну количину средстава неопходних за примену приоритетних мера које проистичу из Стратегије. Тиме ће се омогућити дугорочно планирање постављених активности у буџету Републике Србије и обезбедити основа за добијање кредита или за донације. Детаљан акциони план за спровођење Стратегије усмериће активности и мере на достизање циљева који су утврђени у Стратегији.

У припреми тематских целина Стратегије учествовао је велики број стручњака чије су специјалности одговарале утврђеним темама. Заједничка израда, тј. учешће великог броја заинтересованих страна, јавности и представника државне управе, био је један од кључних изазова у изради Стратегије. У изради Стратегије учествовао велики број заинтересованих страна: стручњака, представника институција, релевантних министарстава, цивилног друштва, општина, приватног сектора, удружења итд. и било је

неопходно изградити осећај да она подједнако припада свима. Радне групе су од септембра 2006. до фебруара 2007. године одржале више састанака да би утврдиле елементе и оквир за израду Стратегије да би се обезбедила платформа за шири партиципативни процес.

Као што је наведено, била је неопходна политичка подршка том процесу јер је Влада носилац промена и развоја земље. Новоизабрана Влада, односно Кабинет потпредседника, наставио је маја 2007. године сарадњу са UNDP и SIDA на комплетирању елемената за Стратегију. Под политичким вођством из Кабинета потпредседника Владе, пошто су потврђени национални приоритети, израђен је први нацрт Стратегије и о њему је започета јавна расправа у великом броју градова Републике Србије. То је допринело стварању консензуса о основној визији и приоритетима будућег развоја у Републици Србији.

Тиме је Република Србија доспела на праг испуњења једног важног услова за придруживање ЕУ. Не треба, међутим, заборавити да је одрживи развој дугорочан и непрекидан процес и да само стално праћење спровођења Стратегије и њене правовремене ревизије воде сигурном успеху и напретку.

4. Веза с другим стратегијама

Решења у Стратегији у складу су са европским интеграцијама: Стратегијом одрживог развоја ЕУ (усвојена 2001. године и обновљена 2006. године) и Лисабонском стратегијом (усвојио Савет Европе марта 2000). Стратегија је усклађена с Миленијумским циљевима развоја (УН) и Националним миленијумским циљевима развоја у Републици Србији, које је Влада Републике Србије усвојила 2006. године.

Стратегија се усваја у периоду у којем Република Србија спроводи или усваја различите стратешке документе и/или акционе планове развоја – како оне документе који имају мултисекторски карактер, тако и различите секторске развојне документе.

Стратегија полази од реформских циљева утврђених у стратешким документима које је донела Влада. Стратегија је у потпуности усклађена с принципима и циљевима који су утврђени у Националној стратегији Србије за приступање Србије и Црне Горе Европској унији (усвојила Влада јуна 2005. године) и Стратегији за смањење сиромаштва (усвојила Влада 2003), као и стратегијама које уређују привредни развој Републике Србије и програмима заштите животне средине.

Национална стратегија за приступање Србије и Црне Горе Европској унији један је од стратешких докумената који опредељује целокупну државну политику у наредном периоду и веома је значајна за политику одрживог развоја. Стратегија за смањење сиромаштва представља средњорочни развојни оквир усмерен на смањење кључних облика сиромаштва и садржи анализу узрока и карактеристика сиромаштва у Републици Србији, као и главне стратешке смернице за друштвени развој и смањење броја сиромашних у наредним годинама. Стратегија за смањење сиромаштва предвиђа привредни развој и раст, спречавање новог сиромаштва услед реструктурирања привреде и бригу о устаљено сиромашним групама. Стратегијама привредног развоја Републике Србије предвиђају се основни развојни приоритети Републике Србије и начини њиховог остваривања, а решења базирају на ефикасној тржишној привреди и повећању конкурентности. У програмима заштите животне средине дефинисани су општи, краткорочни (2007–2011), континуирани (2007–2016) и средњорочни

(2012–2016) циљеви политике заштите животне средине и инструменти за dostizanje postavljених циљева.

Стратегија је усклађена и са следећим стратешким документима:

- Националном стратегијом запошљавања за период од 2005. до 2010. године (усвојила Влада 2005);
- Стратегијом развоја пољопривреде Србије („Службени гласник РС”, број 78/05);
- Стратегијом развоја туризма Републике Србије („Службени гласник РС”, број 91/06);
- Стратегијом подстицања и развоја страних улагања („Службени гласник РС”, број 22/06);
- Стратегијом развоја информационог друштва у Републици Србији („Службени гласник РС”, број 87/06);
- Националном стратегијом за решавање питања избеглих и интерно расељених лица (усвојила Влада маја 2002);
- Стратегијом реформе државне управе у Републици Србији (усвојила Влада новембра 2004);
- Стратегијом развоја социјалне заштите („Службени гласник РС”, број 108/05);
- Стратегијом локалног одрживог развоја (усвојена на Генералној скупштини Сталне конференције градова и општина децембра 2005);
- Стратегијом развоја малих и средњих предузећа и предузетништва у Републици Србији 2003–2008. (усвојила Влада 2003);
- Стратегијом развоја шумарства Републике Србије („Службени гласник РС”, број 59/06);
- Националном стратегијом управљања отпадом, са програмом приближавања ЕУ (усвојила Влада јуна 2003);
- Националном стратегијом за борбу против ХИВ/АИДС-а (усвојила Влада 17. фебруара 2005);
- Стратегијом развоја стручног образовања у Републици Србији („Службени гласник РС”, број 1/07);
- Стратегијом развоја образовања одраслих у Републици Србији („Службени гласник РС”, број 1/07);
- Стратегијом регионалног развоја Републике Србије за период од 2007. до 2012. године („Службени гласник РС”, број 21/07);
- Стратегијом унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији („Службени гласник РС”, број 1/07);
- Стратегијом развоја енергетике Републике Србије до 2015. године (утврдила Влада Одлуком – „Службени гласник РС”, број 44/05);
- Националном стратегијом за борбу против корупције (утврдила Влада Одлуком – „Службени гласник РС”, број 109/05);
- Водопривредном основом Републике Србије (утврдила Влада Уредбом – „Службени гласник РС”, број 11/02);
- Националним планом акције за децу (усвојила Влада 2004).

Стратегија је такође узела у обзир циљеве и принципе утврђене у Нацрту стратегије за интеграцију и давање нових овлашћења Ромима и у Нацрту националне стратегије реформе система здравствене заштите – „Боље здравље за све у трећем миленијуму”.

II. СТРАТЕШКО ОПРЕДЕЉЕЊЕ ЗА ОДРЖИВИ РАЗВОЈ

1. Визија одрживог развоја Републике Србије

Република Србија је 2017. године институционално и економски развијена држава са одговарајућом инфраструктуром, компатибилна са стандардима ЕУ, с привредом заснованом на знању, ефикасно коришћеним природним и створеним ресурсима, већом ефикасношћу и продуктивношћу, богата образованим људима, са очуваном животном средином, историјским и културним наслеђем, држава у којој постоји партнерство јавног, приватног и цивилног сектора и која пружа једнаке могућности за све грађане.

Оваква визија проистекла је из стратегијских циљева одрживог развоја, на основу темељне анализе потенцијала Републике Србије, као и услова и ограничења у којима се остварују развојни циљеви. Ову визију могуће је остварити ако се доследно буду примењивали темељни, стратешки и доследни циљеви који се заснивају на потребама грађана Републике Србије да се достигне квалитетније живљење и бољи животни стандард. Друштвени консензус подразумева да сви нивои власти увиде своју улогу у остварењу визије развоја Републике Србије до 2017. године и да сви заједно утичу на институције државе да би се постигли стратешки циљеви одрживог развоја.

Сагласно визији, утврђени су национални приоритети Стратегије, као и стратешки и секторски циљеви одрживог развоја и развојни инструменти и активности који су неопходни за њихово остваривања. Стратешки и секторски циљеви, приоритетне активности и развојни инструменти приказани су у поглављима која следе.

2. Национални приоритети одрживог развоја Републике Србије

Стратегија настаје када су већ усвојене: Национална стратегија Србије за приступање Србије и Црне Горе Европској унији, Стратегија за смањење сиромаштва и секторске стратегије и када су већ припремљене одређене националне развојне стратегије и програми који су за њу важни (Нацрт националне стратегије привредног развоја Србије за период од 2006. до 2012. године са Акционим планом и Нацрт националног програма заштите животне средине).

Могућност остваривања одрживог развоја Републике Србије је у увођењу, прилагођавању и примени принципа који доминирају у ЕУ, односно у повећавању конкурентности која се заснива на знању, иновацијама и предузетништву, као што је утврђено у Лисабонској стратегији.

Кључни национални приоритети Републике Србије чије ће испуњење у највећој мери омогућити остварење визије одрживог развоја до 2017. године јесу:

1) Чланство у ЕУ. Да би остварила своје основно стратешко-политичко опредељење: укључивање у европске интегративне токове, придруживање, а потом и приступање ЕУ, Република Србија мора да испуни бројне сложене и међусобно повезане услове које је ЕУ формулисала пре више од деценије, за шта је потребно остварити:

- развој стабилних институција које гарантују демократију, владавину права и поштовање и заштиту људских права и права мањина;
- развој тржишне економије која може да се суочи с притиском конкуренције унутар ЕУ;

– усаглашавање с правним тековинама ЕУ и преузимање обавеза које проистичу из тог чланства.

2) Развој конкурентне тржишне привреде и уравнотежен економски раст, подстицање иновација, стварање бољих веза између науке, технологије и предузетништва, повећање капацитета за истраживање и развој, укључујући нове информационе и комуникационе технологије, за шта је потребно остварити:

- унапређење услова за привлачење страних директних инвестиција;
- макроекономску стабилност и повећање извоза;
- развој малих и средњих предузећа;
- завршетак приватизације;
- обезбеђење сигурности снабдевања енергијом уз повећање ефикасности енергетских субјеката и енергетске ефикасности привреде;
- подстицање иновација и промовисање предузетништва;
- промовисање информатичког друштва.

3) Развој и образовање људи, повећање запошљавања и социјална укљученост, стварање већег броја радних места, привлачење стручњака, унапређивање квалитета и прилагодљивости радне снаге, већа улагања у људске ресурсе, за шта је потребно остварити:

- спречавање одлива стручњака тако што ће се створити бољи радни услови;
- унапређење прилагодљивости радника и постизање веће флексибилности тржишта рада;
- улагање у знање и вештине људи путем квалитетног, ефикасног и практично применљивог образовања и непрестано усавршавање чланова свих друштвених група на принципима једнаких могућности;
- социјалну укљученост младих, жена и чланова маргинализованих група и мере за подстицај њиховог запошљавања;
- инвестирање у јавно здравље, посебно у примарну здравствену заштиту, а поготово у превенцију.

4) Развој инфраструктуре и равномеран регионални развој, унапређивање атрактивности земље и обезбеђење адекватног квалитета и нивоа услуга, за шта је потребно остварити:

- проширење и унапређење саобраћајне инфраструктуре;
- развој комуналне инфраструктуре (водоснабдевање, пречишћавање отпадних вода и управљање отпадом);
- смањење регионалних неравномерности и сиромаштва и подизање регионалне конкурентности;
- подстицање равномерног регионалног развоја и локалних развојних иницијатива тако што ће се отворити различите могућности сарадње приватног и јавног сектора уз сагледавање родне димензије и перспективе развоја;
- адекватно коришћење простора, као важног ресурса за регионални развој;
- одрживи развој енергетске инфраструктуре у складу са очекиваним динамичним привредним растом;
- рурални развој.

5) Заштита и унапређење животне средине и рационално коришћење природних ресурса, очување и унапређивање система заштите животне средине, смањење загађења и притисака на животну средину, коришћење природних ресурса тако да остану расположиви и за будуће генерације, за шта је потребно остварити:

- успостављање система заштите и одрживог коришћења природних богатстава, тј. ресурса (ваздуха, воде, земљишта, минералних сировина, шума, рибе, дивљих биљних и животињских врста);
- јачање узајамног деловања и остварење значајних међусобних ефеката заштите животне средине и економског раста, укључење политике животне средине у развојне политике других сектора;
- инвестирање у смањење загађења животне средине и развој чистијих технологија;
- смањење високе енергетске интензивности привреде Републике Србије и ефикасније коришћење фосилних горива;
- подстицање коришћења обновљивих извора енергије;
- планирање одрживе производње и потрошње и смањење отпада по јединици производа;
- заштиту и очување биодиверзитета.

3. Принципи Стратегије

Стратегија се заснива на глобално прихваћеним принципима који су дефинисани у Декларацији о одрживом развоју из Јоханесбурга, Миленијумским циљевима развоја и у Стратегији одрживог развоја ЕУ. То су:

1) Међугенерациска солидарност и солидарност унутар генерације. Задовољити потребе садашњих генерација, али тако да се не угрозе права будућих генерација да задовоље своје потребе. Солидарност унутар генерације постићи демократски усаглашеном расподелом расположивог природног и створеног капитала тако да се обезбеде основне људске потребе за све друштвене групе;

2) Отворено и демократско друштво – учешће грађана у одлучивању. Гарантовати грађанска права, обезбедити приступ информацијама и осигурати доступност правде. Обезбедити одговарајуће консултације с грађанима и учешће грађана у доношењу одлука. Бранити стабилност демократских институција на основама мира, безбедности и слободе;

3) Знање као носилац развоја. Промовисати просперитетну, иновативну, конкурентну и еколошки ефикасну економију засновану на знању, која обезбеђује висок животни стандард и пуну и висококвалитетну запосленост. Промовисати образовање и развијање јавне свести о одрживом развоју;

4) Укљученост у друштвене процесе. Промовисати пуну интеграцију грађана у друштво, подстицати једнаке могућности за свакога тако што ће се промовисати људска права, посебно родна равноправност и борити против свих облика дискриминације афирмативним мерама за маргинализоване групе и смањењем сиромаштва. Разлике и подељеност међу члановима друштва треба сводити на најмању могућу меру и стално се борити против социјалне искључености људи и сиромаштва;

5) Интегрисање питања животне средине у остале секторске политике. Промовисати интеграцију економских, социјалних и еколошких приступа и анализа, те подржати коришћење инструмената као што је стратешка процена животне средине. Подстицати социјални дијалог, друштвено одговорно пословање и јавно-приватно партнерство;

6) Предостројност. Захтевати очување природне равнотеже када нема поузданих информација о одређеном проблему. Свака активност мора бити планирана и спроведена тако да проузрокује најмању могућу промену у животној средини. Превентивно деловати да би се спречили могући знатни

негативни утицаји на животну средину, особито ако би била угрожена добробит људи и животиња;

7) Загађивач/корисник плаћа – укључење трошкова везаних за животну средину у цену производа. Интернализovati трошкове везане за животну средину, тј. укључити трошкове уништавања животне средине у економске трошкове загађивача/корисника, тј. применити принцип загађивач/корисник плаћа. Тако се постиже пуна економска цена која покрива трошкове производње, употребе и одлагања производа током читавог његовог „животног” циклуса;

8) Одржива производња и потрошња. Поштовати уравнотежене односе у експлоатацији природних ресурса и обезбедити висок ниво заштите и побољшања квалитета животне средине. Смањити загађење животне средине и промовисати одрживу потрошњу и производњу, али економски раст не сме да узрокује пропорционални пораст деградације животне средине.

4. SWOT анализа

SWOT анализа даје приказ предности, слабости, шанси и претњи за одрживи развој Републике Србије. Она омогућава да се уоче позитивни и негативни фактори који утичу на остварење опредељења и успоставља равнотежу између интерних способности и екстерних могућности.

Предности:	Слабости:
<ul style="list-style-type: none"> – добар географски положај земље; – потенцијално квалитетна радна снага; – успостављене правне основе демократског и отвореног друштва; – реформски процеси започети у највећем броју сектора; – раст приватног сектора; – успостављање поверења на регионалном нивоу и подизање угледа Републике Србије у региону; – пораст свести о потреби планирања одрживог развоја на локалном нивоу; – смањење текућих дисбаланса у финансирању фондова социјалног и пензијско-инвалидског осигурања; – висок степен биолошке разноврсности; – разноврсни природни ресурси; – висок степен културне инфраструктуре и културних вредности; – постојање експертски и финансијски значајне дијаспоре; 	<ul style="list-style-type: none"> – недовољан ниво општег поверења грађана у институције; – висок степен разлика у регионалном развоју; – спор процес приватизације; – недовољан број <i>greenfield</i> инвестиција; – недовољно улагања у развој привреде; – недостатак саобраћајне и комуналне инфраструктуре; – наставак одлива мозгова и након 2001. године; – веома ниска стопа издвајања за образовање и науку из БДП-а; – ниска стопа издвајања из БДП-а за област социјалне заштите; – недостатак консензуса о правцима даље регионализације и децентрализације; – етноцентризам у делу владајуће елите; – неповољан друштвено – економски положај младих; – низак ниво учешћа грађана; – непланска експлоатација природних ресурса; – прекомерно загађење вода,

<ul style="list-style-type: none"> - очувана животна средина у неиндустријализованим областима. 	<p>ваздуха и земљишта;</p> <ul style="list-style-type: none"> - лоша пракса управљања отпадом; - недостатак подстицаја за смањење загађења.
<p>Шансе:</p> <ul style="list-style-type: none"> - интеграција у ЕУ; - укључивање у фондове ЕУ; - сарадња с дијаспором; - увођење норми и стандарда ЕУ којима се обезбеђује квалитет животне средине; - завршетак приватизације; - даљи развој и јачање демократских институција у областима друштвеног развоја; - смањење корупције и повећање транспарентности; - јака политичка воља да се спроведу законске реформе; - повећање јавно-приватног партнерства; - увођење чистије производње; - унапређење енергетске ефикасности, рационално коришћење сировина и смањење саобраћајне интензивности. 	<p>Претње:</p> <ul style="list-style-type: none"> - растућа нетолеранција и друштвена подељеност; - пораст незапослености, сиромаштво, задуженост и успорен привредни развој; - заостајање за регионом услед нерешених политичких питања; - могућности нове изолације земље (отворене или прикривене); - нерешена питања борбе против корупције и организованог криминала; - неповољни демографски трендови; - могуће одсуство политичке воље да се спроведу законске реформе; - недовољна информисаност јавности и недовољно развијена јавна свест; - принцип „не у мом дворишту“; - недостатак инвестиција за изградњу инфраструктуре; - покретање индустријске производње застарелим технологијама (стварање „раја за загађиваче“); - растући ниво саобраћаја уз коришћење горива лошег квалитета.

III. ПРИВРЕДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ – ОДРЖИВОСТ ЗАСНОВАНА НА ЗНАЊУ

1. Уводне напомене

Садашња привреда Републике Србије функционише на бази економске структуре, с датим природним и финансијским ресурсима, технологијом и људима, те је и даље неповољна. Сви ти ресурси су релативно оскудни. Део ограничења потиче од релативно слабе природне, технолошке и финансијске основе. Република Србија са 7.397.651 становником (процена од 1. јануара 2007. године) и бруто домаћим производом од 29,5 милијарди евра (процена за 2007. годину) није земља значајног тржишта или великих економских потенцијала, посматрано на светском или европском нивоу.

Међутим, све говори да би уз примену одговарајућих стратегија које се тичу привредног аспекта и других аспеката развоја (еколошких, технолошких,

социјалних итд.) могла битно да побољша релативно лоше место у односу на референтне земље у транзицији, поготову у односу на оне из југоисточне Европе. Тај напредак у наредној фази развоја српског друштва, државе и привреде не би смео да буде кратког даха и непредвидивих последица. То значи да је Републици Србији неопходан одржив привреди развој заснован на порасту групе кључних економских показатеља (раст БДП-а, запослености, спољнотрговинске размене, конкурентности и извоза, инвестиција, стандарда становништва) уз смањење економског оптерећења по основу спољног дуга, као и уз остваривање трајне макроекономске стабилности, бољег квалитета живота, еколошког стања и општег благостања друштва.

У општем смислу, одрживи привредни развој нашој држави треба да омогући стални дугорочни економски раст који неће бити заснован на прекомерној употреби природних ресурса или с неприхватљивим еколошким последицама које би довеле у питање његову одрживост, као и економске изгледе будућих генерација. То конкретно значи да се развој српске економије у правцу одрживости може сагледати само на основу остваривања економског раста, пре свега на основу знања, информација, људи, образовања и квалитета веза међу људима и установама.

2. Претпоставке

У Републици Србији установљена су после 2000. године елементарна правила игре која важе у свету тржишне привреде, владавине закона и политичке демократије. Међутим, та правила још нису преовладала у реалном економском, политичком и социјалном животу. Многе економске тенденције које су у вези са актуелном прекомерном потрошњом, недовољне инвестиције, повећање увоза, повећање унутрашњег и спољног дуга, незапосленост, финансијска (не)дисциплина, указују на то да претпоставке трајног и квалитетног економског раста (и одрживог развоја) још нису остварене.

Понашање предузећа и грађана на тржишту, у процесу економских реформи (пред државним органима, судом и полицијом) није увек у складу с потребама заједнице. Економски систем који је успостављен после прве фазе институционалних економских реформи није довољно стабилан нити одржив. Лошу слику о овдашњем економском амбијенту шаљу непримењивање закона, недовољно поштовање власничких права, уговора, неплаћање пореза и доприноса, нетранспарентан систем јавних прихода и расхода и финансијска недисциплина, недостатак социјалног дијалога и неповољне реакције радника и синдиката на економске реформе, кршење радних права, проблеми с лошим приватизацијама, масовна корупција и организовани привредни криминал који и даље постоји.

3. Каква је економија потребна Републици Србији

Питање развоја националних економија данас, на почетку XXI века умногоме је еволуирало и превазишло теоријска разматрања која су важила у другој половини претходног века. Наиме, од некадашње теорије развоја заснованог на „природним” ограничењима у остваривању високих стопа раста у дугом временском року, на почетку последње деценије XX века уобличава се у данас важећи развојни концепт – концепт одрживог развоја. Тај концепт заснован је на новој теорији раста у чијем су центру примењено знање и комплекс научнотехнолошког развоја. Уместо старог концепта природних

компаративних предности, у модерном схватању развоја доминирају остварене компаративне предности, уместо природних ресурса кључне одреднице брзине раста и развоја националне економије постају брзина увођења иновација и способност привреде да остварена теоријска знања претвори у проналаске и нове технологије. Некадашње схватање богатства мерено је физичким и финансијским капиталом (тоне произведене робе и милиони стеченог новца), а данас је кључна одредница националног богатства способност остваривања нових знања, идеја, иновација и технологија, односно стварање људског капитала и располагање њиме.

Паралелно са убрзањем развоја у светским размерама стварају се глобалне алијансе и повезују се читави региони да би се стекао што јачи положај на светској економској и финансијској позорници. Они који не учествују у тим процесима, сасвим сигурно остају дугорочно маргинализовани, изопштени из главних токова информација и знања, а пропуштене шансе се све теже надокнађују с протоком времена.

Као основне карактеристике светске привреде на почетку XXI века могу се навести следеће:

- глобализација укупних светских робних и финансијских токова уз концентрацију моћи глобалног одлучивања у неколико светских центара;
- либерализација робних и капиталних токова на глобалној сцени под притисцима најмоћнијих светских економија, уз истовремено задржавање рестрикција за слободно кретање радне снаге;
- хармонизација, координација и регионализација економских политика земаља чланица различитих економско-политичких групација, као што су ЕУ, ASEAN, NAFTA и сл.

Такав развој глобалне економије омогућен је пре свега тиме што се у свакодневном животу примењују базични проналасци из периода тзв. треће технолошке револуције, која је најбурнија била током последње три деценије XX века, пре свега у технолошки и економски најразвијенијим земљама и регионима света. Развој информационих и комуникационих технологија, производње и употребе нових материјала, микроелектронике, роботике, експанзије биотехнологије, генетског инжењерства и других најпропулзивнијих привредних сектора створио је неслућене могућности умрежавања и повезивања робних, а нарочито финансијских токова, који се доскора нису могли ни замислити. Уместо природних ресурса, плодне земље, минералних извора и расположивог капитала, доминантни чиниоци развоја савремене економије у готово читавом свету постали су примењено знање, образовање и наука.

Република Србија данас не може да бира хоће ли се укључити у свет глобализоване економије и нових технологија, односно хоће ли наставити започете тржишне и политичке реформе. Она се већ определила за прикључење ЕУ са свим економско-правним, политичким, административним и еколошким последицама таквог избора.

Међутим, Република Србија може и треба да бира, тј. да пажљиво трасира стратешке координате свог привредног, технолошког и социо-културног развоја, у складу са затеченим околностима и потребама будућих генерација. С обзиром на то да глобалне промене у структури производних фактора показују све већу доминацију и супериорност тзв. нематеријалних фактора економског раста, као што су знање, информације, организација, култура, информисање, образовање, правни систем, Републици Србији не преостаје ништа друго него да прихвати стратегију ослонца на развој људског

капитала. То, према искуствима економско-технолошки најнапреднијих земаља, доноси највећу стопу додатне вредности по јединици уложеног рада и капитала.

Због тога је избор Републике Србије данас опредељење за економију засновану на знању која ће већ сутра доминирати њеном привредом. Нашој држави треба широко коришћење знања у свим аспектима живота. То знање треба да проистиче, пре свега, из тржишне економије, тј. да га финансирају приватни извори, а нарочито конкурентски сектор услуга, али и да га подстиче држава.

Знање може подстицати развој привреде и друштва у нашој земљи и на основу напретка комуникација, бољих системских информација и установљења модела електронске владе (е-влдае). Такву економију Република Србија може да замисли и спроводи као стратешки задатак, дефинишући следећа подручја и правце промена ради одрживог развоја друштва:

- привреду засновану на знању, као квалитативну одредницу стратешког развојног процеса;
- структуру и квалитет одрживе економије и привредног система;
- начин остваривања и довршетка одрживих економских реформи;
- адекватно макроекономско окружење и избор економске политике;
- систем одрживе производње и потрошње;
- унапређење система образовања и васпитања;
- развој и унапређење информационо-комуникационих технологија;
- одрживу научнотехнолошку политику и систем;
- заштиту и унапређење интелектуалне својине.

4. Економија заснована на знању – зашто и како

Данас су „економија заснована на знању”, односно „економија знања” и „друштво знања” постали препознатљиви и веома популарни термини у свету. Не само у теорији већ и у већини економски релевантних међународних организација, реализоване су бројне студије у којима се указује на њихов значај. Данас нема скоро ниједне економски развијеније земље света која нема посебну политику или стратегију подстицања економије засноване на знању.

Пошто је више пута споменула значај економије засноване на знању, ЕУ је 2000. године у Лисабонској стратегији и истакла да ЕУ „до 2010. године треба да постане најконкурентнија и најдинамичнија светска економија заснована на знању, способна за одржив економски раст с више радних места и с боље плаћеним радним местима”. ЕУ је при том истовремено осмислила и око педесет специфичних мера и политика чије би остварење требало да води ка поменутом циљу.

Међутим, сам привредни развој, историјски посматрано, био је заснован најпре на доминантном учешћу природних фактора и физичког рада у аграрном друштву. У време ширења индустријског друштва, како у производњи тако и у трговини, најважнији производни фактор био је реални и финансијски капитал (новац, индустријска опрема, енергија итд.). Услед технолошког развоја постепено се губио значај физичког рада, па и саме материјалне технологије, као и природних и финансијских ресурса. Због тога се у XX веку почело говорити о „постиндустријском друштву”, „информатичком друштву” односно о тзв. „бестежинској економији” у којој доминирају нематеријални фактори. У друштву чија се економија заснива на знању као главном ослоњу и компаративној предности кључни производни фактор постаје читав скуп или комплекс нематеријалних чинилаца (информација, сазнање, вештина, култура

рада и др.) који остварују све већи економски учинак и добијају све већу тржишну вредност.

Доминантна економска делатност зависно од утицаја производних фактора била је најпре пољопривреда, а затим индустрија, а данас је готово свуда кључни постао трећи сектор, сектор услуга, како за укупну запосленост, тако и за остваривање дохотка.

Са ширењем сектора услуга битно се мења настанак, прикупљање, стварање, прерада и коришћење информација. Масовна понуда и све већа доступност услуга на бази информација утичу на то брзо појевтињују, а то омогућава практично неограниченом броју људи у целом свету да их користи. То значи да знање и информације данас нису ограничени на сектор услуга. Наиме, савремена пољопривреда и индустрија све више зависе од истраживања, односно коришћења информација и знања при утврђивању производа, као и робних и финансијских тржишта.

Промена економске структуре од доминације примарног сектора, који чине углавном пољопривреда и екстрактивна индустрија, преко секундарног сектора (доминација прерађивачке индустрије), ка терцијарном сектору у коме доминирају услуге, доводи до раста производње, запослености и животног стандарда, тј. друштвеног благостања. Међутим, пошто је у индустрији и пољопривреди порасла продуктивност услед технолошког прогреса и повећања квалитета радне снаге, у економији заснованој на знању највише запослених је управо у трећем сектору. При томе је трећи сектор продуктивнији од осталих, с обзиром на то да је у њему већа и ефективнија употреба информација и знања. С друге стране, снажан трећи сектор подстиче продуктивност пољопривреде и индустрије, у којима се смањује релативни број запослених да би и оне постале профитабилније и конкурентније.

С обзиром на то да је тржишно вредновање кључни фактор економског учинка, све више пажње се поклања прикупљању, анализирању и продаји тржишно важних информација. Захваљујући тим информацијама, утицају нових технологија и знања мења се организационо и институционално изглед, величина, структура и функционисање фирми. Резултат тога је да фирме трећег сектора најчешће постају мање, флексибилније, често са само електронски повезаним радним целинама, али с много образованијим запосленима, који су нарочито повезани у сектору истраживања и развоја.

Упоредо с повећањем броја економских субјеката, посебно захваљујући ширењу трећег сектора и утицају информација и знања, повећава се општа конкуренција и конкурентност у привреди и друштву.

Друштво знања и економија заснована на знању, међутим, не подразумевају ригидно, фактографско, школско, односно уџбеничко знање, већ скуп вештина, способности и заинтересованости (компетенције) којима се стварају иновације, решавају проблеми, сарађује с другима и делује у циљу опште добробити. У том смислу, важно је узети у обзир различите врсте знања, која одговарају не само на питање „шта” или „ко” већ и „зашто” и „како”. Наиме, знање може бити мање или више економски ефикасно, зависно од тога како је постављен однос знања које представља јавно добро и знања која су приватно добро.

При томе је са економског становишта битно следеће:

– за друштво и привреду је добро да се знање као јавно добро што шире и лакше користи у интересу општег напретка, да буде што више и што лакше доступно свим потенцијалним корисницима;

– знање као приватно добро треба да буде ефикасно заштићено као интелектуална својина да би могло бити компаративна тржишна предност и да би омогућило остваривање добити за онога ко га поседује.

Коришћење знања условљено је одговарајућим плаћањем. Без таквих претпоставки, инвеститори не би имали интереса да улажу средства да би се дошло до нових сазнања и проналазака.

За ефикасну економску употребу знања битна су субјективна и организациона својства корисника (појединаца и предузећа) и одговарајуће институционално окружење, као што су закони и обезбеђење њиховог спровођења, државне институције и удружења. Од својстава тог окружења највише зависи колика ће се ефикасно користити ти ресурси на националном и регионалном нивоу.

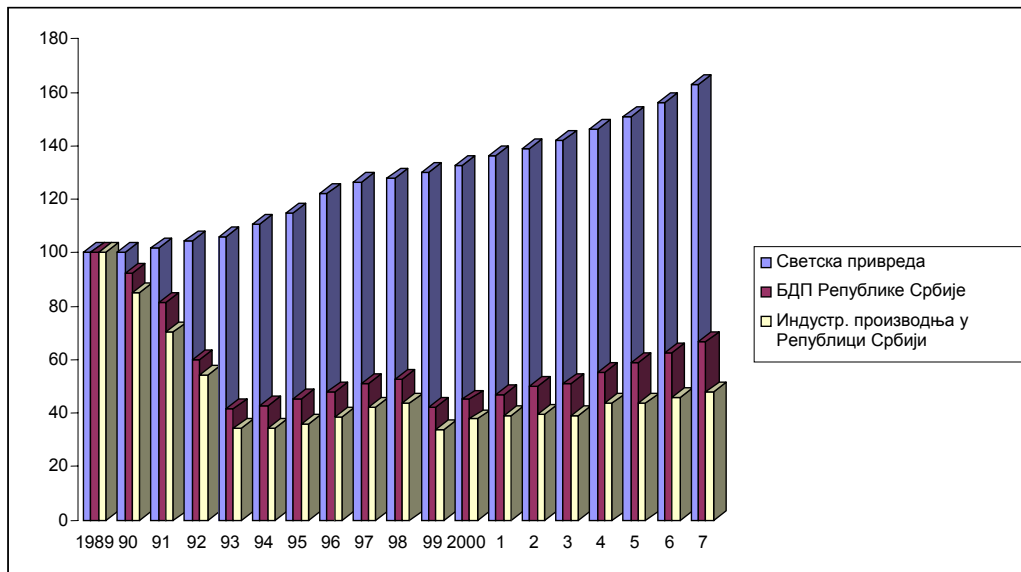
Да би се искористиле предности концепта економије знања на националном нивоу, није довољно само да се остваре ефекти тржишног вредновања нових производних фактора и спонтано реструктурирање привреде ка секторима у којима се знање највише користи. Да би се тај концепт остварио, према искуствима најнапреднијих економија света у том погледу, најбитнији су следећи фактори:

- модерно образовање и непрекидно усавршавање;
- средства за истраживање и развој, посебно улагања у модерне индустрије (рачунари, биотехнологије, фармакологија итд.);
- одговарајућа научнотехнолошка и културна политика друштва;
- адекватно управљање економским променама у складу с променама у свету и окружењу;
- избор макроекономске политике, системских и структурних економских решења;
- телекомуникације, масовна употреба рачунара и других савремених техничких средстава;
- сектори високих технологија и дефинисање подстицајних мера за привлачење страних улагања у те секторе;
- заштита власничких права, а посебно интелектуалне својине;
- друштвена одговорност пословања предузећа.

Сваком од тих чинилаца и претпоставки економије засноване на знању, у даљем тексту Стратегије посвећује се посебна пажња.

5. Економија Републике Србије – развој и одрживост

Економски развој Републике Србије у последњој деценији претходног века одвијао се под снажним утицајем некономских фактора, разорне хиперинфлације и *de facto* вођења ратне економије. То је додатно погоршало ионако слаб положај земље у међународном окружењу. Битно је нарушена структура стварања и употребе БДП-а уз пораст доминације примарног сектора, запостављање и пропадање индустрије и стагнирање сектора услуга. Значајан део привредне активности прешао је у „сиву зону” пословања. Од 2001. до 2006. године економија се убрзано опоравила и остварена је релативно висока стопа раста БДП-а, али се његова структура стварања и употреба спорије мењала него што се очекивало након демократских промена у земљи. То сугерише потребу да се дефинише другачија развојна стратегија Републике Србије у наредном периоду која би била оријентисана на улазак Републике Србије у круг земаља које свој развој креирају пре свега на знању, науци, иновацијама и савременим технологијама.

Извор: Републички завод за статистику, 2007.

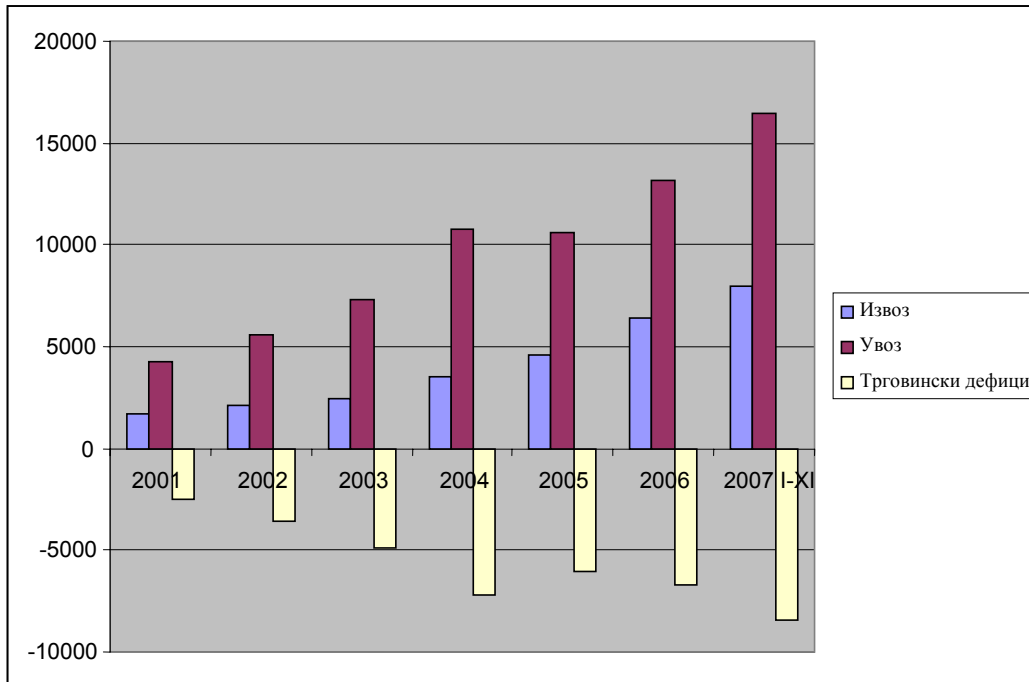
Слика 3. Неодрживост макроекономских токова у Републици Србији – поређење са светом (1989–2007).

У начину употребе БДП-а од 2001. године до данас, без обзира на побољшања у односу на претходну праксу, постоје тенденције доминације личне и колективне потрошње, односно недовољно инвестирање у односу на потребе друштва. Последица тога је неадекватна расподела БДП-а и успорен економски раст и технолошки развој инвестиција у расподели БДП-а. Званични подаци о учешћу инвестиција у расподели БДП-а нису довољно поуздани (пре свега због непотпуне евиденције промена у приватном сектору), али се процењује да је то учешће између 16 % и 18 %. За достигнути ниво развоја на коме се сада налази Република Србија, те да би се дугорочно одржале високе стопе раста и спровеле неопходне структурне промене, неопходно је да инвестиције у БДП-у учествују са 22–25 %.

При томе, домаћа штедња довољна је само за мањи део инвестиција, док се главнина покрива иностраном акумулацијом прибављеном на основу кредита из иностранства. То значи да ће отплата доспелих рата иностраних кредита и камата бити додатни терет нашим будућим генерацијама.

Салдо извоза и увоза добара и услуга у сталном је и високом дефициту који се покрива неизвесним и привременим изворима (иностраним дознакама и приходима од приватизације), али и додатним спољним задуживањем, што оптерећује будућу економску активност наше државе. Ако се озбиљније не повећа *greenfield* иностраних инвестиција, нашој привреди прети криза спољне ликвидности.

Додатни проблем данашње фазе економског развоја Републике Србије јесте недовољна интегрисаност домаће економије у економско-финансијске токове европске и светске привреде. Неопходан степен учешћа увоза и извоза у БДП-у, за ниво развоја данашње привреде требало би да буде најмање 50 %, како на страни извоза тако и на страни увоза. Све то је узроковало изразиту технолошку заосталост домаћих предузећа, ниску продуктивност и недовољну конкурентност производа, посебно за страна тржишта.

Извор: Републички завод за статистику, 2007.

Слика 4. Неодрживост спољноекономских токова – недовољан извоз и трајан раст дефицита (2001–2007).

При томе је стопа улагања у истраживања и развој, као и за образовање, веома ниска и за потребе земље недовољна, чак и у погледу испуњавања обавезе издвајања из БДП-а за те намене које су предвиђене усвојеним развојним документима.

Изградња отворене тржишне привреде интегрисане у своје окружење, циљ је свих реформи које се спроводе у Републици Србији од почетка демократизације земље 2000. године. Према су циљеви одрживог развоја у највећој мери компатибилни са отвореном тржишном привредом, искуства осталих земаља у транзицији показују да се испољавају и одређене „грешке“ (дисфункционалности) тржишног механизма које се морају отклањати кроз активну улогу савремене државе. Са становишта савремених развојних стратегија које се примењују у свету, улога државе не мери се само обимом државне интервенције већ пре свега структуром и квалитетом обављања функција које захтева савремени развој.

Да би се правилно дефинисали место и улога савремене државе у развојним токовима, нужно је анализирати да ли држава остварује основне функције у погледу: макроекономске стабилизације, исправљања тржишних деформација редистрибуције дохотка, отклањања превеликих регионалних диспаратитета и помоћи у хватању корака са савременим привредама.

Данас је у свету теже је ухватити корак у трци с напредним економијама савремених тржишних привреда него у прошлости. Ипак, барем теоријски, верује се да је то могуће због следећих околности:

- информатичка револуција је учинила да је знање данас далеко јефтиније набавити него раније;
- услед структурних промене које су се одиграле у последњих двадесетак година физички капитал је постао много мање значајан фактор

привредног развоја, нарочито за најнапредније гране сектора производње (базиране на знању);

– вредност концепта економије обима данас има много мањи значај у пракси него пре информатичке револуције.

У тако постављеном новом систему вредности пред државу се постављају следећи циљеви:

1) остваривање динамичке економије засноване на знању и образованим појединцима који имају једнаке шансе за успех, остваривање економије у којој држава не заповеда, већ омогућава и подстиче, а моторна снага развоја је тржиште које служи једнако и приватном и јавном сектору;

2) развој система друштвене одговорности пословног сектора, привредних компанија, предузећа и установа, пре свега путем подстицања друштвено одговорног пословања, како на плану заштите животне средине тако и у смислу хуманизације и културе рада;

3) подстицање развоја цивилног друштва у којем се држава појављује као партнер добровољних удружења и организација грађана;

4) стварање ефикасне модерне државне власти засноване на сарадњи, децентрализацији и поштовању људских права, посебно једнаких права за све друштвене групе.

Имајући то у виду, Република Србија мора да следи следеће основне циљеве одрживог развоја на основу изградње привреде засноване на знању:

1) суштинска трансформација националне економије тако да јача место и улога најуспешнијих сектора, што значи доминацију сектора услуга и индустрије засноване на иновативној делатности предузетних појединаца;

2) обезбеђивање високог учешћа инвестиција у расподели БДП-а, пре свега на основу пораста националне штедње, да би се привреда у потпуности реструктурирала;

3) изградња модерног и ефикасног образовног система који ће моћи да буде ослонац будуће ефикасне и конкурентне привреде засноване на знању;

4) реализација Програма подстицања иновативног и предузетничког понашања, као и развој предузетничке културе у најширим слојевима становништва.

Овако дефинисани циљеви развоја националне привреде могу се остварити само ако се укључе најшири слојеви становништва у развојни процес. Тако би већи број грађана учествовао у одлучивању, чиме би се обезбедио неопходни минимални консензус о битним развојним питањима.

Привреда Републике Србије која остварује низак доходак мора да пронађе новац за поменуте намене пре свега из следећих извора:

– мобилизацијом неискоришћених средстава становништва, укључујући и приливе од дознака у легалне финансијске токове, путем програма стимулисања улагања у знање, образовање и самозапошљавање предузимљивих појединаца;

– коришћењем иностраних извора финансирања, пре свега на бази заједничких улагања са заинтересованим партнерима;

– прерасподелом и ефикаснијим коришћењем постојећих јавних прихода.

6. Транзиција и одрживи развој привреде у Републици Србији

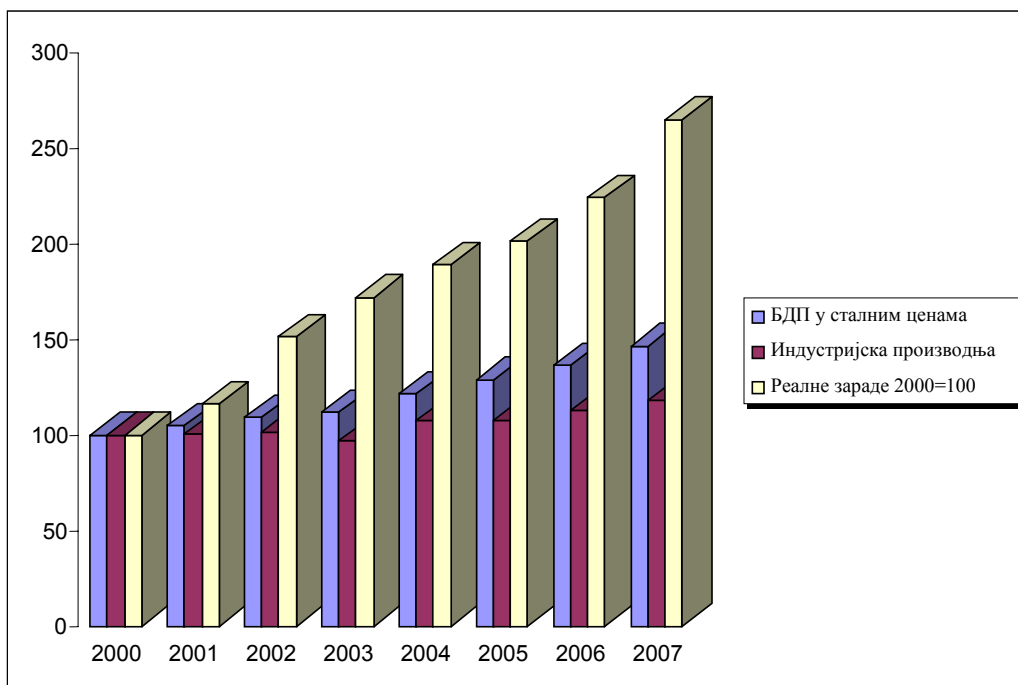
Реформе у српској економији, нарочито након 2001. године, донеле су почетак владавине институција. Међутим, оне још нису довољно функционалне. Усвојен је нови Устав, као и десетине реформских закона, уравнотежен је буџет, уведен порез на додатну вредност, реформисана социјална политика. Међутим, у Републици Србији тржишна привреда још не функционише на одржив начин, па чак ни на нивоу напреднијих земаља у транзицији, будући да је мешање политике у великој мери одлучујуће за економски положај, нарочито предузећа и установа у јавном сектору.

Наплативост дуга је веома ниска, нарочито од јавног и друштвеног сектора и то не само због лошег законодавства већ и због неефикасности и недовољне оспособљености правосуђа, полиције и клијената. Постигнута је веома крхка макроекономска стабилност, пре свега на основу високог девизног прилива и политике „јаког” динара, односно рестриктивне монетарне политике, али не и на основу трајних и одрживих решења у привредном систему, односно у изједначеном положају економских субјеката и њиховом тржишном понашању.

Приватизација друштвене својине дошла је као резултат њене неодрживости и потребе да се промени привредна структура. Међутим, продаја националног капитала ради приватизације у досадашњем транзиционом периоду обављала се добрим делом ради попуњавања планираних високих буџетских прихода који су на тај начин стварали привид буџетске равнотеже. Највећи проблем је одрживост тог стања с обзиром на чињеницу да су то непоновљиви и једнократни приходи, који у највећој мери одлазе у потрошњу.

Привреда је недовољно конкурентна и због споре дерегулације и недовољно ефикасне приватизације друштвено-државног капитала, односно и даље превеликих економских интервенција које се огледају посебно у висини државне помоћи (субвенција) коју добијају тзв. велика јавна предузећа која праве највеће губитке. Друга битна чињеница која одсликава проблем недовољне отворености и конкуренције јесте релативно висока монополизација домаћег тржишта. Конкурентност је слаба због тога што је још јако присуство државних монопола, нарочито јавних предузећа на националном и локалном нивоу, као и предузећа са специјалним и искључивим правима, због тога што се формирају приватни монополи, односно повезују политичка и привредна сфера јавног живота. Монополске структуре у Републици Србији у великој мери спречавају ефикасно и одрживо спровођење економске транзиције.

То значи да је актуелни реформски модел у доброј мери недовољан и неодржив и да се тек морају остварити темељне промене привредног система, законодавства, па и економског понашања да би Република Србија постепено градила одрживу економију засновану на знању. Резултати остварених реформи и раста од 2000. до 2006. године, као што показују релевантне домаће анализе и емпиријска истраживања, указују на то да је „вођена стратегија фронталног напада на све препреке” раста, а последица тога је „конфузија у економској политици и одсуство јасне стратегије раста”.

Извор: Републички завод за статистику, 2007.

Слика 5. Колебљиви раст економије и врло брз пораст просечних реалних зарада (2000–2007).

Анализе „дијагнозе раста” након 2000. године упућују на веома оскудне резултате „приноса на социјални капитал”. Наиме, на основу резултата истраживања, констатује се веома низак ниво образованости просечно уполмене радне снаге и становништва, односно низак квалитет људског капитала. Најважнији показатељи недовољног приноса од социјалног капитала (људи, њихових знања, вештина и међусобних веза) јесу: склоност ка повећању зарада изнад раста продуктивности рада, слаба флексибилност и територијална покретљивост радне снаге, проблеми са социјалистичким наслеђем у формирању и третирању радних места и радних обавеза, „мекоћа” послодаваца и политичара према ширим социјалним слојевима у реформама, као и према „жртвама транзиције”, односно према свима онима који су имали привилегије у економском и социјалном моделу друштва који је функционисао до 2000. године. Не мање важан додатни узрок лошег приноса на социјални капитал јесу заостала инфраструктура и недовољно развијене телекомуникације.

Међу факторе који су негативно утицали на резултате транзиције спадају многи „микроризици”, а пре свега корупција, по којој је Република Србија, према резултатима за 2004. и 2005. годину, заузела 97. место међу 145 земаља и при томе забележила најлошије резултате у региону. Побољшања на том плану забележена су 2006. године, када смо ранжирани на 90. место, а 2007. године Република Србија је у рангу Хрватске, која је 2006. године била на 69. месту.

Својинска права су веома далеко од реализације, не само у контексту кашњења и стварних ефеката приватизације већ и посебно зато што не постоји закон о повраћају имовине и зато што се не решава власништво на земљи.

Најопштији увид у предочену стварност упућује на то да су проблеми, односно ризици одрживости садашњих реформи садржани у:

– структури буџетских прихода, односно чињеници да се знатан део буџета посредно заснива на једнократним и непоновљивим приходима од приватизације;

– приносима од приватизације којима се назире крај иако процес приватизације још није довршен, па преостаје онај тежи део посла у коме на ред долазе презадужена и тржишно бесперспективна предузећа, као и део нешто вреднијег државног сектора;

– јавној потрошњи и буџетском балансу у Републици Србији, ако се има у виду да јавна потрошња стално износи више од 45 % БДП-а, укупни јавни расходи и издаци 2006. године износе 38,4 %, а 37,5 % по плану за 2007. годину, при чему треба нагласити да су тренутни издаци за образовање само 4,2 % БДП-а, а за заштиту животне средине се издваја свега 0,3 % БДП-а и да је то много мање него што се издваја за те намене у напредним земљама у транзицији;

– неодрживој експанзији увоза и даљем продубљивању трговинског и платног дефицита, што се може тумачити као израз несразмерне висине домаће непродуктивне потрошње, али и недовољне конкурентности српске привреде;

– недовољном инвестирању, поготово из домаћих извора акумулације, при чему је готово занемарљив износ *greenfield* инвестиција у односу на инвестиције од приватизације постојећих предузећа, јер инвестиције из буџета које се алиментирају на основу приватизационих прихода, на основу НИП-а, нису трајно и одрживо решење за раст и развој економије Републике Србије;

– недовољном развоју тржишта капитала, ако се има у виду да је укупна тржишна капитализација Београдске берзе у децембру 2006. године износила свега 1,2 милијарде евра, а учешће те вредности у БДП-у знатно је ниже него у напредним земљама у транзицији, укључујући и земље југоисточне Европе;

– немогућности стицања права власништва над грађевинским земљиштем по тржишним условима, што је основна препрека за побољшање услова инвестирања у Републици Србији.

Сви поменути ризици указују на то да је неопходно стратешко управљање економским реформама.

Циљеви одрживог развоја привреде Републике Србије који су у вези с довршетком економских реформи обухватају:

1) Економски раст – право људи да живе боље. Без обзира на прошлост, садашње стање и перспективе будућих генерација, основно економско полазиште реалистичне стратегије гласи: економија Републике Србије мора и треба да расте, а становништво има право да користи економски и технолошки развој заснован на расту производње, запослености и стандарда. Да би остварила одрживи раст заснован на економији знања, Република Србија ће у наредним деценијама морати много више да се ослања на приватни сектор који би морао да оствари квалитетнији економски раст и квалитативне развојне ефекте: технолошки напредак, структурне промене, продуктивно запошљавање и јачање конкуренције. Због свега тога ће многе привилегије и монополи настали на основу претходне праксе или интересног спајања приватног и јавног сектора у периоду транзиције доћи у питање.

Мере за постизање овог циља треба да буду оријентисане ка подстицању домаћих и страних инвестиција, убрзању приватизације и реструктурирању јавног сектора на конзистентан и социјално одговоран начин, што значи да треба:

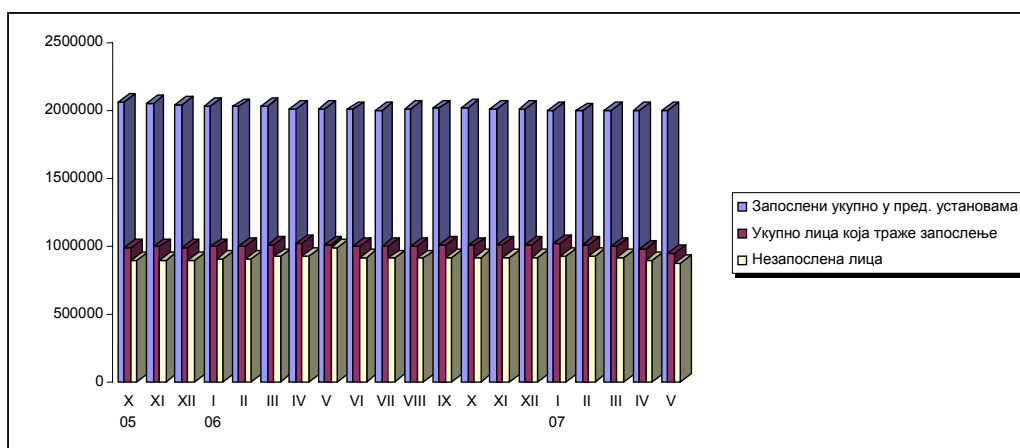
– усвојити закон о реституцији;

- пратити спровођење мера финансијског подстицања и институционалног унапређења предузетништва;
- даље развијати конкуренцију на бази одговарајућих промена закона и у складу с праксом ЕУ, као и на основу јачања капацитета надлежног регулаторног тела;
- стимулисати научноистраживачке делатности у предузетништву и конкуренцији.

2) Раст запослености и смањење незапослености – могућност људи да живе од свога рада. Људи у Републици Србији имају право да живе у економском систему који ће им омогућити да лакше дођу до посла и да пристojно живе од свог рада, као и од предузетништва, памети, стручности, уметничких и других креативних идеја. Основна претпоставка за пораст запослености и смањење стопе незапослености јесте раст економије, нарочито у сектору услуга, али на основу примене знања и нове технологије, односно економије која је конкурентна у међународним оквирима.

Да би се подстакло запошљавање, треба предузети следеће мере за:

- осмишљено стимулисање развоја малих и средњих предузећа;
- даље пореско растеређење привреде;
- пореско и административно олакшање страних инвестиција уз посебне стимулације за улагања српске дијаспоре, не само путем поједностављења процедуре већ и путем посебне промоције на међународном нивоу;
- стимулисање послодаваца ради запошљавања сиромашних грађана и припадника рањивих група, као и мере активне социјалне политике које су усмерене на смањење сиромаштва;
- даље реформе тржишта рада и повећање његове флексибилности;
- ефикаснију заштиту радних права и промоцију корпоративне друштвене одговорности;
- родно оријентисаних ради равноправног укључивања оба пола као и маргинализованих друштвених група.

Извор: Републички завод за статистику, 2007.

Слика 6. Број запослених и незапослених лица у Републици Србији по месецима (2005–2007).

3) Стабилна и реформисана привреда – одржива привредна структура. Грађани Републике Србије желе да раде у стабилним економским условима у привреди обновљене, модерне и рационалне економске структуре. Република Србија ће морати да у краком року конципира модел довршетка приватизације друштвеног капитала и доброг дела државног капитала. Нови Устав Републике Србије, донет 9. новембра 2006. године, уклонио је одредницу друштвене својине, али она није престала да на свој начин функционише у пракси. Окончање функционисања друштвене својине кроз довршетак приватизације и преостало реструктурирање очекује Републику Србију са свим изазовима у блиском наредном периоду.

Да би се остварио овај циљ, треба спровести:

- доследну примену начела чврстог буџетског ограничења („трошити само зарађено”), како за приватни тако и за јавни сектор, али и за домаћинства, које треба да се уведе као принцип у располагању јавним и приватним средствима на свим нивоима потрошње;

- хитно усвајање стратегије довршетка приватизације и реорганизације јавног сектора, при чему најстручнији тим страних и домаћих експерата, заједно с представницима синдиката треба да конципира реструктурирање јавних предузећа;

- стечајни поступак према закону;

- стварање неопходног правног оквира за уређење могућности стицања права (власништва) над грађевинским земљиштем по тржишним условима, за шта је потребно усвојити нове и изменити постојеће прописе;

- брже отклањање преосталих ценовних диспаратитета и прелазак на економске цене енергије, као и прилагођавање европском тржишту електричне енергије.

4) Уравнотежен регионални развој – смањење утицаја „проклетства територијалног порекла”. Регионалне разлике у Републици Србији постају све веће, што је резултат тржишних и политичких, демографских и других фактора. Југ и исток Републике Србије су у најтежем положају. Сви грађани Републике Србије, без обзира на географски положај, националну, верску, социјалну и културну структуру, имају право да живе у Републици Србији која подстиче одрживи развој и економију засновану на знању на целој територији. Зато је потребна посебна политика подстицаја одрживог развоја региона. Ови подстицаји се морају чинити пре свега поправљањем инфраструктуре, образовања, комуникација и информисања. Оспособљавање и преквалификација незапослених треба да се организује према приоритету највиших стопа реалне незапослености, односно према стању у организованој и сивој економији. У том смислу, неопходно је да се формира саветодавно тело, у складу са усвојеном Стратегијом регионалног развоја, које би пратило и подстицало уравнотежење регионалног развоја Републике Србије.

Да би се остварио овај циљ, најбитније је да се спроведу:

- анализа стања развијености, запослености и релативног развоја Републике Србије по функционалним регионима;

- компаративна анализа регионалних компаративних предности, обновљивих и необновљивих ресурса по регионима, с пројекцијама могућности промене актуелне економске структуре и одрживости развојних пројеката;

- анализа релативних трошкова пословања, стања инфраструктуре, тржишта, стања радне снаге и њихово представљање страним инвеститорима и потенцијалним партнерима из српске дијаспоре;

- подстицаји регионалног развоја заосталих округа тако што ће се финансирати одрживи пројекти засновани на коришћењу релативних економских предности;

- реализација посебних пројеката за оспособљавање радне снаге и њено прилагођавање потребама тржишта рада, нарочито округа и општина с највећом незапосленошћу да би се продуктивно запошљавала и задржавала млађа и квалификована радна снага;

- подстицаји који се тичу образовања и културе неразвијених региона и општина Републике Србије;

- подстицаји даљој изградњи децентрализованог система подршке економском развоју у целини, као и интегралном руралном развоју, посебно у маргиналним и неразвијеним областима.

5) Социјална одговорност, друштвена равнотежа и већа социјална кохезија. Република Србија би морала да реалистично процењује сопствене могућности, како у погледу материјалних, финансијских, природних и технолошких ресурса којима располаже, тако и у погледу ослањања на људе. Будући економски развој Републике Србије мора да се заснива и на начелима социјалне правде и социјалне одговорности заједнице за сваког појединца. У транзицији, када су драстично смањена социјална давања то није нимало лако извести, али се укупно социјално стање може доста унапредити, а социјална кохезија у доброј мери побољшати бољим законима, механизмима принципијелне и ефикасне социјалне заштите, као и социјално правичнијим спровођењем транзиције.

Овај циљ се мора остваривати стално, упоредо са економским реформама и будућим развојним и социјалним противречностима, првенствено следећим мерама:

- Република Србија мора да конципира преостале и будуће реформе у складу са могућностима привреде и становништва да апсорбују вишкове запослених;

- оне који су без посла једним делом ће институционално материјално подржавати и привремено издржавати они који раде;

- други део те помоћи незапосленима састоји се од различитих програма оспособљавања с циљем да што пре дођу до посла;

- социјална одговорност друштва у транзицији састоји се и у доследној контроли исплате минималних зарада, односно циљаном мерењу и контроли породичног дохотка;

- посебна пажња неопходна је да би се транзициони губитници прилагодили условима тржишне привреде, у смислу њиховог прилагођавања тржишту рада, али и у погледу начина обезбеђивања средстава за програме подршке;

- развијање партнерства и сарадње између Владиног и невладиног сектора и сектора привреде и хоризонтално и вертикално повезивање свих носилаца развоја у држави ради поделе друштвене одговорности за одрживи развој;

- анализа равноправности полова на тржишту рада, као и подстицање запошљавања жена, односно мушкараца.

Да би се остварио циљ социјално одговорне економије, Република Србија мора да унапреди сав економски амбијент и да предочи боље шансе за незапослене, сиромашне и социјално осетљиве категорије, нарочито да онима који заиста хоће да раде омогући да реализују своје способности.

6) Живот у друштву и привреди с мањим ризицима на макро и микро плану. Грађани и привреда Републике Србије могу и треба да живе у земљи у којој су укупни ризици мањи, а шансе за економски, технолошки и културни развој веће. За Републику Србију је у том смислу неопходно да свом економском развоју приђе без идеолошких одредница, развијајући тржишну привреду и друштво једнаких шанси, са циљем успостављања стабилног поретка и перспективне привреде. Да би то постигла, Република Србија би морала да обезбеди социјалну сагласност за даље реформе. У систему с подношљивим и одрживим ризицима на макро и микро плану мора да се обезбеди трајна развојна усмереност ка међународној и европској економској и технолошкој сарадњи, посебно ради интеграције у ЕУ. Нарочито је важна већа политичка стабилност, брже и ефикасније смањење криминала и корупције и боље функционисање правног система.

Стога ће бити неопходно предузети следеће мере:

- повећање државних напора да се смањи криминал тако што ће се оспособити и модернизовати полиција, правосуђе, грађани и привреда;
- технолошко унапређивање безбедности и контроле социјалне равнотеже;
- промене у кривичном закону, нарочито у делу које се тиче привредног криминала и његово ефикасније спровођење;
- у даљој приватизацији, нарочито јавног сектора, треба променити законе и обезбедити да се из вредности продатог капитала обештете претходни власници којима је имовина одузета по разним основама (изузев ако им је одузета због криминала);
- јачање института социјалног дијалога, првенствено кроз унапређивање закона и трајне сарадње државних служби, синдиката, удружења, асоцијација потрошача и пензионера;
- развој образовања и ширење знања о променама у духу друштвене и личне толеранције и заједништва у разликама;
- унапређење информисања и ширења знања о социјалним конфликтима и социјалној патологији, као и о механизму друштвене кооперације, социјалног дијалога и толеранције.

7. Адекватно макроекономско окружење и избор економске политике

Успешан улазак у нову конкурентску еру економских односа на глобалном, регионалном, националном, па и на локалном нивоу, претпоставља економију засновану на знању. За Републику Србију веома је битно да своју економску политику, пословно и макроекономско окружење за актуелне реформе и даљи развој привреде заснива на одговарајућем економском и другом знању.

Макроекономски учинак привреде засноване на знању представља кумулативни сток користи, вештина и информација добијених од примаоца који их користи, односно од свих корисника. Тај учинак се не може свести само на сектор информационо-комуникационих технологија. Економија знања подразумева позитиван и подстицајан утицај знања на целокупну мрежу економских и развојних фактора и процеса – од производње знања, преко преноса, до његовог адекватног коришћења.

Према новој теорији економског раста, модел економије знања разликује се од традиционалне привреде по следећем:

- економију више не карактерише реткост већ изобиље јер, за разлику од опипљивих ресурса који су ограничени, информације и знање се заједнички користе и дељењем увећавају;
- у условима глобализације, знање не трпи тиранију места, већ се убрзано шири;
- закони, баријере и порези у економији знања тешко су применљиви на националној основи јер знање иде ка економским местима где је тражња највиша, а баријере за његов трансфер најниже;
- производи у које је уграђен виши ниво знања доносе изузетну зараду јер садрже додатну вредност за кориснике која надмашује вредност производа са опипљивим ресурсима;
- вредновање и оцењивање знања много зависи од контекста јер у различитим институционалним окружењима и на различитим нивоима развоја, доноси различите приносе;
- човек и његова компетентност најзначајнија су основа економије знања.

Сама примена модела економије засноване на знању претпоставља одређене структурне макроекономске промене. Оне се огледају у следећим најзначајнијим тенденцијама и процесима:

- раст тражње за висококвалификованим радницима који поседују развијене социјалне и сазнајне вештине, који су спремни на промене, развој и увођење нових идеја, као и на доживотно учење;
- већи ослонац на информационе и комуникационе технологије које омогућавају нове радне аранжмане (рад од куће, рад са скраћеним и флексибилним радним временом), повећање употребе и учинка кодификованог знања, као и смањивање трошкова ширења знања;
- све веће отварање према светској привреди које доноси енорман раст међународне размене добара и услуга, као и трговине знањем, уз све већи ослонац на стране директне инвестиције;
- интернационализација производње која намеће коришћење нових форми знања да би се контролисале и интегрисале пословне јединице компанија;
- промена структуре производње која подразумева смањење учешћа примарног и секундарног сектора економије, односно све веће учешће терцијарног сектора (нарочито сектора образовања), као и оних сектора у којима расте додата вредност;
- повећање значаја међународних економских и технолошких мрежа, алијанси и партнерстава међу привредним компанијама и другим актерима;
- све већи значај улагања у истраживања и развој, иновације и у образовање.

Република Србија ће бити принуђена да прихвати владавину институција које треба да обезбеде успостављање адекватног макроекономског окружења за развој економије знања. То значи да ће јој бити неопходне такве институције које:

- успостављају и шире својинска права у друштву;
- ограничавају одузимање нечијег дохотка или имовине и у највећој могућој мери обезбеђују једнаке шансе за најшире слојеве друштва у домену запошљавања, социјалне сигурности и људских права.

Према основним функцијама, институције економије засноване на знању деле се на:

- тржишно настајуће институције које успостављају и штите својинска права без којих нема тржишта;
- тржишно регулишуће институције које се баве регулацијом, екстерналијама, економијом обима, несавршеним информацијама;
- тржишно стабилизујуће институције које умањују економску нестабилност и ефекте финансијских криза;
- тржишно легитимизујуће институције које обезбеђују социјалну заштиту, здравствено и пензионо осигурање.

Све форме институција Република Србија ће морати да развија и примењује у свом макро и међународном економском окружењу. Економију засновану на знању у међународним економским односима карактерише „сабијање времена и простора”. Због тога се пред Републику Србију данас и сутра природно намеће стратешка оријентација која подразумева:

- просторно трагање за нишом која би се могла највише економски и политички експлоатисати;
- временски флексибилно реаговање на изазове технолошких и економских промена из окружења, уз ослонац на опипљиве и нематеријалне ресурсе;
- ширење, увишестручавање и збијање веза друштва и државне економије засноване на знању;
- продубљивање међузависности и повезаности економских и социјалних актера развоја економије засноване на знању;
- сабијање простора и времена тако да простор економског деловања постаје светски, универзалан, а време реаговања се битно скраћује;
- измештање економије засноване на знању из локалног окружења и њено реструктурисање.

Перспективе одрживог развоја макроекономског окружења у Републици Србији могу се недвојбено сагледати помоћу модела мале отворене привреде која свој положај и конкурентност на међународној сцени треба да гради тако што ће прихватити теоријске постулате макроекономије и искуства успешних малих, али ефикасних економија заснованих на знању. То су земље које имају до 10 милиона становника и национални доходак око 5.000 USD по становнику које извозе најмање 50 % БДП-а и у којима је кључни ресурс знање.

Поступно приступање реформама и стално прилагођавање глобалним економским и технолошким променама елементи су Стратегије без којих је незамислив одрживи развој Републике Србије у одређеном макроекономском и глобалном окружењу.

Стабилност и раст као најважнији показатељи перформанси привреде, приоритет су за Републику Србију. При томе је битно разликовати краткорочне резултате од дугорочног благостања на које највише утичу раст, запосленост, структурно прилагођавање и стварање нематеријалних ресурса и одговарајуће располагање материјалним и необновљивим ресурсима. Полазне премисе у одређивању економске политике треба да буду следеће:

- с обзиром на различите последице према појединим социјалним групама, не постоји супериорна политика која обезбеђује бољи живот свим појединцима него што је сада;
- различите групе принуђене су да сносе ризике, поготово оне који су у вези са губицима и добицима;
- с обзиром на различите последице економије засноване на знању, у средишту одрживе макроекономске политике мора бити парламентарна одговорност.

8. Одржива производња и потрошња

Свет је већ последње три деценије XX века на различите начине покушавао да изгради систем одрживе производње и потрошње. Концепт се заснива на производњи што веће додатне вредности уз што мањи утрошак материјала и енергије и са што мање негативних последица по животну средину да би се оставиле боље шансе будућим генерацијама. Почело се од последица (решавање питања отпада, смањење последица штетних емисија, „зелена” паковања, рециклажа постојећих нуспродуката) да би се нешто касније анализа усредсредила на чисту, материјално и енергетски штедљиву производњу.

Данашњи глобално употребљив концепт односи се на одрживу производњу и потрошњу која укључује еколошку, материјалну и енергетску ефикасност у свакој фази производње добара и услуга – од дизајнирања, производње, преко примарне и секундарне употребе, до рециклаже и одлагања. Тај модел је познат као „животни циклус производа” и на њега су упућени како дизајнери, инжењери, технолози, тако и економисти, правници, културолози. У сваком моменту постојања производа његови произвођачи, дистрибутери и потрошачи морају бити свесни свих његових еколошких, социо-културних и других последица и морају бити одговорни за њих. При томе, транспарентност еколошких карактеристика производа и начина његове потрошње, као и широка партиципација јавности имају прворазредни значај за његову одрживост.

Република Србија је на веома незавидном месту када је реч о одрживој производњи и потрошњи. Добра и услуге на њеном тржишту производе се и употребљавају тако да производе прекомеран и опасан отпад (дивље депоније и велика приградска сметлишта). Енергетска ефикасност је веома ниска без обзира на дефицит енергије земље у целини, па се може рећи да се енергија у Републици Србији, што због економских, што због технолошких фактора, великим делом расипа. У производњи робе и услуга у Републици Србији превише се користи материјал, а обим рециклаже је безначајан, што делује негативно и на исцрпљивање ресурса и на трошкове управљања отпадом.

Република Србија мора одмах да предузме веома оштре мере рестрикције „прљаве” производње као и мере против производног и потрошног разбацивања енергије и материјалних, нарочито необновљивих ресурса. Неке од тих мера су вишезначне, као што је економска цена електричне енергије са интернализованом еколошком и природном рентом. Друге се односе на заустављање гомилања полиетилен-терафталатне амбалаже (PET – *polyethylene terephthalate*), тј. на смањивање њене употребе ради коначног обустављања коришћења неразградивих полиетиленских (PE – *polyethylene*) и поливинилхлоридних (PVC – *polyvinyl chloride*) кеса, као и оловних бензина и других еколошки неприхватљивих горива. Упоредо с тим, потребне су државне, пореске и друге стимулације за „зелена паковања”, биоразградиви материјал, смањивање и сепарацију отпада, повећавање енергетске и еколошке ефикасности производње, за програме који штеде енергију. Те, пре свега као стимулативне (а по потреби и рестриktivне) мере, морају бити окренуте ка произвођачима/потрошачима. То систематски подразумева:

– економске интервенције – плаћање укупне цене (укључујући екстерналије) енергије, као и природних, нарочито необновљивих ресурса, добара и услуга, пре свега на основу промена законодавне активности, у складу с принципом „загађивач плаћа” и „корисник плаћа”;

- стимулативне мере – подстицање производње, што шире употребе и потрошње „зелених” и еколошки подобних материјала (који се могу рециклирати) и обновљиве енергије;
- доношење одговарајућих закона којима се регулише еколошки штетна и неприхватљива производња и потрошња, односно увоз и извоз еколошки неподобних производа и услуга;
- едукацију и образовање за одрживу производњу и потрошњу на широком фронту;
- стандардизацију прихватљивих производа и услуга са становишта еколошке и друге заштите потрошача;
- широку медијску кампању за одрживи начин производње и потрошње;
- демонстрацију здравог живота и система одрживе потрошње коришћењем ефикаснијег, економичнијег и чистијег превоза (градски превоз и бицикли уместо приватних аутомобила);
- подстицање људи на одговарајући однос према потрошњи енергије, воде, хране, заштити природе и очувања биодиверзитета, културних и других трајних вредности;
- одговарајућу заштиту потрошача и њихово укључивање у утврђивање мера и активности за спровођење концепта одрживе производње и потрошње.

9. образовање за одрживи развој

Знање које је у основи економије и друштва стварају људи који су својим образовањем оспособљени да креативно и критички мисле, решавају проблеме и међусобно сарађују и који ће моћи да стварају нову економију, стабилан друштвени систем и одрживи развој. Нови економски систем и савремена структура економских фактора подразумевају образоване људе који брзо уче, који су иновативни и креативни и који мењају сопствене способности у складу с технолошким развојем и глобалним трендовима развоја.

Тако повећани захтеви траже темељне реформе образовања чији стандарди заостају за европским, али и одговор на непосредне потребе садашње српске привреде.

Образовна политика у Републици Србији није довољно јасно усмерена на стварање људских ресурса и она не одговара циљевима Лисабонске стратегије постављене за 2010. годину у образовању и обуци (повећан квалитет и ефективност, осигурање доступности знања свима и отвореност за шири свет). Поред тога, образовање у Републици Србији није у довољној мери финансијски подржано. Издвајање за потребе образовања у Републици Србији 2006. године износило је 4,2 % БДП-а, док се у земљама ОЕСД препоручује да то буде 6–8 %.

Образовна структура становништва у Републици Србији је веома неповољна, што директно угрожава развој Републике Србије пошто више од петине становништва старијег од 15 година нема потпуно основно образовање, а скоро половина становништва нема квалификацију за занимање.

Понуда садашњег образовног система у Републици Србији има много мањкавости. Знатан део популације и даље није укључен у образовни систем, што се нарочито односи на висок проценат деце из социјално осетљивих група, као и сеоског становништва међу којим се осећа јака потреба за образовањем одраслих. Не користе се у целини предности раног образовања (систем предшколског образовања није довољно развијен), основно образовање не пружа ученицима интелектуалне вештине неопходне за самостално учење,

критичко мишљење и решавање проблема, настава се не ослања у довољној мери на модерна сазнања о природи учења и не пружа довољно прилике за релевантне мисаоне активности ученика, нити за неговање истраживања и иновација. Тако су резултати основног образовања у Републици Србији, мерени 2006. године PISA (*Programme for International Student Assessment* – Програм међународног тестирања ученика) истраживањем језичке, математичке и научне писмености, много испод европског просека.

Такође, однос између општег и стручног образовања у средњим школама веома је неповољан на штету општег, чије учешће би требало повећати са 26 %, бар на 40 %. Поред тога, огроман је и неодржив број понављања разреда у средњим, па и у основним школама Републике Србије. Многи неуспешни ученици средњих школа појављују се касније на тржишту рада као неквалификовани радници. Свака тринаеста генерација младих људи (у просеку) из система школовања излази без квалификација.

У систему високог образовања у Републици Србији релативно је велики број младих људи који студирају или су покушали да студирају, али је веома мали проценат оних завршавају студије у року који се може сматрати корисним и прихватљивим за друштво (8–10 % од укупно уписаних). Број студената који понављају прву годину студија је близу 30 %.

Укупно гледано, систем образовања је неодржив, није довољно ефикасан, не обухвата сву децу и омладину и нема довољно квалитетан исход ни на једном нивоу. Последица тога је низак општи образовни ниво, велик проценат осипања ђака из школског система на свим нивоима образовања, велики одлив школованог кадра у иностранство, недостатак стандарда за осигурање квалитета, ригидан и застарео програм, недостатак сложених и савремених вештина неопходних у образованом процесу, како међу наставницима тако и међу ђацима/студентима.

У том смислу се у овој стратегији под појмом образовање за одрживи развој подразумева не само примена садржаја о одрживом развоју у систему образовања већ и такав (нови) систем образовања који подржава економију засновану на знању и представља неопходну претпоставку одрживог развоја привреде и друштва у целини.

Међутим, и ширење знања о одрживом развоју у ужем смислу јесте предуслов и важно оруђе за добро управљање, доношење одлука и промоцију демократије, јачање капацитета појединаца, група, заједница, удружења и државе у просуђивању и приликом избора у корист одрживог развоја. Да би се то постигло, образовање за одрживи развој мора да осигура интеграцију знања из свих релевантних сектора (животна средина, економија, друштво) с посебним акцентом на примени тих знања да би се обезбедио квалитетнији живот за све грађане. Оно мора да ојача базична и примењена знања као претпоставку прилагођавања тржишту рада, да осигура доступност квалитетног образовања за све, да ојача рано образовање и развије систем сталног образовања за очување животне средине, као и да оствари широке способности образованих људи у складу с променама у технологији и променама економског амбијента. Оно треба да интегрише знања и начин изналажења најбољих техника и метода у свим сферама људског живота, да обезбеди услове неопходне за примену концепта интердисциплинарног образовања за одрживи развој и веће учешће цивилног сектора. То значи да оно мора да осигура учешће и међусобну сарадњу свих интересних група (школе, привреде, доносилаца одлука, цивилног друштва итд.) и интензивно јачање међународне сарадње с релевантним научнообразовним институцијама.

Да би се успоставио одржив систем и начин образовања за XXI век, Република Србија мора уз строгу рационализацију употребе јавних средстава и реформу њихове употребе да повећа улагање у образовање најмање на 6 % БДП-а, да повећа општу писменост становништва, смањи број становника без занимања и да усклади образовни систем с потребама тржишта рада и реформи, али и с потребама будућих генерација заснованим на новим технологијама и начину комуникације, као и да побољша ефикасност самог система образовања у целини.

Непосредни задаци су промена система финансирања, изједначавање приватног и јавног система образовања, модернизација образовних програма, увођење система осигурања квалитета, стварање модерних кадрова који ће радити у образовању, успостављање социјалног партнерства за образовање, као и спровођење лиценцирања, сертификације и акредитације.

У том смислу Стратегија препоручује одрживо образовање у Републици Србији које ће бити:

- конкурентно у складу с научним, привредним и технолошким потенцијалима Републике Србије;
- доступно свима, а нарочито деци и припадницима социјално осетљивих друштвених група;
- прилагодљиво и у складу с потребама тржишта рада;
- довољно атрактивно и у складу с друштвено-економским променама;
- укључено у европски систем образовања;
- модерно финансирано на бази модела европског система финансирања;
- засновано на систему модерног управљања, сертификације, лиценцирања и акредитације.

Да би се оствариле претпоставке за нови систем одрживог образовања, постојећи образовни систем мора што пре да се унапреди. Треба мотивисати и подржати све интересне групе да раде на развоју образовања за одрживи развој и на интеграцији садржаја одрживог развоја у формални образовни систем, у све релевантне предмете, као и у неформалне видове образовања.

Циљеви и непосредне мере које треба да допринесу постизању јединственог главног циља система одрживог образовања обухватају:

- 1) обезбеђивање повољнијих општих услова економско-финансијске, институционалне и техничке подршке реформи образовања и образовања за одрживи развој;
- 2) промовисање концепта и праксе одрживог развоја и система одрживог образовања путем формалног и неформалног учења;
- 3) одговарајућу обуку о одрживом развоју за наставнике свих нивоа образовања;
- 4) систематски развој истраживања у образовању за одрживи развој;
- 5) стално унапређивање сарадње у реформи образовања на националном, регионалном и међународном плану.

10. Информационо-комуникационе технологије и економија заснована на знању

Посебан изазов у развоју економије засноване на знању представља стварање услова у којима савремене информационо-комуникационе технологије

(у даљем тексту: ИКТ) омогућавају стицање, стварање, ширење и коришћење информација и знања. Да би ИКТ омогућиле стицање, стварање, ширење и коришћење знања за потребе националне привреде засноване на знању, потребно их је схватити пре свега као инфраструктуру за развој информација и знања која омогућава да се откривају и стичу нове компаративне предности и да домаћа предузећа воде прилагодљиво пословање засновано на иновацијама.

ИКТ не треба схватати само као алат (средство за аутоматизацију и технолошку модернизацију пословања, повећање продуктивности, једноставније и јефтиније чување података, бржу обраду и пренос података) јер ти алати могу да донесу одређен напредак у пословању, али не и развој. Неопходна претпоставка за одговарајуће развојне ефекте ИКТ јесте инфраструктура за развој информација и знања која треба да омогући националну економију засновану на знању као део глобалне економије. У том смислу неопходно је Стратегију и Стратегију развоја информационог друштва у Републици Србији усагласити са искуствима и институционалним решењима која практикују земље ЕУ.

Одрживи развој и економија заснована на знању захтевају интензивну улогу ИКТ. Међутим, саме ИКТ представљају само инфраструктуру за економију засновану на знању. Подаци не подразумевају знање. Битан је како се подаци налазе, стварају и користе.

Влада и њена надлежна министарства морају да покрену изградњу потребне националне инфраструктуре која би подржала ширење и јачање улоге ИКТ у будућем развоју Републике Србије. Под тиме се првенствено подразумева изградња мреже „широког протока”, као неопходне претпоставке за ширење утицаја ИКТ у свакодневном животу и раду. Да би се ефикасније поспешила улога ИКТ, мора се усвојити и заокружити институционална инфраструктура у тој области која би била потпуно усаглашена с регулативама ЕУ.

Када се буде разматрало место и улога ИКТ у будућем развоју економије Републике Србије, посебан пажњу имаће систем образовања и оспособљавања младих генерација за најширу и креативну употребу ИКТ да би оне могле равноправно да конкуришу на међународном тржишту знања и информација.

Да би успоставила економија заснована на знању као општи циљ одрживог развоја, треба утврдити листу стратешких информационих система које треба развити у Републици Србији, јасно одредити везу стратешких информационих система с другим елементима и процесима информационог друштва чији ће се развој предузети нпр. услугама е-управе.

Развој ИКТ у Републици Србији треба да поправи ефикасност привређивања и конкурентност националне економије тако што ће се унапредити размена и доступност информација, а нарочито електронско пословање, привредна и технолошка комуникација уопште.

Република Србија још нема довољно широку информациону писменост, чак и када су у питању универзитетско и средње образовање. Подаци показују да се ИКТ и интернет у Републици Србији веома слабо и неефикасно користе; многим становницима Републике Србије нису ни доступни, а и ако јесу, најчешће се ради о тзв. пасивном коришћењу, а не о креативној примени ИКТ. Да би се унапредиле ИКТ, треба:

– утврдити листу стратешких информационих система које треба развити;

– јасно одредити везу стратешких информационих система с другим елементима и процесима информационог друштва чији ће се развој предузети, нпр. услуге е-управе;

– подизати информациону писменост у оквиру развоја кључних компетенција и у том контексту промовисати креативно и системско размишљање, као и систем доживотног учења у области информационих технологија;

– поправити ефикасност и ефективност информатичког образовања;

– обезбедити системски приступ коришћењу јавних података од националног практичног и теоријског значаја.

То је могуће остварити само ако се обезбеди национална политика за изградњу националне информационе инфраструктуре која ће одговарати потребама привреде, грађана и успостављања е-владе. У том смислу у Републици Србији су неопходне акције широког фронта, на пример креативне мреже „учимо да успемо с националном информационом инфраструктуром” и „ИКТ за одржив развој” итд.

Да би се укључила у глобални информациони систем који омогућава већу ефикасност и развој економије засноване на знању, Република Србија у наредном периоду приоритетно и трајно треба да омогући:

– поправљање стања опште информатичке писмености;

– доследно спровођење концепта е-владе;

– подстицање ширег коришћења и веће доступности интернета на послу, у школама и у породицама;

– подстицање провајдера широког протока;

– локално, привредно, национално и глобално умрежавање;

– развој и истраживања у области информационих система, електронског пословања и ИКТ уопште.

Основни циљеви и задаци у развоју ИКТ у Републици Србији у будућем периоду обухватају:

1) стварање отвореног и конкурентног тржишта модерних телекомуникација;

2) стварање савремене телекомуникационе инфраструктуре државне управе и локалне самоуправе;

3) реализовање Универзалног сервиса телекомуникационих услуга у складу са Законом о телекомуникацијама („Службени гласник РС”, број 44/03);

4) повећање броја корисника интернета;

5) увођење електронске управе и подстицање развоја електронског пословања у свим областима (развој е-трговине, е-образовања, е-здравља, е-банкарства, е-плаћања и др.);

6) подстицање развоја јавних сервиса и осталих садржаја доступних на интернету, намењених грађанима и привреди;

7) ширење тржишта информационих производа и услуга информационог друштва;

8) развој законодавног оквира ради уређивања свих пословних и других електронских докумената, процедура, процеса и података и њихово усклађивање са законодавством ЕУ, уз прихватање међународно хармонизованих стандарда ИКТ;

9) успостављање електронског система јавних набавки;

10) промоција информационог друштва, заштита интелектуалне својине и коришћење лиценцираног софтвера у информационам системима и на интернету.

11. Одрживост научнотехнолошке политике

Економски и укупан развој Републике Србије мораће све више да се базира на организованом истраживању и развоју који треба да омогући стални технолошки развој у виду усавршавања постојећих и стварања нових технологија, али и нових производа, процеса и услуга. Да би се то постигло, неопходно је повећати издвајања за науку са садашњих 0,35 % на бар 1 % из БДП-а, што је по препоруци ЕУ најмањи проценат који омогућава позитивне ефекте на развој привреде. Та средства би требало улагати у развој, како фундаменталних тако и примењених и развојних истраживања. Међутим, претпоставка за то је да се успоставе везе између науке и привреде које ће бити системске и засноване на тржишту.

Република Србија је наследила веома централизован, бирократски систем финансирања научноистраживачких јединица, не према њиховој научнотехнолошкој ефикасности и тржишним резултатима, већ према социјалним и другим критеријумима.

Привреда Републике Србије усмерена на развој економије засноване на знању мораће из темеља да промени однос према научноистраживачком и развојном раду. Досадашња пракса развоја фундаменталних и примењених истраживања морала би да се мења у правцу пројектног финансирања и реорганизације истраживачко-развојног система. Тај систем треба да буде заснован много више на тржишним принципима и потребама савремених технолошких промена.

Поред реформисаног и унапређеног система истраживања и развоја, посебна пажња мора се посветити праћењу и мерењу степена напретка у изградњи економије засноване на знању. У томе се Република Србија може ослонити на искуства и методологију примењену у земљама OECD-а. Показатељи мерења економије засноване на знању могу се поделити у три групе:

- показатељи структурних промена – удео производње и услуга које су базиране на знању у привреди, раст додатне вредности привреде базиране на знању, структура и стопа раста привреде по технолошком интензитету, увоз по технолошком интензитету, извоз по технолошком интензитету, улагање у знање (% БДП-а) и поређење са укупним инвестицијама, раст интензитета ИКТ, улагања у опрему, софтвер и патенте, пораст запослености по степену стручности радне снаге;

- показатељи стварања знања – подразумевају: индикаторе људског капитала (процент средњег и високог образовања по релевантним старосним групама, учешће у свим текућим усавршавањима и обукама или само оним обукама које су ускостручне, просечан издатак на структурну обуку по запосленом по индустријама, јавна потрошња на образовање по становнику, релативна зарада у односу на образовни ниво), као и научне и технолошке индикаторе (потрошња на истраживање и развој у укупној потрошњи БДП-а, стопа повећања броја истраживача, прилив дипломаца из егзактно научних и инжењерских области у односу на укупан број запослених, број научних публикација на број становника, стопа примене патената по становнику);

- показатељи ширења знања – ширење мрежа знања и организационе промене: удео бизниса у финансирању истраживања и развоја, број националних и интернационалних технолошких удруживања фирми,

међународна удруживања, сврха пословног повезивања, коришћење пословне праксе итд.

Развијајући економију засновану на знању и одрживом развоју привреде и друштва Република Србија мора битно да реконструише систем истраживања и развоја. Промена треба да допринесе успостављању бољих функционалних веза између истраживачко-развојних јединица, њиховој рационализацији и реструктурирању у много већи број функционалних јединица у привреди, а нешто мањи број на факултетима и у државним институтима који се баве фундаменталним истраживањима.

Да би обезбедила конкурентски и напредан систем истраживања и развоја, Република Србија мора да:

- обезбеди технолошку ревитализацију истраживачких јединица;
- изједначи приватне и јавне истраживачко-развојне јединице у коришћењу јавних фондова;
- поправи њихову међународну конкурентност и подстиче међународно повезивање и сарадњу са еминентним иностраним институтима;
- смањи одлазак најквалитетнијих истраживача у иностранство тако што ће изградити посебне програме за најталентованије младе научнике;
- успостави јединствене информационе системе за све научноистраживачке организације и побољша могућности коришћења ИКТ;
- уведе систем е-управе;
- посебно подстиче истраживања и развој у пропулзивним секторима економије засноване на знању;
- подстиче ширење знања и размену научних информација као јавног добра (научни скупови и међународна размена знања);
- обезбеђује (у складу с потребама привреде Републике Србије) оснивање научнотехнолошких паркова, инкубатора и развојно-иновационих центара;
- успоставља везе са академском дијаспором, како за потребе повратка наших научника, тако и ради већег кретања наших истраживача у земљи и иностранству.

12. Заштита интелектуалне својине и одрживи развој

Интелектуална својина је једна од кључних претпоставки развоја привреде засноване на знању. То је скуп правних прописа који неке дају овлашћења да на неком објективном располагању стекне субјективно право које обухвата индустријску својину и ауторско право. Земље које нису законски и практично заштитиле интелектуалну својину не могу рачунати, не само на прикључење ЕУ већ ни на практично коришћење и продуктивност интелектуалног капитала који данас обухвата бројне заштићене елементе као што су: књижевна, уметничка и научна дела, тумачења и извођења уметника, фонограми и радиодифузне емисије, проналасци из свих области људске делатности, фабрички, трговачки и услужни жигови, као и трговачка имена и трговачке ознаке, заштита против нелојалне конкуренције итд.

Стање интелектуалне својине у Републици Србији данас веома је неповољно. Усвојен је Закон о посебним овлашћењима ради ефикасне заштите права интелектуалне својине („Службени гласник РС”, број 47/06), али његова примена касни, а степен обучености и опремљености органа задужених за његово спровођење далеко је од задовољавајућег. Главни проблем је недостатак разумевања, тј. непознавања теоријских и практичних консеквенци

интелектуалне својине. Лица која крше туђа права на интелектуалну својину најчешће су уверена да крађа или злоупотреба туђих права на интелектуалну својину и није крађа, тј. да је морално знатно прихватљивија него угрожавање класичних својинских права.

Када је у питању заштита и валоризација интелектуалне својине, Република Србија данас мора да тежи ка три суштинска циља:

- 1) добра и са међународним инструментима усаглашена правна регулатива;
- 2) ефикасни механизми за примену такве правне регулативе;
- 3) стално праћење економских, технолошких и друштвених промена које би могле захтевати прилагођавање или допуну постојећег правног оквира.

У том смислу заштита интелектуалне својине треба да омогући: подстицање, обезбеђење и заштиту страних инвестиција кроз предвидљив, ефикасан и јаван систем заштите права интелектуалне својине, као и омогућавање домаћим привредним субјектима да остваре легалну предност над конкуренцијом путем ефикасне заштите својих права интелектуалне својине. Пропратни ефекат би био тржишна експанзија домаћих привредних субјеката без значајних финансијских улагања. То би значило привлачење додатног капитала за развој и тржишно ширење домаћих предузећа која имају знатан капитал у правима интелектуалне својине и повећан бонитет, односно укупну тржишну вредност предузећа.

Кључне стратешке мере које Република Србија данас треба да предузме у заштити интелектуалног капитала јесу:

- усвајање националне стратегије за заштиту интелектуалне својине, оснивање одбора за интелектуалну својину у Народној скупштини или давање интелектуалне својине у надлежност неком постојећем одбору;
- унапређење интелектуалне својине да би се земља учланила у ЕУ, Светску трговинску организацију и Европску патентну организацију;
- развој програма сталног образовања запослених у државним органима који су задужени за примену законских прописа у области интелектуалне својине;
- реализација дугорочног медијског плана којим би се привредним субјектима, проналазачима и најширој јавности, представиле бројне и дугорочне предности које се могу стећи правилном заштитом и валоризацијом интелектуалне својине.

IV. ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКИ УСЛОВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Друштвена димензија одрживости темељи се на премиси да једнакост и разумевање међузависности људи унутар заједнице представљају основни предуслов прихватљивог квалитета живота, што је у суштини први циљ развоја.

Да би развој био дугорочно одржив, богатство, ресурси и могућности морају се расподелити тако да сви грађани могу да уживају основне стандарде безбедности, људских права и социјалних привилегија као што су храна, здравље, образовање, становање и могућности за развој своје личности.

Друштвена једнакост значи осигурати образовање свим људима и омогућити им да својим радом допринесу напретку друштва. Повезаности унутар друштва су такве да свака друштвена неједнакост утиче на његову стабилност. Међусобне повезаности у друштву такође утичу на то да се прихвати чињеница да животни стандард у друштву веома зависи од величине

популације и њене способности да своје потребе усклади с планетарним ресурсима животне средине и постојећом инфраструктуром.

Да би се друштвена компонента одрживог развоја остварила, неопходно је водити рачуна о:

- заштити и развоју нових друштвених вредности и увећању друштвеног капитала;
- једнаким правима, једнакости и сигурности пред законом за све, са посебном пажњом на једнака права жена и мушкараца, деце, младих, маргинализованих група, заштити националних мањина и поштовању основних људских права;
- обезбеђењу и промоцији свеобухватне заштите здравља и безбедности људи;
- квалитетном образовању којим се стварају услови за индивидуални развој и очување идентитета;
- солидарности унутар и између генерација, као и солидарности према маргинализованим групама, сиромашнима и обесправљенима.

1. Друштвене вредности, квалитет живота и друштвено благостање

Друштвено благостање у контексту Стратегије подразумева оне аспекте живота људи око којих постоји свеобухватно сагласје у друштву да представљају најзначајније предуслове за лични осећај среће, квалитета живота и добробити појединца. Квалитет живота, премда у основи представља субјективан осећај задовољства сопственим начином живота појединца, на ширем плану може се дефинисати као однос између појединца и његовог животног окружења – физичког, здравственог, друштвеног и економског.

Достизање жељеног нивоа друштвеног благостања у Републици Србији зависи у првом реду од усвајања одрживих животних стилова у друштву, вредносних оријентација и повећања социјалног капитала, од друштвеног и културног идентитета, као и од достигнутог економског развоја.

Одрживост подразумева животни стил сваког појединца у друштву који је: еколошки свестан, здрав, безбедан, солидаран, партиципативан и диференциран.

Ниво еколошке свести у Републици Србији је релативно низак. Просечан грађанин Републике Србије нема изграђен позитиван став према потреби да се делује како би се смањило загађење, рационално користила енергија и променио однос према необновљивим ресурсима. Многи грађани Републике Србије имају здравствено ризичне навике (пушење, конзумација алкохола и психоактивних супстанци) које средина често толерише по традиционалним обрасцима понашања. Према подацима из анкете о здрављу становништва која је спроведена 2000. године пушио је скоро сваки други мушкарац (48 %) и свака трећа жена (33,6 %), док у млађим групама има више пушача. Исто истраживање показало је да половина студената у Републици Србији пуши, док међу петнаестогодишњацима 27 % пуши свакодневно. Укупна преваленца пушења међу адолесцентима, према анкети из 2000. године, износи 69,8 %. Истраживањем које је спроведено међу младима 2003. године утврђено је да има 51 % пушача, а највећи број младих почиње да пуши у својој 15. години. Анкета из 2000. године указује на то да скоро половина одраслог становништва конзумира алкохол, а 3,3 % то чини свакодневно (6,6 % мушкараца и 0,3 % жена). Према истом извору, преваленца употребе алкохола међу адолесцентима

(повремено конзумирање алкохола) износи 32,8 %. Злоупотреба наркотика и психоактивних супстанци постаје све раширенија појава међу младима. Почиње се са марихуаном у веома раном узрасту (око тринаесте године). Марихуана је најраширеније коришћена дрога – проба је око трећине младих. Преваленца употребе дрога међу адолесцентима (редовна употреба дрога), према подацима анкете из 2000. године, износи 1,8 %. Подаци истраживања из јуна 2006. године говоре да је 11 % грађана пробало дрогу, 3,7 % ју је користило у последњих 12 месеци, док је 19,2 % млађе популације (од 15. до 34. године) користило дрогу, а међу њима 7,4 % у последњих 12 месеци. Преовладава употреба марихуане, али расте и злоупотреба амфетамина, кокаина и екстазија.

У порасту су поједини облици насиља (насиље у породици, насиље међу вршњацима, насиље према животињама), а прати их толеранција према различитим облицима вербалног и невербалног агресивног и насилног понашања. Подаци о учесталости породичног насиља из 2001. године алармантни су: међу анкетираним женама 30,6 % изјавило је да је претрпело физичко насиље, 46,1 % да трпело је психичко насиље, док је 8,7 % навело да је било сексуално зостављано. Претпоставља се да је тзв. „тамна бројка насиља” већа. Насиље међу вршњацима такође је веома распрострањено: 65 % ученика основних школа нашло се барем једном у последња три месеца у улози жртве насиља, 24 % више пута је доживело насиље у истом периоду, а 28 % је учествовало на неки начин у насиљу. Према истраживању које је спроведено међу младима, скоро четвртина (24 %) младића се потукло у последњих годину дана, а то је учинило и 4 % девојака.

Постоји социјална дистанца према припадницима других националних, етничких или верских заједница и приметан је њен пораст међу младима. Етноцентризам постоји, као и опасност од његове радикализације. Око 20 % грађана Републике Србије спремно је да прихвати етноцентричке ставове којима се изражава неповерење у друге и властита супериорност. Највећи етноцентризам испољавају они који изјављују да су религиозни и да прихватају у потпуности учење своје цркве, а категорије становништва с вишим и високим образовањем показују знатно мањи етноцентризам. Иако етноцентризам младих опада са узрастом, највећи се испољава у узрасту од 20. до 23. године. С обзиром на то да се најмлађа група у ставовима према националним мањинама више не издваја од осталих старосних група (раније је била толерантнија од старије популације), то се може протумачити као радикализација ставова младих.

Култура партиципације у друштву није довољно заступљена: мали проценат грађана учествује активно у раду политичких странака, удружења и интересних организација грађана, а тај проценат је мањи међу младима. Могућности младих да остваре своје потребе за самоутврђеним индивидуализованим животним стиловима мале су због знатних структуралних ограничења.

Друштвене вредности представљају симболички оквир индивидуалних и групних акција које на макро нивоу попримају форму одређених развојних или стагнацијских процеса. На плану друштвених вредности, у Републици Србији у овом тренутку доминирају два проблема. Један је у превеликим разликама унутар политичке и економске елите у погледу нормативног оквира новог друштвеног поретка, што омогућује истовремено постојање три модела друштвене репродукције: командног, тржишног и дивљег (неформалног). То само још више отежава процес кроз који су прошле све транзиционе земље, а то је усаглашавање вредносних образаца становништва с преовлађујућим

нормативним оквиром. У Републици Србији таква неусаглашеност постоји и на макро нивоу и на нивоу већих друштвених класа. Други проблем је у чињеници да отприлике подједнак проценат људи у Републици Србији сматра да би заштити животне средине требало дати предност, чак и по цену споријег економског развоја и повећања незапослености, односно да би економски развој и отварање нових радних места морали да имају првенство, чак и по цену извесног загађивања животне средине. Дакле, Република Србија се суочава с два задатка: први је да отклони интерне нормативно-вредносне противречности које ометају успостављање стабилне друштвене форме, а други је да избегне такве противречности на глобалном нивоу и да се уклопи у светски тренд одрживог развоја. Наслеђене економске тешкоће и сиромаштво које још постоји у Републици Србији утичу на то да су распрострањени материјалистички циљеви и осећај несигурности и излагање ризику. Посебно се истиче да је сеоско становништво отуђено од природних ресурса у свом окружењу, што је парадоксално и у огромном проценту последица израженог сиромаштва, које је у Републици Србији првенствено рурални феномен.

Социјални капитал као основа обнављања шире друштвене заједнице, у Републици Србији је слабо развијен. Грађани су веома неповерљиви према другим људима, али и према институцијама. Више се верује традиционалним него модерним институцијама. С друге стране, од 2000. године приметан је тренд променљивог интензитета који води ка стабилизацији демократског, тржишног друштва и интеграцији у европске и светске институције. Осим тога, упадљиво више је присутна реторика толеранције према мањинским и угроженим групама, а њихова права су све чешће утврђена посебним законским решењима.

Поред наведених ризика, достизање жељеног друштвеног благостања у Републици Србији отежавају и различити безбедоносни ризици. То је посебно актуелно откако је под утицајем савремених безбедносних изазова и претњи (међуетнички сукоби и ривалитети, организовани криминал, угрожавање животне средине итд.) концепт безбедности померен с националне безбедности и безбедности држава на безбедност појединца и друштвених група који су као референтни објекти безбедности примарно угрожени. Безбедност више није само питање територијалног интегритета и суверенитета држава, већ и „слобода од страха” од криминала и других претњи (социјалних, економских) које погађају појединца и друштвене групе у немоћи државних или друштвених колективитета да им пруже ефикасну заштиту. Отуда се безбедност све више одређује у пресеку способности државе да својим механизмима заштити права и слободе појединца и друштвених група од претњи које су према њима усмерене. Питање друштвене безбедности или сигурности у правом смислу пре је питање одрживости социјалних ентитета с различитим идентитетом који снажније креира понашање неке друштвене групе, односно појединца у њој него границе државне територије. Када су у питању кризне ситуације које погађају Републику Србију, организационе и кадровске слабости на националном нивоу пресликавају се на локалну ситуацију. Без обзира на прихваћену политику децентрализације, не постоје ефективни планови приправности на несреће нити је утврђена одговорност надлежних субјеката локалне заједнице. Очекује се да ће се негативан тренд настанка и последица кризних ситуација наставити с повећањем рањивости становништва и инфраструктуре услед урбанизације, привредног и друштвеног развоја у угроженим подручјима.

Основни конституенси српског друштва у историјски веома кратком периоду били су више пута довођени у питање, па је јасно и да је колективни и

идентитет грађана Републике Србије претрпео дубоке фрустрације. Република Србија је као и сва модерна друштва изнутра плурализована по више основа и њени грађани припадају различитим групама. Поред родног, ту је још и етнички идентитет који уз културни, религијски и регионални идентитет, представља основу плурализације идентитета у свим савременим друштвима. Томе треба додати и професионални идентитет будући да он – као и све остале идентитетске припадности – представља основу за повезивање појединца и групе која се остварује кроз припадање професионалним (сталешким) организацијама. Оне пак представљају једну од најважнијих основа за развој цивилног друштва. Најзад, ту је и један шири идентитетски оквир чији развој припада будућности коју покрива европски идентитет. Превелико ослањање на колективне идентитете, и то у првом реду оне етничке, носи опасност ексклузивизма који се испољава као етноцентризам који, уз потцењивање других, у први план ставља припаднике своје етничке групе или нације. То доводи у питање не само функционисање, већ и само постојање сложених заједница које чине припадници више нација или етничких група. Последњих година развијен је концепт културног диверзитета, или културне разноликости који насупрот ексклузивном схватању свог идентитета ставља димензију његове инклузивности, односно отворености према идентитетима других. Тако схваћен концепт треба даље неговати и уграђивати у конкретне програме, пре свега у програме развоја културе у Републици Србији.

Културни идентитет треба схватити као скуп релативно трајних идентификатора, а не као кохерентну и стабилну целину. Национална религија тако постаје делом културне мапе која представља консензуалну слику друштва, дакле ону о којој постоји општа сагласност. Медији је примају к знању и публикују у првом реду вести (и коментара) које се уклапају у ту мапу, док се информације које доводе у питање консензуалност културне мапе прећуткују, маргинализују или тумаче тако да могу да се уклопе у унапред дату значењску матрицу и максимално смање или чак елиминишу неслагање. Мало је вероватно, на пример, да ће хуманитарна акција неке религијске заједнице (осим Српске православне цркве) добити одговарајуће место у медијима јер се таква акција не уклапа у негативни стереотип о сектама који је већ успостављен.

Средства масовног комуницирања су веома значајна за обликовање, афирмацију и одржање друштвеног и културног идентитета. То је показано током деведесетих година XX века, када су државни електронски медији били систематски коришћени као промотери националистичке политике. Након 2000. године њихова улога је умногоме измењена. Резултат приватизовања електронских медија које је у току – на шта обавезује Закон о јавном информисању Републике Србије („Службени гласник РС”, бр. 43/03 и 61/05) – јесте профитна оријентација и маргинализација програмских садржаја који припадају култури, колико оној савременој толико и културном наслеђу. Утолико је значајнија улога јавног радиодифузног сервиса чији је начин финансирања (претплата и зарада од реклама) и програмски спектар: два национална ТВ и два радио канала и покрајински ТВ и радио канал у Аутономној Покрајини Војводини (у даљем тексту: АП Војводина) иницијално обликован тако да има позитивну идентитетску функцију како у односу на национални идентитет, тако и на идентитете националних мањина.

Табела 1. Структура HDI у Републици Србији.

	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.
Просечно трајање живота	71,4	72,1	72,5	72,4	72,4
Стопа писмености	96,5	96,5	96,5	96,5	96,5
Комбиновани <i>ratio</i> уписа (%)*	78	77	80	79,5	82,6
БДП по куповној моћи	3.833	4.040	4.760	6.305	7.640
Индекс очекиваног трајања живота	0,77	0,79	0,79	0,79	0,79
Индекс едукације	0,90	0,90	0,91	0,91	0,92
БДП	0,61	0,62	0,64	0,69	0,72
HDI	0,762	0,768	0,782	0,797	0,811
HDI ранг у свету	70	75	65	59	–

* (PPP USD, per capita)

Извор: Републички завод за развој (2005)

Коначно, друштвено благостање у Републици Србији у директној је вези с показатељима економског развоја. Иако је уобичајено у глобалним оквирима да се динамичан привредни раст директно супротставља достизању одрживости, услови у којима се развијала привреда Републике Србије у претходном периоду имплицитно налажу стратешку усмереност Републике Србије ка настављању политике убрзаног привредног раста. Просечна стопа раста од 5,2 % од 2000. до 2006. године сврстава Републику Србију у групу земаља Европе која се најбрже развија и омогућава земљи да за 13,5 година удвостручи просечни животни стандард на реалним основама, дакле без утицаја инфлације. Међутим, и даље постоји низ значајних економско-социјалних проблема (инфлација, висока стопа и раст незапослености, висок спољни дуг, висок трговински дефицит и дефицит текућег рачуна, прецењен динар, контрола цена, успорена приватизација јавних и комуналних предузећа, одлагање реституције, одлагање ликвидације фирми у стечају у којима је запослено око пола милиона људи, толерисање монопола, висок ниво корупције итд).

Стратешки циљеви у области достизања друштвеног благостања у Републици Србији обухватају:

- 1) стварање повољнијих економских услова на макро нивоу кроз повећање стопе раста, удела улагања у БДП и *greenfield* улагања;
- 2) промоцију и развој одрживих животних стилова;
- 3) промовисање вредности базираних на политичком либерализму, грађанској партиципативности, тржишној привреди и социјалној правди као доминантних у јавности и политичком животу;
- 4) подизање нивоа општег поверења грађана на 40 % и постизање натполовичног поверења грађана у већину модерних институција;
- 5) формулисање политике идентитета као дела дугорочне стратегије развоја културе;
- 6) увећање културног капитала очувањем, афирмацијом и презентовањем културне баштине Републике Србије;
- 7) развој политике управљања ризицима на нивоу Републике Србије.

Приоритет у стварању услова за постепен прелазак ка одрживим животним стиливима у Републици Србији јесте решавање неповољног социо-економског положаја младих, који су данашњи и будући носиоци одрживог развоја. Свеобухватан, операционализован и координисан програм заснован на

Националној стратегији за младе (усвојила Влада 9. маја 2008. године) мора да обухвати и подизање свести и промоцију животних стилова за одрживи развој.

У повећању социјалног капитала и достизања друштвених вредности које карактеришу савремена демократска друштва приоритет је постизање преовлађујуће друштвене сагласности око основних елемената праваца друштвеног и економског развоја и интеграција у европске и глобалне институције. Неопходно је усагласити видљиву и формализовану сагласност свих водећих политичких странака, удружења и социјалних актера у утврђивању конкретних националних циљева одрживог развоја и стварању механизма праћења, оцењивања, поновног утврђивања и усклађивања са Стратегијом одрживог развоја ЕУ. Такође, неопходно је постићи сагласност водећих политичких странака око основних елемената пожељног друштвеног уређења (политички либерализам, грађанска партиципативност, тржишна привреда, социјална правда) и вредносне опредељености већине активног становништва ка таквом нормативном оквиру.

Приоритет Републике Србије у погледу афирмације друштвеног и културног идентитета јесте стварање и неговање концепта културне различитости схваћене као европска димензија идентитета, која полазећи од локалног и регионалног укључује и национално, али се не задржава у његовим оквирима.

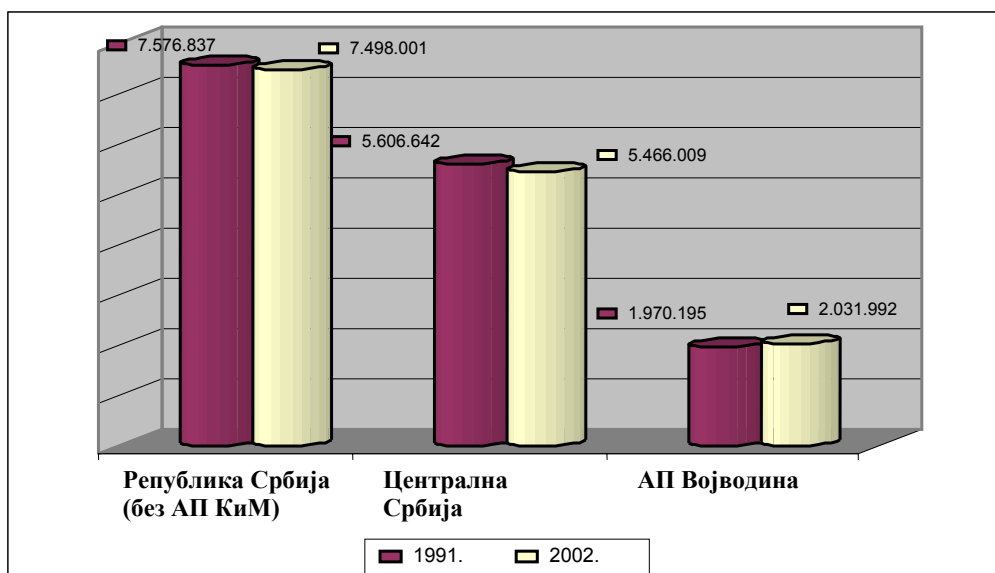
Приоритет у економском развоју је снажан привредни раст уз привлачење страних директних инвестиција, побољшавање пословног окружења у Републици Србији, односно повећање економских слобода (потпуна заштита својине, укључујући интелектуалну својину, слободу уговора, ослобађање унутрашњег тржишта од државне контроле, приватизацију, денационализацију, снижавање царина и ванцаринских баријера, ниску државну потрошњу, ниске порезе, умерену регулацију, уклањање административних баријера за отпочињање, вођење и окончање бизниса, ослобађање капиталних и текућих трансакција, слободно формирање девизног курса и сузбијање неекономских ренти, корупције, сиве економије и пореске евазије). У домену регулаторних мера треба стимулисати мере које се односе на даље снижавање државне потрошње, давање приоритета убрзаном економском развоју и економски мотивисаном запошљавању, регулативном и политичком изједначавању предузетника и осталих запослених, унија послодаваца и синдиката. Такође у домену регулаторних мера треба стимулисати даље снижавање државне потрошње, давање приоритета убрзаном економском развоју и повећању запослености, заштити интереса послодаваца и права запослених, развоју и јачању социјалног дијалога на свим нивоима.

2. Популациона политика

Феномен недовољног рађања је данас централни проблем у демографском развоју Републике Србије. Карактерише га мањи број живорођених него што је потребно за просто обнављање становништва.

Становништво се од 1991. до 2002. године смањило за 78.800 или по просечној годишњој стопи од -1,0 %. Смањење броја становника регистровано је такође први пут и у централној Србији. Становништво се смањило за 140.600 или по стопи од - 2,3 % годишње. У АП Војводини је забележен пораст становништва супротно претходном међупописном периоду (1981–1991), када је забележено његово смањење. Популација АП Војводине повећала се за 61.800 или по стопи од 3,1 на 1.000 становника годишње.

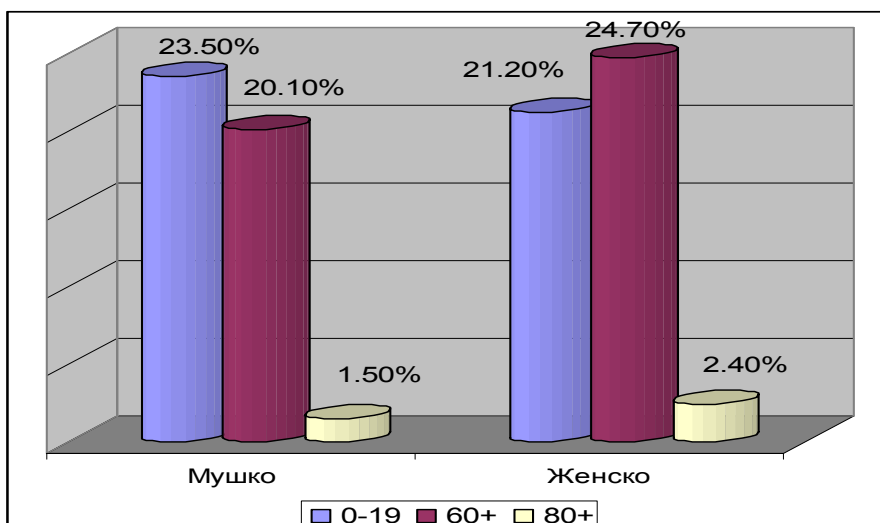

Извор: Становништво 1–4 (2004 : 160).

Слика 7. Становништво Републике Србије (без АП КиМ) 1991. и 2002. године.

Размера депопулације очита је на општинском нивоу. Од укупно 161 општина у време пописа 2002. године, само четвртина општина (40) имала је позитивну стопу раста своје популације. Међу њима највише је општина (32) са умереном годишњом стопом раста, до 10 %. Највећа стопа раста забележена је у општини Нова Пазова (17,2 %). Од општина у којима је смањен број становника од 1991. до 2002. године, највише је оних са стопом до - 10,1 % (57 % од укупног броја општина), док су остале (с једним изузетком) имале стопу од - 20,1% до - 10,0 %. Број становника је највише смањен у општини Црна Трава, чије се становништво смањивало по стопи од - 34,8 % годишње.

Природни прираштај је у централној Србији и АП Војводини непрестано опадао, како у апсолутном тако и у релативном износу. Насупрот томе, у Аутономној Покрајини Косову и Метохији (у даљем тексту: АП КиМ) природни прираштај је био у сталном порасту, а стопа је расла све до прве половине седамдесетих, а после почиње да опада. Ниске репродуктивне норме већине становништва достигле су критичне вредности и изазвале отворену депопулацију и убрзано демографско старење. Пресудан утицај на природни прираштај имао је наталитет. У 2004. години стопа укупног фертилитета била је 1,57 живорођене деце по једној жени, а нето стопа репродукције била је 0,74.

Извор: Демографска статистика 2002, 2003, Саопштење бр. 306/2005.

Слика 8. Становништво Републике Србије по полу и великим старосним групама (2002).

Промене у укупном становништву Републике Србије од 1991. до 2002. године резултат су и великих насилних миграција током деведесетих, што у постојећим условима може да представља знатну препреку у одрживом развоју. Практично, миграциона компонента је највише допринела ублажавању депопулације Републике Србије у последњој деценији XX века. Утицај миграције очит је и у великим целинама Републике Србије, али с различитим ефектима на њихову укупну бројност. У централној Србији је природну депопулацију (на ниво - 89.100 од 1991. до 2002) појачала негативна вредност резултата миграције у износу од 51.500. У АП Војводини је позитиван миграциони салдо од 144.400 хиљаде неутралисао негативне вредности природног прираштаја (82.600 хиљада за цео период), па чак утицао и на пораст броја становника. Отуда је на бројно стање становништва Републике Србије у време пописа 2002. године огроман утицај имао прилив великог броја избеглица (5,1 % од укупног становништва Републике Србије, без АП КиМ).

Становништво Републике Србије (без АП КиМ) према свим обележјима може се сврстати у групу изразито старих популација. Удео младих је низак и опада, док је удео старих висок и стално расте. На попису становништва 2002. године пописано је 1.177.000 лица млађих од 15 година, док је старих (65 и више година) било укупно 1.241.000. То је уједно и први пут у Републици Србији да је забележен већи број старих него младих. Ситуација је другачија у неким етничким групама (Роми, Албанци на југу) и међу насилним мигрантима (избеглице, расељена лица) који имају знатно млађе становништво.

Ако се као индикатор демографске старости посматра вредност медијалне старости, становништво Републике Србије (без АП КиМ) спадало је са старошћу од 40,7 година у време пописа 2002. у групу најстаријих популација на свету. Према подацима за 2000. годину, у свету су само четири земље (Јапан, Италија, Швајцарска и Немачка) имале медијалну старост становништва која је била већа од 40 година.

Старење и одлив становништва посебно угрожавају сеоска подручја Републике Србије, у којима се са смањењем радно способног становништва

губи способност за одрживо управљање природним добрима и за њихово коришћење на готово 85 % државне територије. Коefицијент економске зависности у Републици Србији расте јер се број активних лица спорије повећавао од заједничког броја издржаваних лица и лица с личним приходом.

Стратешки циљеви популационе политике обухватају:

1) заустављање и/или успоравање неповољних демографских тенденција тако што ће се подстицати рађање и стварати услови за стабилизовање броја становника;

2) стварање одговарајуће политике рађања и брига о младима;

3) уважавање старења у свим аспектима политике развоја;

4) повећање очекиваног трајања живота и повећање броја година у добром здрављу;

5) смањење смртности одојчади у правцу приближавања нивоима достигнутим у европским државама;

6) подстицање унутрашњих миграција ради уравнотежења просторне распоређености становништва и укидање фактора који утичу на „одлив мозга“ тако што ће се створити повољни услови за повратак и/или инвестирање дијаспоре у Републици Србији.

Стварање одговарајућег институционалног оквира и регулаторних механизма популационе политике представља приоритет у демографском развоју Републике Србије. То подразумева усвајање националне стратегије демографског развоја, образовање посебних тела (на свим нивоима власти) која ће пратити и спроводити стратешка одређења, трајно унапређивати законска решења и побољшати усклађеност међу секторима, пратити рад центара за планирање породице и развијати саветовалишта за биолошку репродукцију и старење.

За остварење постављених циљева посебно је важно јачање инструмената финансијске подршке породици, као и развој образовања и правилно информисање јавности. То подразумева спровођење мера усмерених на: директну финансијску подршку породици и деци, помоћ непотпуним (самохраним) породицама, увођење посебних олакшица (укључујући и пореске) за најугроженије категорије становништва (незапослени, стари, болесни итд.), развој мреже за пружање услуга у дневном збрињавању деце, повећање новчаних накнада родитељима и деци. Посебну пажњу треба посветити специфичностима сеоских подручја и развоју потребне инфраструктуре. Да би се отклонили уочени проблеми даљег развоја и створио основ за унапређивање популационе политике и демографски развој Републике Србије изузетно је важно да теме из популационе политике буду у одговарајућој мери заступљене у образовању (на свим нивоима) и да се медијски промовишу да би се покренула јавност и подстакло рађање (уз поштовање основних људских права).

3. Социјална сигурност

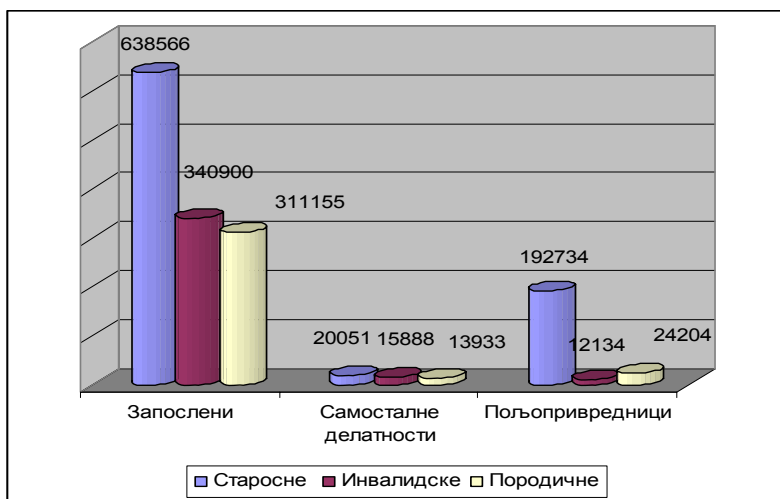
Систем социјалне сигурности Републике Србије обухвата социјално осигурање (пензијско, инвалидско и здравствено осигурање и осигурање у случају незапослености) и социјалну и дечију заштиту. У спречи са захтевима европске интеграције и у контексту националних макроекономских трендова, основне поставке социјалне сигурности предмет су широких реформи. Њих налажу и актуелна демографска кретања, промене у раду и породици, али и зрелост самог система. Политичке, економске и социјалне специфичности отежавају постизање друштвеног консензуса за утврђивање пожељних циљева и

праваца реформи због чега се одлаже модернизација система што се неповољно одражава на социјалну сигурност корисника.

Пензијско и инвалидско осигурање организовано је највише по принципу текућег финансирања и међугенерациске солидарности. Износ средстава која се прикупе путем доприноса већ дуго није довољан за остваривање законом прописаних права. Крајем 2001. године започета је реформа, у правцу реструктурирања јавног пензијског осигурања (I стуб) и увођења добровољног приватног пензијског осигурања (III стуб).

Мере усмерене ка I стубу обухватиле су подизање старосне границе за одлазак у пензију; продужетак обрачунског периода за пензијске накнаде; промену формуле за обрачун висине пензија, као и за усклађивање пензијских накнада. Даље измене ће бити постепено подизање старосне границе до 2011. године (на 65 година за мушкарце и 60 година за жене), јачање механизма финансијске консолидације пензијског фонда, укључивање војних осигураника у јединствени фонд, као и утврђивање најбоље формуле за усклађивање пензија.

Иако Светска банка заступа увођење обавезног приватног осигурања (II стуб), то није реализовано. Високи ризици његовог увођења (неповољна макроекономска кретања и стабилност, неинформисаност, недостатак финансијских инструмената у приватном власништву, неповерење у приватне фондове) говоре у прилог томе да нема претпоставки потребних за измењену улогу државе, али и вредносног система, које тај сегмент захтева.

Извор: Републички фонд ПИО (2008).

Слика 9. Структура корисника пензија (децембар, 2007).

Добровољно приватно пензијско осигурање (III стуб) је уведено, а мали број корисника у спреси је и с недостатком средстава за улагање у тај вид осигурања, који ће се у перспективи развијати. Дугорочно се може очекивати, да се учешће државе у систему пензијског и инвалидског осигурања смањи у корист капитализованих фондова.

Здравствено осигурање карактерише се високим обухватом становништва здравственом заштитом, раскораком између широко дефинисаних права и финансијских средстава за њихово задовољење, доминантним државним власништвом над зградама и опремом, централизованим управљањем

система с републичког нивоа, доминантношћу секундарне и терцијарне заштите над примарном и неинтегрисаношћу приватног сектора у систем. Упркос бројним манифестацијама проблема, реформа здравственог система и права по основу здравствене заштите и здравственог осигурања дуго није била приоритет. Као последица тога, јаз између реалних здравствених потреба становништва и оскудних средстава за њихово ефикасно задовољавање, стално се увећава. Приватизација здравственог система и приватне здравствене службе нису суштински утицале на побољшање положаја корисника, нити су разрешиле постојеће противуречности.

Истовремено, осим обавезног предвиђено је и добровољно здравствено осигурање, које, међутим, није детаљније разрађено. У усвојеним документима прописани су циљеви здравствене политике и водећи реформски принципи, а поред активности на изради стратешких докумената, започете су и делатности у правцу рационализације и стандардизованости здравственог система и услуга, као и децентрализације у управљању и финансирању здравствених установа.

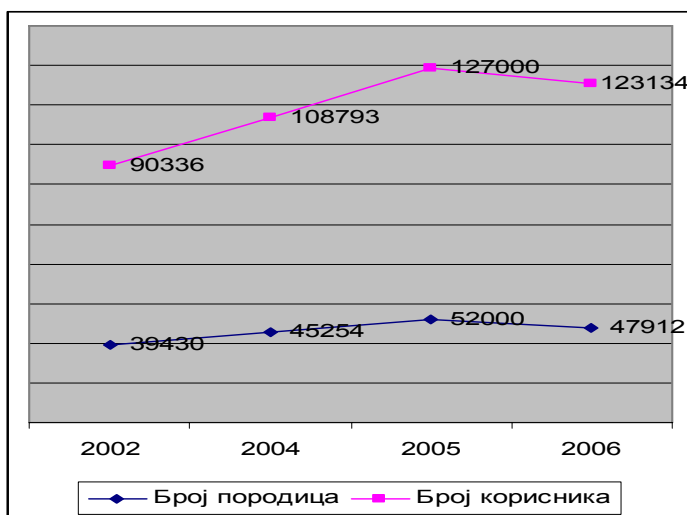
Осигурање за случај незапослености обавезно је за све запослене у Републици Србији. Стопа замене (*replacement rate*) износи 55,7 % и висина новчане накнаде је релативно високо постављена. Број корисника новчаних накнада није велики ако се има у виду број незапослених. Без обзира на то, постоје тешкоће у њиховом финансирању.

Поред пасивних мера, уведене су претпоставке активне политике запошљавања. Она обухвата у првом реду мере подстицања новог запослења, а затим и запошљавање одређених рањивих друштвених група: избеглих и интерно расељених лица, дуготрајно незапослених, лица с навршених 50 година, припадника етничких мањина, лица са инвалидитетом итд., запошљавање на јавним радовима и сл.

Националном стратегијом запошљавања за период од 2005. до 2010. године утврђени су приоритети да би се повећала запосленост, унапредио квалитет и продуктивност рада, као и обезбедила социјална кохезија на изузетно сегментираним тржишту рада.

Број корисника МОП-а растао је од 1999. до 2005. године. Иако је МОП најбоље циљани социјални трансфер у Републици Србији, обухваћено је мало становништва (само 3 % сиромашних домаћинстава остварује то право). Услови за остваривање тог права су веома строги, а новчани износ није довољан за задовољење основних потреба корисника што доводи до социјалне искључености и маргинализације у друштву. И поред промена у законодавству највећи број корисника чине незапослена лица (радно способни), што захтева преусмерење пасивних давања у мере које ће допринети њиховом бржем запошљавању.

Постојећа мрежа установа социјалне заштите не одговара стварним потребама корисника и не обезбеђује одговарајуће услуге. Упркос бројним изменама регулативе, суштински реформски помаци започети су 2000. године и то у контексту децентрализације и деинституционализације претходно високоцентрализованог система. Најзначајније мере усмерене су ка побољшању положаја најрањивијих категорија популације: појединаца и породица који не остварују основну социјалну сигурност, лица са инвалидитетом, старих, деце без родитељског старања, жртава породичног насиља итд.

Извор: Министарство рада и социјалне политике (2007).

Слика 10. Корисници материјалног обезбеђења (2002–2006).

Промене у систему социјалне заштите крећу се ка стварању механизма правовремене, ефикасне и подесне примене установљених социјалних права. С тим у вези, реформе су усмерене ка активизирању корисника социјалне заштите, развијању мреже социјалних служби, као и укључивању невладиног сектора у пружање услуга, што треба да допринесе побољшању положаја корисника и подстицању њихове социјалне укључености.

Нека права у систему дечје заштите (родитељски додатак) представљају меру популационе политике, док су друга (дечји додатак) конципирана тако да чине инструмент социјалне политике, тј. облик финансијске подршке и помоћи сиромашним породицама и деци. Родитељски додатак представља једнократно давање приликом рођења првог детета, док се за друго, треће и четврто дете исплаћује у 24 месечне рате, којим је замењено више претходно постојећих различитих, месечних или једнократних давања. Износ дечјег додатка изједначен је за сву децу и укинута је јединствено право на додатак.

Социјална кохезија једно је од питања којем се у ЕУ придаје велики значај пошто економска политика која не узима у обзир социјалне чиниоце не може довести до повећања конкурентности и продуктивности привреде ЕУ. То је истакнуто у Лисабонској стратегији, у којој се ставља нагласак на интегрисан приступ економске, социјалне и политике запослености. Одржив економски раст уз истовремено инвестирање у људе представља тежиште активности Европског комитета за социјалну кохезију и главну компоненту Стратегије за развој социјалне кохезије, која је ратификована („Службени лист СЦГ”, број 18/05). Социјална права, као што су наведена у Европској социјалној повељи, јесу права у области становања, социјалне заштите, запошљавања, здравства и образовања.

Боље приступање социјалним правима и систему социјалне сигурности јесте предуслов социјалне кохезије, заједно с њеним унапређивањем ради успостављања и доградње механизма и института којима се промовише социјална једнакост. Иако је основни начин обезбеђивања социјалне кохезије адекватно запослење, суштински су значајни и сегменти политика заштите породица с децом, бриге о старима као и подстицања социјалне укључености

(посредством програма становања, запошљавања, образовања и обуке, здравствене заштите, материјалне помоћи и социјалних служби). У томе, осим државних органа, велики удео има и цивилно друштво, у првом реду удружења и синдикати.

Са становишта социјалне сигурности и социјалне кохезије, најважније акције треба да буду усмерене на решавање утврђених проблема, уз балансирање постојећих снага и предности са израженим слабостима и претњама.

Стратешки циљеви обухватају:

- 1) јачање социјалне стабилности и солидарности;
- 2) спречавање естремних неједнакости у расподели дохотка;
- 3) подстицање компоненте ефикасности у систему социјалне сигурности;
- 4) повећање социјалне сигурности корисника система социјалног осигурања, социјалне и дечје заштите;
- 5) подстицање социјалне укључености.

Приоритет Републике Србије у домену социјалне сигурности и социјалне кохезије јесте модернизација система социјалне сигурности, уз друштвени консензус о циљевима његовог развоја и основним парадигматским променама; обезбеђивање минимума социјалне сигурности за све чланове друштва, уз јачање одговорности појединца; стварање претпоставки за финансијски одржив систем социјалног осигурања, као и изградња комплементарног модела приватног осигурања.

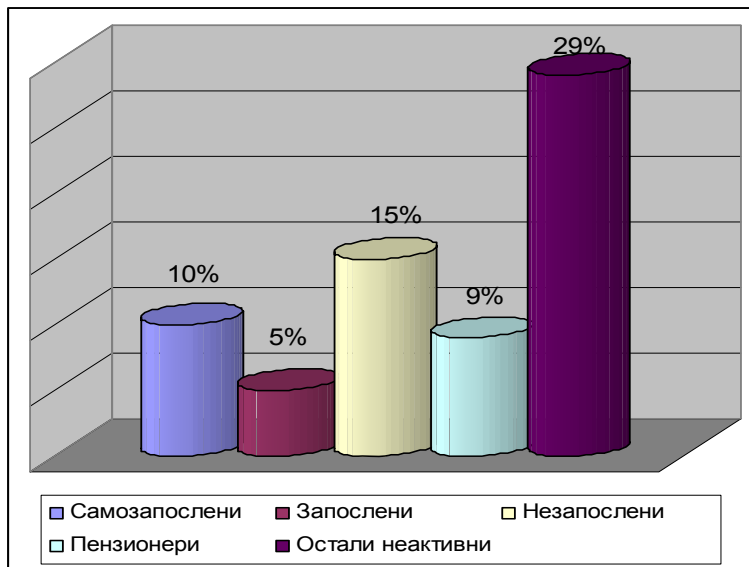
4. Сиромаштво и социјална укљученост

Актуелни подаци о броју и структури сиромашних у Републици Србији, сврставају сиромаштво и социјалну искљученост у ред најзначајнијих друштвених проблема и изазова, чије разрешавање у великој мери условљава одрживост њеног развоја у будућности. Сиромаштво и социјална искљученост имају изразито негативне последице и узрокују огромне губитке људских ресурса. Истовремено, они обесмишљавају све напоре и иновације који се спроводе у друштву пошто напредак друштва не припада подједнако свим његовим члановима.

Постоје различити критеријуми за дефинисање сиромаштва, као што постоје и различите категорије сиромаштва (апсолутно сиромаштво, релативно сиромаштво, ново сиромаштво, пауперизам итд.). У Стратегији за смањење сиромаштва, сиромаштво се дефинише као „вишедимензионални појам” који поред недовољних прихода за задовољење основних животних потреба подразумева и аспекте везане за људска права, као што су немогућност запошљавања, неодговарајући стамбени услови и неадекватан приступ социјалној заштити, здравственим, образовним и комуналним услугама, као и неостваривање права на здраву животну средину и природна богатства, пре свега на чисту воду и ваздух.

У вези са сиромаштвом, почев од осамдесетих година прошлог века, све више се употребљава појам социјалне искључености, нарочито у ЕУ. Најуопштеније, социјална искљученост представља шири појам, који обухвата и аспект сиромаштва, које може бити како узрок тако и последица социјалне искључености. Истовремено, сиромаштво се више односи на дистрибуцију и редистрибуцију, односно одсуство ресурса, а социјална искљученост подразумева особе и домаћинства која не учествују на одговарајући начин у

друштву и који нису на одговарајући начин интегрисани у друштво услед немогућности да остваре одређена социјална права. Резултат социјалне искључености јесте раскидање веза између особе и друштва.

Извор: Други извештај о имплементацији Стратегије за смањење сиромаштва (2007).

Слика 11. Сиромаштво према социо-економском статусу (2006).

Сиромаштво у Републици Србији условљено је стањем на тржишту рада и економском делатношћу, степеном образовања и квалификација, старошћу, тј. годинама живота, полом, бројем чланова породице (домаћинства), типом насеља и регионалним положајем, као и припадношћу одређеним друштвеним групама које су, уопштено, више изложене сиромаштву.

Натпросечном ризику од сиромаштва изложена су и лица која имају више од 65 година (при чему су у најтежем положају они без пензијских накнада), као и деца. Стари чине скоро четвртину укупног броја сиромашних, а 12,7 % деце је сиромашно. Међу децом, повећаном ризику сиромаштва посебно су погођена она која имају између седам и 14 година (12,71 %) и од 15 до 18 година (10,72 %).

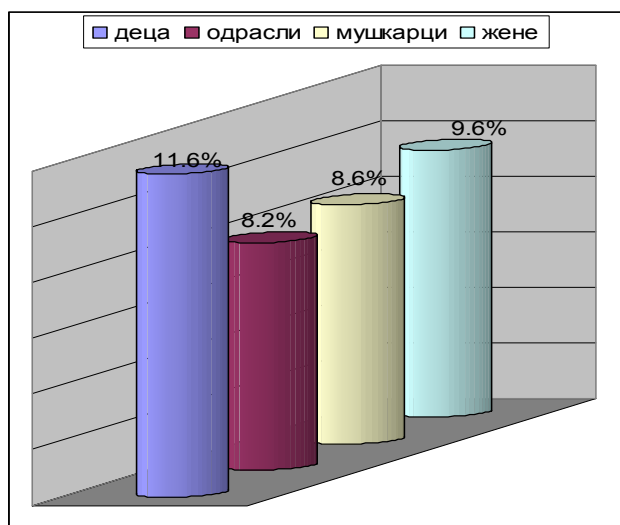
Жене сачињавају више од половине незапослених (54,7 %). Оне су, према подацима Националне службе запошљавања (2006), слабије квалификоване, запошљавају се у економски непродуктивнијим секторима и имају ниже зараде. Ризику сиромаштва посебно су изложене старије жене у сеоским подручјима, самохране мајке, домаћице, Ромкиње, избеглице, необразоване и незапослене жене, жене са инвалидитетом и жене жртве насиља. Са становишта структуре домаћинства, сиромаштво је најизраженије у петочланим и вишечланим домаћинствима, као и у једночланим и двочланим старачким домаћинствима, пре свега у сеоским подручјима.

Највећи проценат сиромашних 2003. године (Стратегија за смањење сиромаштва), живео је у југоисточној Србији (23,5 %), где је и највећи раст сиромаштва (41,6 %) у односу на 2002. годину. У западној Србији проценат сиромашних био је изнад просека и износио је 13,2 %, као и у источној Србији, где је 11,4 % становника било сиромашно. Насупрот томе, становници Шумадије (9,7 %) и АП Војводине (7,9 %) изложени су ризику од сиромаштва испод просека. Најмањи проценат сиромашних забележен је у Београду (4,2 %).

Роми, интерно расељена и избегла лица као и особе са инвалидитетом посебно су погођени сиромаштвом, као резултат кумулација ризика, и то пре свега високе незапослености. Стопа незапослености Рома два пута је већа него у остатку популације (при чему 67 % никада није било запослено), а образовне квалификације предодређују их ка вишој стопи сиромаштва. Мали проценат Рома остварује право на пензијске накнаде због ниске стопе запослености и због тога што су радно ангажовани у сивој економији. Око 67 % Рома у ромским насељима је сиромашно, а 11,2 % екстремно сиромашно (Стална конференција градова и општина, 2004). Једна четвртина интерно расељених лица и избеглица живи испод линије сиромаштва, тј. око 120.000. Истовремено, 49 % избегличке и расељене популације претходно никада није било запослено (UNDP, 2006), што је изузетно висок ризик од трајног сиромаштва. Стопа запослености особа са инвалидитетом је ниска (само 13 %). Узроци сиромаштва особа са инвалидитетом пре свега је то што нису запослене и што немају могућности да се образују (Стална конференција градова и општина, 2004).

Осим доходних аспеката, сиромаштво и социјална искљученост обухватају и недоходне аспекте који се односе на немогућност или смањен приступ здравственим, образовним, станодавним, социјалним и другим јавним услугама и секторима друштва. То подразумева и гарантовање људских права, укључујући и право на здраву животну средину, право на чист ваздух, на здраву воду за пиће, на комуналне услуге и сл. Стога, унапређење заштите животне средине и природних ресурса, треба и даље да представља једно од усмерења у борби против сиромаштва, које је значајно за одржив развој. Неадекватна животна средина негативно утиче на здравље и на квалитет живота, при чему најсиромашнији трпе највеће последице деградације животне средине. По правилу, нису им доступне комуналне услуге, као другим деловима становништва и живе у лошијим стамбеним условима. Међутим, уочљиво је да нема података који би интегративно и директно документовали везу између деградације животне средине и сиромаштва у Републици Србији.

Извор: Други извештај о имплементацији Стратегије за смањење сиромаштва (2007).

Слика 12. Сиромаштво у Републици Србији према узрасту и полу (2006)

У 2006. години, 8,8 % становништва Републике Србије сврстано је у групу сиромашних пошто је њихова потрошња по потрошачкој јединици у

просеку била нижа од линије сиромаштва. На основу анкете о потрошњи домаћинства која је спроведена 2006. године, линија сиромаштва је износила 6.221 динар месечно по потрошачкој јединици. Становништво неградског подручја два и по пута је сиромашније од становништва градског подручја. Индекс сиромаштва становништва неградског подручја је за око 50 % већи од просека целе популације и износи 13,3 %.

Бројни разлози упућују на неодрживост решавања проблема сиромаштва унутар система социјалне заштите. Основни правац борбе против сиромаштва треба да буде динамичан привредни раст и развој. У складу с тим, циљеви Стратегије, са становишта борбе против сиромаштва и социјалне искључености, не могу се изоловати од циљева привредног и друштвеног развоја. Треба, међутим, политику социјалне укључености интегрисати у све политике друштва, а у првом реду у политику запошљавања и у образовну, стамбену и здравствену политику.

Стратешки циљеви у сфери сиромаштва и социјалне искључености обухватају:

- 1) унапређивање равномерног приступа свих грађана користима од друштвеног и привредног напретка и развоја;
- 2) обезбеђивање претпоставки за стварање социјално-инклузивног друштва;
- 3) уклањање препрека за прилике које воде ка јачању компетенција крајње сиромашних и сиромашних;
- 4) спровођење посебних програма социјалног укључивања и повећање подршке онима који су нарочито изложени ризику од сиромаштва.

Приоритет Републике Србије у стварању економских претпоставки за решавање проблема масовног сиромаштва јесте проактивна политика запошљавања путем конципирања посебног сегмента политике запошљавања ради подстицања веће укључености сиромашних у легално тржиште рада и смањења ангажованости у сивој економији, инвестирање у побољшање материјалног и нематеријалног положаја сиромашних и обезбеђивање материјалних накнада за лица која нису способна за рад. Успешност политике социјалне укључености условљена је промовисањем циљева одрживог развоја Републике Србије да би се пробудила осећајност јавности и укључило свих актера цивилног друштва у борбу против сиромаштва. При томе се треба руководити принципима правовременог информисања грађана о ризицима друштвених промена које стварају већи број „губитника” и мерама за спречавање новог сиромаштва. За то је неопходно отклонити ограничења у приступу информацијама и сачинити бољу статистичку базу да би се пратиле промене и примери добре праксе.

5. Политика једнаких могућности

Питања једнакости са аспекта опште замисли одрживог развоја Републике Србије треба посматрати у склопу општих питања политичког, правног, економског и културног развоја ради уређења питања у образовању, информисању, култури, социјалном старању, али и путем промена изборног система, погледа на начин интеграције припадника националних мањина, те сваког вида учествовања грађана у јавном животу.

Период од демократских промена у Републици Србији 2000. године карактерише унапређење заштите људских права, остварено кроз промене у законодавству и у пракси. Осим проблема у спровођењу Закона о одговорности

за кршење људских права Републике Србије („Закон о лустрацији”) („Службени гласник РС”, број 58/03) , може се рећи да је законодавни оквир заштите људских и мањинских права усклађен с праксом ЕУ и Савета Европе. С друге стране, још постоје проблеми у спровођењу права на доступност јавних информација и поред усвојеног Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја („Службени гласник РС”, бр. 120/04 и 54/07). Медији раде у отвореном и плуралистичком амбијенту уопштено, уз одређене проблеме у институционалном организовању, пре свега електронских медија. Права националних мањина су загарантована законским прописима и институционално установљена изабраним Националним саветом мањинских и етничких заједница. Напредак је забележен када је реч о коришћењу језика националних мањина, укључујући и јужну Србију, где је албански језик у званичној употреби. Ратификована је Европска повеља о регионалним или мањинским језицима („Службени гласник СЦГ”, број 18/05). Настављен је рад на интеграцији Рома, укључујући мере у образовном систему, а 2006. године учињен је мали напредак у сфери институционализације Декаде Рома као обавезе коју је Република Србија преузела фебруара 2005. године. Додатно подстицање на активнији политички живот представника националних мањина (гледано из угла колективних права) ослања се на члан 32. ратификоване Повеље о људским и мањинским правима („Службени гласник СЦГ”, број 6/03), којим се предвиђа право на политичко организовање, као и на одлуку Народне скупштине да укине цензус од пет одсто мањинским изборним листама на републичком нивоу. Ипак, чињеница је да наведена права и могућности још нису системски дорађена и да још постоје изоловани етнички мотивисани инциденти, као и расистички и шовинистички испади на стадионима.

Положај ромске заједнице остаје и даље неизванстан јер нема институције која би усвојила и спроводила стратегију за интеграцију Рома и акционе планове из Декаде Рома.

Табела 2. Избеглице и интерно расељена лица у Републици Србији (2005).

0–4 / (%)	5–17 / (%)	18–59 / (%)	60 и више / (%)	Укупно/(%)
Избеглице				
1.232/0,89 %	16.402/11,78 %	81.154/ 58,30 %	40.407/29,03 %	139.195/100%
Интерно расељена лица				
3.009/1,45 %	50.693/ 24,42 %	120.842/58,22 %	33.010/15,90 %	207.554/100%

Извор: UNHCR (2005).

Велики број интерно расељених лица додатно отежава тешке друштвено-економске услове. Власт у Републици Србији наставља с радом на њиховој репатријацији и локалној интеграцији, на основу Националне стратегије за решавање питања избеглих и интерно расељених лица, уз сарадњу с партнерима из региона. Политика решавања проблема расељених лица усмерена је на њихов повратак у АП КиМ. Пошто нема реалних претпоставки за повратак, највећи број расељених не располаже својом имовином и сусреће се с великим бројем проблема. У деликатној ситуацији су и лица која се на основу Уговора о реадмисији враћају у Републику Србију. Са оснивањем Канцеларије за реадмисију и прихват повратника, донекле је побољшан третман и прихват тих људи и начињен први корак ка њиховој интеграцији.

Посебан проблем у вези са остваривањем људских права у Републици Србији односи се на положај особа са инвалидитетом. Савремени приступ тој области заснива се на чињеници да се побољшање положаја особа са инвалидитетом не поставља више као проблем социјалне политике већ као питање поштовања људских права. Активностима које воде већој укључености особа са инвалидитетом у друштвене токове директно се доприноси побољшању положаја не само особа са инвалидитетом већ и других осетљивих група (стари, деца, националне мањине, сеоско становништво, талентовани ученици итд.).

У Републици Србији нема сагласности око дефиниције особа са инвалидитетом нити има прецизнијих података о њиховом броју (не постоји јединствена база података о особама са инвалидитетом). По проценама Светске здравствене организације, најмање 10 % сваке популације чине особе са инвалидитетом (што би у Републици Србији износило око 800.000), док према подацима ЕуроСтат (статистичког бироа ЕУ) 12 % популације ЕУ чине особе са инвалидитетом. Положај особа са инвалидитетом и даље је неповољан иако су одређени помаци у побољшању њиховог положаја начињени. Тек свака пета особа са инвалидитетом је запослена. Процент сиромашних у тој популацији је вишеструко већи него међу укупним становништвом Републике Србије.

Од 2000. до 2006. повећано је интересовање за проблеме с којима се суочавају особе са инвалидитетом у Републици Србији, пре свега захваљујући отварању сарадње на свим пољима с међународном заједницом, али и интензивнијем раду организација особа са инвалидитетом. Резултат тога је да је одбачен досадашњи преовлађујући медицински приступ особама са инвалидитетом и да је усвојен социјални модел. Усвојен је Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом („Службени гласник РС”, број 33/06), а у припреми је и закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом. Влада је као свој стратешки циљ усвојила Стратегију унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, као средњорочни план активности свих друштвених актера у Републици Србији за период 2007–2015. године, прокламујући побољшање положаја особа са инвалидитетом док не постану равноправни грађани који уживају сва права и одговорности. Влада је уочила потребу да развије мултисекторски и мултидисциплинарни приступ у политици мера које утичу на положај особа са инвалидитетом. Да би се дугорочна зависност и пасивна улога особа са инвалидитетом променила, треба створити могућности да оне постану активни и продуктивни чланови друштва.

Стратешки циљеви Републике Србије у области једнакости, људских и мањинских права обухватају:

1) завршетак започетог усаглашавања домаћег законодавства са европским нормама у сфери људских права и стварање институционалних механизма за остваривање гарантованих права;

2) уједначавање социо-економског стандарда живота неких националних мањина (пре свих Рома) са стандардом живота већинског српског народа;

3) сразмерно учешће припадника националне мањине у правосуђу, тужилаштву, полицији, војсци, локалној управи;

4) смањење етничке дистанце;

5) побољшање положаја особа са инвалидитетом док не постану равноправни грађани који уживају сва права и одговорности.

Приоритет у остваривању људских права јесте наставак започетих реформи, укидање структуралног дефицита, нарочито када се ради о координацији послова који истовремено спадају у надлежност више државних органа и јасно дефинисање надлежности за примену обавеза из међународних конвенција, па тиме и релевантних норми у пракси на територији Републике Србије. Неопходно је, такође, развити систем за функционално извештавање и надзор над спровођењем мера у домену поштовања људских и мањинских права.

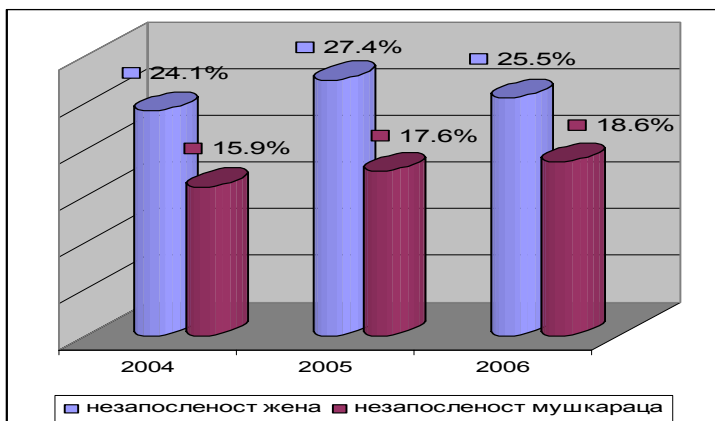
Приоритет Републике Србије у остваривању мањинских права везан је пре свега за наставак започетог законског регулисања права и положаја националних мањина, даље јачање друштвено економског положаја припадника неких националних мањина и смањивање етничке дистанце дела већинског српског народа према припадницима националних мањина.

6. Родна равноправност

Учешће жена у власти и политичком животу Републике Србије, као и заступљеност жена у извршној власти и даље је незадовољавајуће. Положај жена на тржишту рада промењен је у поређењу с периодом социјализма, када су жене биле високо заступљене у радној снази – стопа њиховог учешћа је била око 70 %, док је последњих година око 58 %. Стопе активности и запослености жена знатно су ниже од стопа активности и запослености мушкараца. Стопа незапослености жена у Републици Србији једна је од највиших стопа незапослености жена у Европи. Међу незапосленима више има дугорочно незапослених жена него мушкараца (61,4 % жена незапослено је две године и више, док је 57 % незапослених мушкараца дугорочно незапослено). Жене бележе и ниже стопе у укупном запошљавању. У 2005. години, жене су чиниле 44,9 % од укупног броја лица која су се запослила у тој години, при чему подаци за период 2002–2005. показују тренд опадања запошљавања жена (са 50,1 % 2002. на 44,9 % 2005. године). Жене зарађују месечно у просеку 17 % мање од мушкараца и знатно су мање заступљене међу samozапосленима и предузетницима.

На нивоу основног и средњег образовања родна неједнакост готово је укинута у већинском становништву и одржава се само у маргинализованим друштвеним групама. У високом образовању има чак нешто више жена него мушкараца: 2002. године међу студентима било је 52,9 % жена, а 47,1 % мушкараца. Међутим, жене су заступљене са 30–32 % међу магистрима и докторима наука. Родна неједнакост у образовању више се огледа у сегрегацији према образовним профилима, која указује на одржавање патријархалних образаца о „примереним женским и мушким професијама”. У том смислу, жене су заступљеније у образовању за хуманистичке науке и уметности. Упркос побољшању трендова образовања женске популације на различитим нивоима образовања, образовна структура женске популације према попису из 2002. године била је неповољнија од образовне структуре мушке популације. Поред тога, неписменост је заступљенија у женској популацији него у мушкој. Док је стопа неписмености у мушкој популацији, према попису из 2002. године 2,2 %, у женској популацији износи 10,1 %. Неписменост је најизраженија у старијој женској популацији, међу женама које имају 65 година и више и износи 36 %. У том смислу, образована структура женске популације још показује ефекте ранијег неповољног положаја жена у образовању и без обзира на новије

трендове равноправног укључивања у образовање на свим нивоима још се није уједначила образовна структура жена и мушкараца.

Извор: Републички завод за статистику (Анкета о радној снази, 2007).

Слика 13. Стопа незапослености жена и мушкараца.

Жене из маргинализованих друштвених група (ромска и избегличка популација, интерно расељена лица и жене са инвалидитетом) имају изразито неповољан друштвени положај. Њихова дискриминација је двострука, тј. проистиче истовремено из родне припадности и припадности маргинализованим групама које теже приступају кључним институцијама и ресурсима друштва. Према подацима из истраживања UNDP из 2004. године, стопе незапослености у маргинализованим групама знатно су веће од стопа незапослености опште популације у Републици Србији. У ромској популацији од четири запослена Рома само је једна жена. Већина економски активних Ромкиња остварује приходе у неформалном сектору, тј. на црном тржишту (кућне помоћнице, спремачице, кафе куварице, препродаја добара итд.). Поред ниског степена привредне активности и високе стопе незапослености, положај Ромкиња одликује и висока стопа неписмености, прекид школовања, сиромаштво и лоши услови живота у изолованим насељима, рано ступање у брак, непоседовање личних докумената итд. Према подацима из регистрације избеглица 2001, међу незапосленима је више жена и изразито их је више међу издржаваним лицима него мушкараца. Такође, изражене су разлике између избеглица из Хрватске и БиХ. Жене избеглице из БиХ чешће су незапослене и издржаване него жене из Хрватске.

Отежан приступ важним ресурсима друштва, води оскудности значајних ресурса (материјалних, знања и вештина, социјалног капитала) и потискује према сиромаштву посебно следеће категорије жена: самохране мајке (посебно мајке мале деце и деце са посебним потребама), домаћице, старе жене, болесне жене, жене са инвалидитетом, жене на селу (посебно старе и без власништва), жене избеглице, жене које су помажући чланови домаћинства, Ромкиње, необразоване жене, незапослене жене и жене жртве насиља.

У родним односима, у партнерским и породичним односима и даље доминира патријархални вредносни систем. Одржавање патријархалних образаца унутар домаћинства и породице води неравноправној подели рада у којој жене обављају највећи део неплаћеног кућног рада, а многе имају ограничен приступ финансијским ресурсима.

И поред напретка који је постигнут у формулисању и спровођењу родне политике у Републици Србији, још има проблема које треба решавати, а пре свих:

- постојање друштвених и културних баријера, удружених с традиционалном друштвеном структуром која није отворена за промену устаљене поделе моћи између жена и мушкараца;

- изостанак политичке воље извршне власти да спроведе до краја доношење сета закона о родној равноправности и обавези укидања свих облика дискриминације према женама;

- изостанак примене родно одређене политике, односно неусклађеност програма и индикатора праћења у различитим програмима и стратегијама у којима већ постоји сегмент родности.

Политика једнаких могућности за жене и мушкарце коју треба да промовише ова Стратегија треба да усвоји двосмеран приступ заснован на принципима стандарда ЕУ, који комбинује принцип интегрисања родно осетљиве политике у целокупну институционалну сферу и предузме специфичне мере за премошћавање негативних разлика и родно осетљивих дефицита у свим сферама јавног и приватног живота жена и мушкараца у Републици Србији.

Стратешки циљеви Републике Србије у области родне равноправности обухватају:

- 1) успостављање институционалног оквира за мере које ће обезбедити интеграцију принципа родне равноправности у све активности државних органа и институција;

- 2) равноправно учешће жена и мушкараца у власти и одлучивању о јавној политици;

- 3) побољшање положаја жена на тржишту рада и на послу уз остваривање равноправног положаја с мушкарцима;

- 4) социјалну интерграцију жена и мушкараца из маргинализованих друштвених група кроз образовање, тржиште рада и учешће у одлучивању о јавној политици;

- 5) повећање стопе запошљавања и samozapoшљавања жена у градским и сеоским срединама;

- 6) превенцију, сузбијање насиља и заштита жена од насиља;

- 7) уклањање родних стереотипа и промоција родне равноправности у јавности.

Приоритет Републике Србије у области родне равноправности јесте усклађивање и доследна примена до сада усвојених програма, стратегија и закона који третирају родну димензију (Стратегија за смањење сиромаштва, национални индикатори Националних миленијумских циљева развоја у Републици Србији, Национална стратегија запошљавања за период од 2005. до 2010. године, програми интегралне социјалне заштите и др.), као и усвајање националног акционог плана за побољшање положаја жена, доношење закона против дискриминације и закона о родној равноправности. Поменути институционални оквир треба доследно да прати европске и међународне стандарде за родну равноправност и право на развој (Конвенцију УН о елиминацији свих облика дискриминације према женама, CEDEW, Пекиншку платформу и принципе МОП). Спровођењем мера неопходно је оснажити економске капацитете жена тако што ће се повећати стопа запослености и број жена из рањивих група које се школују и запошљавају. Неопходно је унапредити приступ жена различитим ресурсима у пољопривредној производњи

да би се обезбедила диверсификација руралне економије и очување животне средине.

7. Јавно здравље

Здравствено стање становништва Републике Србије било је у протеклом периоду изложено неповољним утицајима који су резултат ратних сукоба на бившем југословенском простору, санкција међународне заједнице, великог броја избеглих и расељених и економске кризе (с рекордном инфлацијом). Таква ситуација се морала одразити како на само здравствено стање становништва, тако и на способност здравствене службе и друштва у целини да чува и унапређује здравље становништва. У систем здравствене заштите, укључујући и јавно здравље, веома мало је улагано током деведесетих година двадесетог века (све до 2000. године), па су зграде руиниране, опрема застарела, а нова знања остала недоступна запосленима у здравству.

Хроничне незаразне болести и даље имају доминантно место, што у условима великих демографских промена и убрзаног старења становништва доводи до раста морталитета и неспособности. Непостојање превентивних мера и усвојени животни стилови представљају факторе ризика и за хроничне незаразне болести (пушење, неправилна исхрана, физичка неактивност). Повреде, инфективне болести и психосоматска обољења (депресија) доприносе погоршању здравственог стања, порасту броја неспособних за рад и знатних губитака за појединца и друштво у целини.

Неједнакост у погледу приступа здравственим услугама, неуједначеност квалитета, криза у финансирању здравственог осигурања и приватизација здравства, посебно погађају сиромашне и остале ризичне групе становништва.

Не постоји потпун увид у стање здравља становништва Републике Србије у односу на утицај фактора животне средине због тога што се не прикупљају систематски подаци о болестима које се директно или индиректно могу повезати с квалитетом животне средине и због тога нема довољно истраживања и студија које се баве проценом утицаја фактора животне средине на здравље. Подаци из 2005. године показују да је у централној Србији регистровано 6.719 оболелих од хроничних опструктивних болести плућа, где се као фактор ризика у настанку обољења наводи (и) загађење ваздуха. Од укупног броја оболелих од хроничних опструктивних болести плућа у централној Србији и у Београду регистровано је 36,06 % случајева. Анализа периода 1996–2005. показује да се број оболелих од хроничних опструктивних болести плућа повећава, нарочито од 2001. до 2005. године. Стопа умирања била је 29,6 у 2001. години, 38,2 % у 2005. години са изразитим трендом пораста.

Табела 3. Стопе морталитета на 100.000 становника.

Групе обољења	2001.	2003.	2005.
Болести срца и крвних судова	110,2	106,1	104,5
Малигна обољења	92,1	94,1	97,3
Повреде, тровања и спољни фактори	36,9	32,0	30,8

Извор: Национални миленијумски циљеви развоја у Републици Србији (2006).

Не постоје, такође, систематски подаци о броју оболелих од метхемоглобинемije, арсенозе, флуорозе, болести које настају као последица

хемијске контаминације воде за пиће. У Републици Србији регистроване су 2005. године четири хидричне епидемије настале услед микробиолошке неисправности воде за пиће, а од 2001. до 2005. године укупно је регистровано 16 хидричних епидемија. У протеклих пет година број тих епидемија опада.

Од 2000. године направљени су видљиви помаци у области интегралног планирања заштите здравља. Дефинисана је нова здравствена политика коју је Влада усвојила, усвојена је Стратегија за смањење сиромаштва и отпочета је њена примена, а усвојено је и низ других докумената и закона којима је отпочела реформа здравствене заштите. Визија система здравствене заштите и здравствена политика која је усвојена кроз документа наглашавају као приоритет унапређење здравља, смањење неједнакости у здрављу као и значај превентивне и примарне здравствене заштите. Када се ради о обољењима и највећим факторима ризика за одрживи развој, израђени су следећи документи: Национална стратегија за борбу против HIV/AIDS-а и Стратегија контроле дувана („Службени гласник РС”, број 8/07). Програм здравствене заштите становништва од туберкулозе донет је 2005. године. У оквиру пројекта унапређења превентивних здравствених услуга који је усмерен на јачање капацитета установа примарне и секундарне здравствене заштите за примену превентивних активности за кардиоваскуларне болести, шећерну болест и малигне болести, као и антенатални скрининг програм, иницирано је оснивање центара за превентивне услуге у домовима здравља у Републици Србији. Усвојена је и Стратегија развоја заштите менталног здравља („Службени гласник РС”, број 8/07).

Деца и млади посебно су изложени негативним утицајима животне средине. У периодима развоја они поседују тзв. „прозоре осетљивости” преко којих продиру штетни утицаји животне средине, што се негативно одражава на веома осетљив млади организам. Република Србија је на Четвртој министарској конференцији о животној средини и здрављу 2004. године прихватила обавезу проистеклу из Будимпештанске декларације да усвоји национални акциони за животну средину и здравље деце (ЦЕХАП). Стратегија за смањење сиромаштва је, такође, нагласила значај унапређења здравља вулнерабилних група кроз унапређење квалитета здравствене заштите (посебно заштите која се пружа тим групама), као и значај побољшања превентивних услуга. Потреба за бољим механизмима финансирања јавног здравља је назначена, али није детаљније разрађена. Механизми који би обезбедили одговарајуће финансирање јавних здравствених активности требало би да буду формулисани у оквиру стратегије јавног здравља и закона о јавном здрављу који су у припреми.

У области јавног здравља стратешки циљеви обухватају:

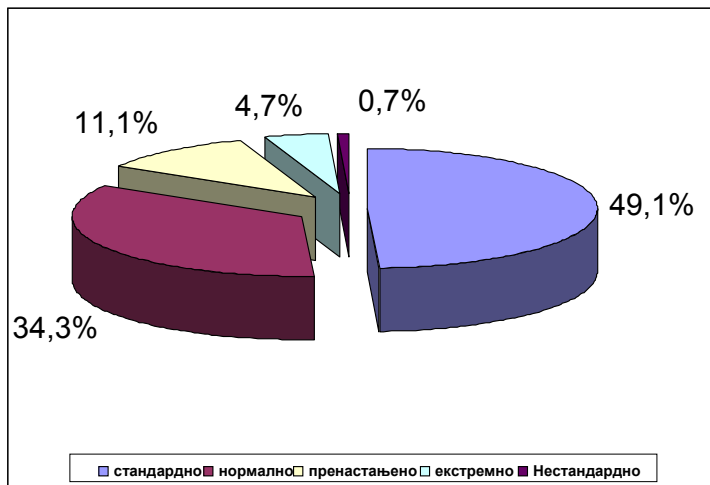
- 1) јачање превентивне здравствене заштите;
- 2) смањење морбидитета, неспособности и превремене смртности од најдоминантнијих хроничних незаразних болести (болести крвотока, малигних болести и дијабетеса);
- 3) смањење морбидитета, неспособности и превременог морталитета узрокованог повредама;
- 4) смањење негативних ефеката заразних болести, посебно сиде и туберкулозе на здравље људи;
- 5) смањење оптерећења становништва болестима услед депресије и других поремећаја менталног здравља;
- 6) смањење неједнакости у здрављу између популационих група тако што ће се побољшати здравље осетљивих популационих група.

Приоритет Републике Србије у области јавног здравља јесте развој адекватног информационог система, праћење основних индикатора и стварање базе података на националном, регионалном и локалном нивоу. Мере за унапређење здравља поред осталог подразумевају: развијање капацитета истраживачких и академских институција за истраживање фактора ризика, оболевања, умирања, оптерећења друштва болестима; развијање установа примарне здравствене заштите и програма превенције; подизање нивоа образовања у области јавног здравља; развој система за брзо реаговање у непредвидивим ситуацијама укључујући и контролу и надзор над заразним болестима. Неопходно је усвојити секторске стратегије, пре свих стратегију јавног здравља, која би била основ за доношење закона о јавном здрављу.

8. Становање и стамбена политика

Значајна дерегулација стамбеног сектора, опадање јавних субвенција и приватизација станова у друштвеном власништву (продаја носиоцима станарског права) уведена је у Републици Србији, а да претходно нису утврђени неопходни елементи правног и институционалног оквира, укључујући и финансијски систем и систем регистрације власништва који је потребан за успешно функционисање одрживог стамбеног система. Готово цео стамбени фонд Републике Србије је у приватном власништву (98 %).

Велики проблем у Републици Србији представља доступност стана јер однос просечног дохотка домаћинства и цене стана указује на то да просечно домаћинство треба да издвоји 17 годишњих плата за куповину стана. Висока цена станова у односу на зараду домаћинстава (и у новоградњи и на секундарном тржишту) један је од основних мотива илегалне градње, односно куповине илегално изграђених станова (чија је цена нижа и до 50 %) и масовног ослањање на тај механизам етапног решавања проблема доступности становања. Изнајмљивање стана у приватном власништву у великим градовима такође је недоступно домаћинствима с просечним дохотком и дохотком испод просечног јер закупнина (без додатних трошкова за комуналне услуге) захвата више од 50 % месечних прихода, односно 27 % просечног месечног дохотка свих градских домаћинстава у Републици Србији.

Извор: Републички завод за статистику (2004).

Слика 14. Стандард заузетости станова у Републици Србији (2002).

Квалитативна стамбена несташица у Републици Србији и даље је знатна иако је, у поређењу с многим земљама ЕУ, стамбени фонд Републике Србије релативно нов. Очигледан је раскорак између просечне величине домаћинства (од 2,9 чланова) и просечне величине станова (од 2,6 соба у настањеним становима). Доминација станова у приватном власништву као и велике регионалне разлике у квалитету/вредности станова онемогућаваће адекватну стамбену мобилност у складу са очекиваним повећањем мобилности на тржишту рада Републике Србије.

Закон о одржавању стамбених зграда („Службени гласник РС”, бр. 44/95, 46/98, 1/01 и 101/05). године није одговарајући јер је обавезно одржавање утврђено само у односу на безбедност и заштиту живота људи, а не и у односу на одговарајући квалитет становања и живљења. Посебан проблем је одржавање око 30 % стамбеног фонда у Републици Србији који чине станови у колективним стамбеним објектима који су раније били у државном и/или друштвеном власништву.

Оцењено је да је неформалне (илегалне) градње и до могућих милион стамбених јединица у Републици Србији. Та насеља представљају хигијенски ризик (ако нема комуналне инфраструктуре или ако је она неодговарајућа) и не обезбеђују одрживост друштвено-економског развоја становништва (пошто нема социјалне инфраструктуре).

Као најугроженије друштвене групе у погледу права на становање и становања уопште издвајају се Роми, избеглице и привремено расељена лица.

Половина свих Рома у Републици Србији нема сигурно и квалитетно становање (живе у нехигијенским насељима или урушеним кућама). Петнаест одсто избегличких и домаћинстава интерно расељених лица нема сигурно становање, 35 % нема одговарајућу канализацију, а 10 % ни задовољавајући приступ изворима воде у становима или двориштима. Замах иллегалне градње у неформалним насељима током 1990. године директно се доводи у везу с потребама тих домаћинстава да реше своје стамбено питање.

Стратешки циљеви у области становања и стамбене политике обухватају:

1) обезбеђење одговарајућег стана лицима/домаћинствима без стана уз подизање акционог потенцијала свих актера у томе;

2) спречавање пропадања одређених насеља, односно отклањање постојећих нехигијенских и дивљих (сламова) уз највеће избегавање релокације становништва;

3) повећање сигурности становања – заустављање илегалне градње, спровођење легализације уз највеће избегавање непотребног рушења и регулисање тржишта изнајмљивања станова;

4) заустављање пропадања стамбеног фонда и приближавање просечних услова становања стандардима ЕУ;

5) отклањање великих разлика у квалитету становања на нивоу насеља уз очување регионалних специфичности;

6) уважавање специфичности стамбених потреба маргинализованих група, расељених лица и избеглица;

7) побољшање услова становања у сеоским подручјима.

У области становања и стамбене политике приоритет Републике Србије у развоју законодавног и финансијског оквира стамбене политике јесте усвајање националне стамбене стратегије и законско уређивање области становања (усвајање новог закона о становању и одговарајућих подзаконских аката и усвајање закона о социјалном становању). У склопу стамбене политике

потребно је створити неопходан институционални и финансијски оквир за финансирање нове стамбене изградње и покренути програме доступног становања у јавном/непрофитном сектору, програме консолидације сламова и осталих неформалних насеља, као и програм ненастањених станова.

9. Регионални и локални аспекти одрживог развоја

Реални токови развоја у Републици Србији такви су да треба зауставити дугорочни тренд депопулације и створити политику подршке равномерно регионалном развоју да би се зауставио пад и тако веома ниског нивоа економских и осталих развојних активности. При томе треба имати у виду да регионализација данас представља основну тенденцију локалне управе и територијални модел европских земаља. То се може одвијати на основама постојећих институција или може дати импулс новој територијалној организацији која ће боље и ефикасније допринети остваривању тих циљева. То је наравно увек условљено политичким и институционалним окружењем земље које може бити под утицајем неких других ограничавајућих фактора. Регионализација претпоставља интересе који се односе на промоцију подручја пре свега с друштвено-економског аспекта, али и са културног и политичког аспекта где то одговара.

Устав Републике Србије из 2006. године није поставио јасне темеље за регионализацију Републике Србије по принципима које данас важе у земљама ЕУ. Такође, усвојена Стратегија регионалног развоја Републике Србије за период од 2007. до 2012. године није довољно уважила потребу суштинске регионализације Републике Србије која би се базирала на социо-економском принципу.

Локална самоуправа у Републици Србији дели судбину свих осталих институција и још је у реформама. Почев од 2000. године положај јединица локалне самоуправе знатно је побољшан доношењем Закона о локалној самоуправи („Службени гласник РС”, бр. 9/02, 33/04, 135/04, 62/06 и 129/07), променом односа централних власти према општинама и градовима, као и оствареним већим степеном децентрализације.

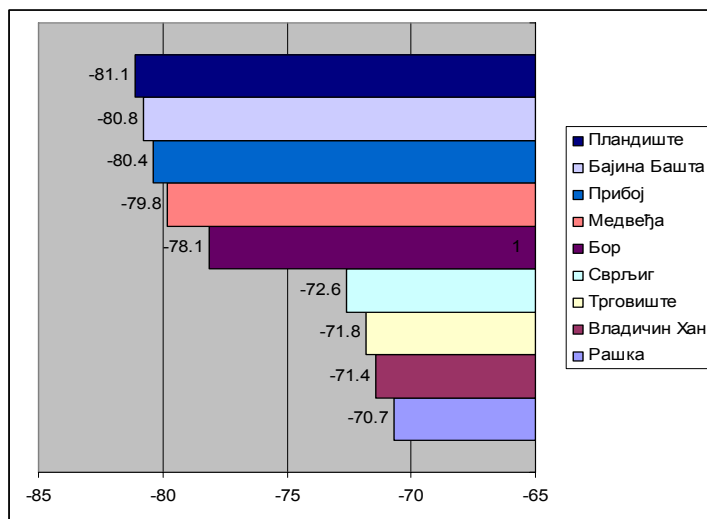
С друге стране, очекивања од пуне децентрализације нису у потпуности испуњена и реформа локалне самоуправе није изведена консеквентно и до краја, чиме је доведена у питање функционална и финансијска аутономија јединица локалне самоуправе. Један од основних разлога је у томе што су реформе у тој области директно условљене напредком реформи у другим областима (доношење новог Устава, реформе институција централне власти и јавне администрације, борба против корупције, регионализација Републике Србије итд). Други разлог везан је за унутрашње слабости администрације на локалном нивоу и за њену недовољну оспособљеност да спроведе реформске мере.

Систем финансирања локалних заједница једна је од најважнијих области за успостављање успешног система планирања развоја, при чему је битно обезбедити потребна средства и утврдити њихов распоред када се та средства додељују.

Новим Законом о финансирању локалне самоуправе („Службени гласник РС”, број 62/06) извесно је унапређен положај локалних заједница и обезбеђен је јаван и знатно предвидљивији оквир за финансирање локалних заједница, чиме је омогућен лакши пренос даљих надлежности на градове и општине. Поред Закона о финансирању локалне самоуправе, Законом о јавном дугу („Службени гласник РС”, број 61/05) и Законом о тржишту хартија од вредности

и других финансијских инструмената („Службени гласник РС”, број 47/06), створени су услови да локалне власти успешно реализују неке мере и активности које су предвиђене Стратегијом локалног одрживог развоја и Декларацијом о локалном одрживом развоју (усвојила Стална конференција градова и општина 2005. године).

Интензивна урбанизација и индустријализација у Републици Србији одвијале су се на штету сеоских подручја због снажне миграције становништва из села у градове, губитка великих површина плодног пољопривредног земљишта и због заостајања у друштвено-економском и културном развоју. Због тога што није било системске државне подршке интегралном сеоском развоју, заостајало се у целокупном друштвено-економском и културном развоју, а последица тог заостајања је велика миграција становништва из села у градове и напуштање великих површина плодног пољопривредног земљишта, али и других природних ресурса. Данас се сеоска подручја у Републици Србији одликују високим степеном издиференцираности у погледу природних, инфраструктурних и других услова за пољопривредну производњу и развој других привредних активности, потом у погледу близине тржишта и услова за тржишни пласман производа, као и у погледу величине и морфологије насеља. Та издиференцираност показује се и на плану социјалног развоја, демографских карактеристика, културолошких особености, односа према традицији, модернизацији, животnoj средини итд. Степен урбанизације (удео градског становништва) по попису из 1948. године износио је 20,7 % да би 2002. године достигао 56,4 %, са очекиваним растом у наредном периоду (за поређење, та вредност у Румунији износи 55 %, у Мађарској 65 %, у Грчкој 60 %, у Хрватској 58 %).

Извор: Републички завод за развој

Слика 15. Сиромашење општина* од 1990. до 2005. године.

*Пад националног дохотка већи од 70 %.

Постоје велике неравномерности у развоју градских и сеоских средина, концентрацији становништва, економским активностима и социјалној инфраструктури у Београду, Новом Саду и Нишу. Не постоји јасно изражена политичка воља да се оствари хијерархија мреже градова према моделу који је

понудио Просторни план Републике Србије, што је услов за децентрализацију. Веома су неуједначене густине насељености градова, структура градова је развучена и раширена с деловима неизграђеног земљишта. Сеоска подручја су ненасељена и маргинализована, нарочито планинска, слабо саобраћајно повезана и са недовољно изграђеном комуналном инфраструктуром. По опремљености путевима и инфраструктуром друштвеног живота, сеоско становништво је у неповољнијем положају од урбаног, пре свега зато што је трошак успостављања инфраструктуре по кориснику знатно виши у подручјима с нижом густином насељености, посебно у сеоским областима у којима су сеоска насеља махалског типа. Рецимо, у сеоским подручјима само 14,4 % деце похађа предшколске установе, а у урбаним 45,2 % деце. Ситуација не нешто боља на нивоу основне школе, јер је проценат похађања основне школе у селима скоро једнак проценту у градским подручјима (98,4 %). Удаљеност средње школе знатно утиче на то да мање сеоске деце (79,5 %) похађа средњу школу него градске (87,3 %). Према подацима истраживања које је спровео UNDP, велики проценат сеоског становништва није задовољно квалитетом живота (50 % испитаника). Томе највише доприноси то што немају на располагању многе услуге, а и оне које су им доступне немају задовољавајући квалитет (здравствене и комуналне услуге, културни садржаји и друго).

Стратешки циљеви у области регионалног и локалног одрживог развоја обухватају:

- 1) децентрализацију уз примену савременог концепта регионализације и социо-економског приступа;
- 2) изградњу и јачање новог система расподеле надлежности између различитих вертикалних нивоа власти;
- 3) јачање концепта регионалне конкурентности и повезивања;
- 4) смањење неравномерности у регионалном развоју; унутар региона и између села и града,
- 5) развој, квалитетно и непрекидно унапређење комуналне инфраструктуре;
- 6) заштиту и коришћење природних ресурса којима газдује јединица локалне самоуправе у складу с принципима одрживог развоја применом економских инструмената;
- 7) стварање боље организоване и координисане локалне власти, локалне администрације и јавних предузећа, стална промоција укључивања јавности у планирање и усвајање принципа добре праксе и одрживог развоја у урбанистичко планској документацији;
- 8) развој локалне економије на основу расположивих природних ресурса и мера за подршку промоције одрживог коришћења ресурса;
- 9) институционално јачање локалне самоуправе и подизање нивоа знања изабраних и постављених лица запослених у општинским управама;
- 10) промовисање развоја локалног менаџмента за одрживи развој путем израде локалних стратешких и развојних планова;
- 11) полицентричан развој мреже насеља и стварање урбаних регија с мрежом средњих и малих градова и сеоских насеља.

У области локалног одрживог развоја приоритет Републике Србије јесте успостављање система права на остваривање локалне самоуправе који припада грађанину и који је компатибилан са законодавством ЕУ и системима локалне самоуправе у ЕУ и земљама у окружењу; враћање законског права на поседовање имовине локалним самоуправама. Такође, приоритет је и обезбеђење предуслова за остваривање одрживих сопствених извора прихода

локалне самоуправе у Републици Србији којима ће се финансирати јавни послови неопходни за задовољење основних заједничких потреба и интереса грађана, оспособљавати локалне самоуправе да уз пуну и суштинску партиципацију грађана развијају своје стратешке планове одрживог развоја и успешно их спроводе. Сопственим приходима омогућиће се локалним самоуправама да улазе у концесионе и остале финансијске аранжмане ради изградње и одржавања комуналне инфраструктуре.

Приоритет за решавање проблема урбаног и руралног развоја јесте реформа постојећег националног законодавства у складу с новом генерацијом европских докумената одрживог просторног развоја и са законодавством и праксом у ЕУ и њено спровођење у области планирања и изградње, а уз то и доследна примена Закона о стратешкој процени утицаја на животну средину („Службени гласник РС”, број 135/04) и унапређење његовог спровођења и јачање институција у области планирања и заштите животне средине на националном и локалном нивоу. Неопходно је успоставити систем праћења променама у простору и извештавања о њима, спроводити просторне и урбанистичке планове и повећати ниво инвестирања у информационе технологије у органима за урбанизам и просторно планирање на националном и локалном нивоу, укључујући и сеоска подручја која су данас у великој мери изолована. Потребно је, такође утврдити ефикаснији систем финансирања израде просторних и урбанистичких планова, нарочито у сиромашним општинама. Пошто проблем легализације још није решен, треба преиспитати модел финансирања легализације нелегално изграђених објеката.

10. Информисање јавности и њено учешће у одлучивању

Учешће јавности у одлучивању састоји се из четири компоненте: партиципација у планирању, одлучивању, спровођењу и контроли; креативна и активна сарадња јавног, приватног и цивилног сектора; најшире схваћена друштвена и политичка сарадња и сагласност и приступ јавности подацима и документима, уз активно учешће јавног сервиса, националних, регионалних и локалних медија у информисању јавности да би се разумео одрживи развој и стање у области животне средине.

Држава има веома важну улогу у успостављању основа за учешће јавности у одлучивању о одрживом развоју. Њена улога је да промовише и покреће учешће јавности, да подржава и стимулише учешће јавности и да јавност не само стручно и организационо подржава већ и да је финансијски помаже. Влада као извршни орган власти позитивно утиче на локалне органе управе да успоставе систем заједничке одговорности. Улога државе и јавне управе у успостављању и унапређивању учешћа јавности у одлучивању одређена је међународним конвенцијама и домаћим законодавством. Влада је утврдила децембра 2007. године Предлог закона о потврђивању Конвенције о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на правну заштиту у питањима животне средине (Архуска конвенција) као један од европских стандарда учешћа јавности у процедурама везаним за заштиту животне средине. Осим тога, усвојен је Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја и изабран Повереник за информације од јавног значаја, али чини се да неки носиоци јавног одлучивања (на свим нивоима власти и јавне управе) имају отпор да се тај закон спроведе и да се поступа по налогу Повереника за информације од јавног значаја.

Цивилни сектор у Републици Србији углавном има проблема са финансирањем. Држава недовољно стимулише организације цивилног сектора и не третира их као равноправне актере у политичком процесу. Сама удружења у Републици Србији недовољно су активна, па има мало еколошких иницијатива које потичу од цивилног сектора. С друге стране, појачано је интересовање удружења и уопште цивилног сектора за питања заштите и унапређивања животне средине, као и интересовање локалне самоуправе за повезивање с невладиним сектором.

Улога медија у информисању јавности јесте да дају јасне, веродостојне и истините информације о свим процесима одрживог развоја и о стању животне средине у Републици Србији, као и да подстичу јавност на то да учествује у планирању, примени и контроли спровођења националних и локалних планова. Та улога средстава информисања одређена је Законом о јавном информисању, Међународним начелима професионалне етике у новинарству (начела 1, 2 и 5) и етичким кодексом Удружења новинара Србије (УНС), Независног удружења новинара Србије (НУНС) и Етичким кодексом електронских медија.

Извештавање о процесима одрживог развоја и животној средини није довољно заступљено у медијима, што је резултат незаинтересованости медија, недовољних стручних знања и свести о неопходности извештавања о стратешким темама и релевантним проблемима. Прилози и специјализоване емисије се не приказују у ударним (гледаним) терминима, нису редовни делови програмских шема и садржаја електронских медија и штампе. Стратешки важне развојне области најчешће нису ни јасно дефинисане уређивачком политиком медија. Веома често је речник који се користи превише стручан и није разумљив за већину становништва. Разлоге за такво стање треба тражити у недовољно изграђеној еколошкој свести новинара и уредника медија, слабој сарадњи редакција са цивилним сектором, али и у недовољној спремности органа власти да о еколошким проблемима јавно говоре. Пошто нема одговарајућих облика неформалног школовања новинара (семинари, радионице, обуке) из области заштите животне средине и одрживог развоја, само повремено у организацији појединих невладиних организација, треба шире укључити државне органе у такве активности. Ипак, чини се да расте интересовање медија за извештавање о стању животне средине, али и за проблеме који су у вези са ширим аспектима одрживог развоја. То је с једне стране у вези с порастом праћења тема које се односе на климатске промене у иностраним медијима, а с друге стране у вези с порастом медијских слобода у држави.

На учешће јавности у одлучивању уопште, а посебно у области заштите животне средине највише негативно утиче то што грађани немају искуства и знања о техникама и методама учешћа у одлучивању, али и то што нису довољно изграђени механизми и процедуре учешћа јавности у одлучивању (на пример, јавности се оставља веома кратак рок да се упозна с предлозима неких прописа, аката и планова; поједини планови, мере, поступци нису објављени и нису представљени јавности, односно нису доступни јавности што такође утиче на смањивање учешћа јавности у одлучивању). С друге стране, грађани Републике Србије сматрају да своја права у одлучивању остварују у облицима политичке демократије, односно преко политичких партија на изборима, што их на неки начин кочи да учествују у одлучивању и на други начин, пре свега на државном нивоу. После 2000. године приметно је да се грађани све више интересују за решавање комунално-еколошких проблема, као и за решавање проблема изазваних комуналном изградњом (претварање зелених површина у стамбене).

Стратешки циљеви у области информисања и учешћа јавности обухватају:

1) афирмацију проеколошког мишљења и свести о одрживом развоју међу грађанима и у организацијама цивилног друштва и у медијима;

2) промовисање дијалога међу проеколошки усмереним удружењима и еколошким покретима и другим грађанским иницијативама;

3) изградњу институција јавне управе и локалне самоуправе за подршку грађанима, удружењима, еколошким покретима и другим облицима грађанских иницијатива; сарадњу с локалним властима у приступу информацијама, учешћу јавности у одлучивању и приступу правосуђу у области заштите животне средине;

4) повезивање проеколошких и других удружења и грађанских иницијатива у јединствену мрежу;

5) мотивисање грађана да учествују у одлучивању и остваривању права на информације о стању животне средине на локалном нивоу;

6) активно укључивање медија у проблематику одрживог развоја и заштите животне средине, образовање новинара и јасна уређивачка концепција, како јавног радиодифузног сервиса тако и осталих медија у информисању о стратешки важним сегментима одрживог развоја и екологије ради постизања општег развоја.

Приоритет Републике Србије у области информисања и учешћа јавности у одлучивању јесте стварање могућности за дијалог и заједничко одлучивање, у складу са одредбама Архуске конвенције. Одрживи развој захтева остваривање таквог система којем ће циљ бити подизање нивоа еколошке свести, еколошког знања и еколошке одговорности сваког грађанина и сваке друштвене групе. Одговорност мора да постоји без обзира на то да ли се ради о директном или индиректном учешћу у изградњи одрживог развоја, односно у конципирању или примени Стратегије. Такво окружење се може изградити путем различитих програма у култури и образовању који промовишу одрживи развој и заштиту животне средине; јачањем система информисања и доступности информација о значају појединих мера, планова и акција; јачањем одговорности за одрживи развој (упознавање са алтернативним изворима енергије, начинима уштеде енергије у домаћинствима, значају рециклирања итд.) и јачањем капацитета ванинституционалних субјеката друштвеног живота (невладиних организација, еколошких покрета, различитих грађанских иницијатива и самих грађана) и непрекидним ангажовањем медија. Што се тиче државе, она мора бити отворена, технички и кадровски спремна за све врсте широког друштвеног учествовања у том дијалогу. Треба изградити такав систем учешћа јавности у одлучивању који ће се састојати из четири компоненте: учешћа у планирању, одлучивању, спровођењу планова и контроли њиховог спровођења; креативне и активне сарадње јавног, приватног и цивилног сектора; најшире схваћене друштвене и политичке сарадње и сагласности уз активну, дефинисану виталну улогу и одговорност медија; приступа јавности подацима и документима.

V. ЖИВОТНА СРЕДИНА И ПРИРОДНИ РЕСУРСИ

Један од националних приоритета за достизање одрживог развоја у Републици Србији односи се на заштиту и унапређење животне средине и рационално коришћење природних ресурса. То подразумева интеграцију и усаглашавање циљева и мера свих секторских политика, хармонизацију националних прописа са законодавством ЕУ и њихову пуну примену. Од

приоритетне важности је усвајање и спровођење националног програма заштите животне средине уз одговарајуће акционе планове, као и усвајање и примена националне стратегије одрживог коришћења ресурса и добара (интерсекторског стратешког документа који се реализује путем планова, програма и основа за сваки појединачни природни ресурс или добро) које доноси Влада. Усвајање и примена националне стратегије одрживог коришћења ресурса и добара утицаће на смањење притиска на природне ресурсе. Да би политика животне средине постала саставни део осталих секторских политика, посебно сектора просторног и урбанистичког планирања, треба јачати капацитете за примену стратешке процене утицаја на животну средину политика, планова и програма, у складу са законом. Усвајање стратегије просторног развоја Републике Србије један је од приоритета. Потребно је даље јачање капацитета министарства надлежног за заштиту животне средине, Агенције за заштиту животне средине и Фонда за заштиту животне средине, као и осталих институција релевантних за заштиту животне средине и коришћење природних ресурса.

Такође, неопходно је уградити планове акције у програмска документа свих економских ресурса, а посебно пољопривреде, шумарства, водопривреде, рибарства, рударства и других, чије је функционисање и развој директно повезано са експлоатацијом природних ресурса. Неопходно је усвојити специјализоване програме и мере, које ће омогућити активнију улогу појединих ресорних министарстава у одрживом развоју економске области за коју су надлежни (на пример, агроеколошки програми).

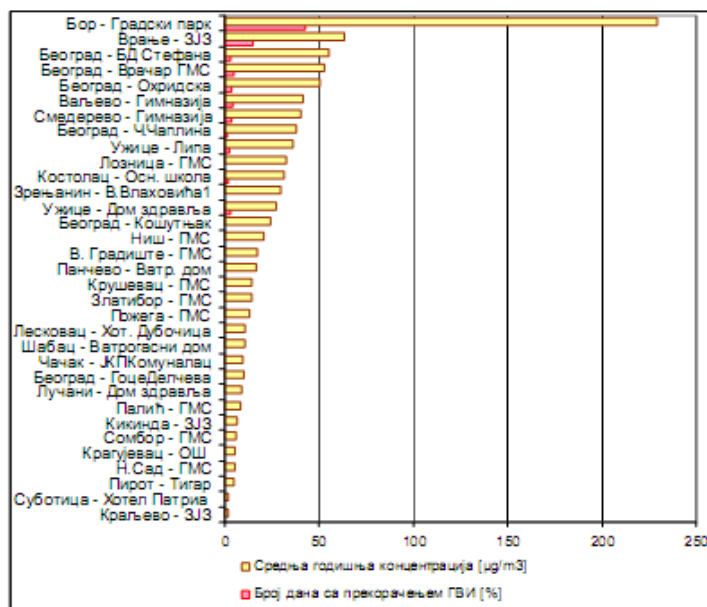
Развој чистијих технологија, повећање енергетске ефикасности и коришћење обновљивих извора енергије, свакако ће утицати на смањење загађења животне средине. Највећи потенцијал за повећање енергетске ефикасности је смањење потрошње топлотне енергије (по проценама за више од 50 %) побољшаном изолацијом у зградама и смањењем броја домаћинстава која користе електричну енергију за грејање. Велики потенцијал за побољшање енергетске ефикасности постоји и у индустријском сектору. Енергетска ефикасност у индустрији троструко је нижа од светског просека, а непропорционално је висок степен стварања индустријског отпада по јединици производа и нерационалног коришћења сировина. Република Србија са око 138 kg произведеног индустријског отпада на 1.000 USD бруто домаћег производа спада у ред земаља с високом интензивношћу стварања отпада. Република Србија је једна од последњих држава у Европи у којој се користи оловни бензин. Уз то Република Србија има изузетно лошу модалну структуру транспорта, уочљив је неконтролисани раст друмског саобраћаја, пропадање мреже железничких пруга, посебно секундарне. Промовисање обновљивих извора енергије захтева увођење подстицајних мера, што ће охрабрити приватне инвестиције у енергетски сектор и ојачати конкурентност у енергетици и економији уопште.

1. Природни ресурси

1.1. Ваздух

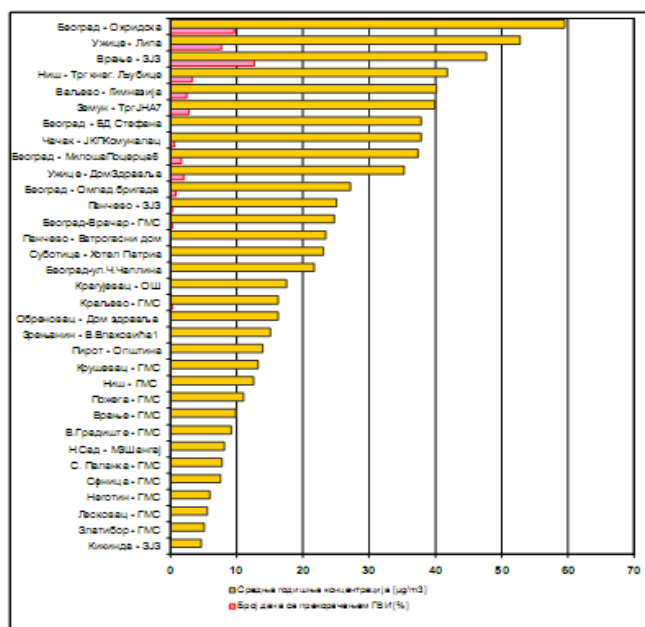
Квалитет амбијенталног ваздуха у градским срединама условљен је емисијама SO₂, NO_x, CO, чађи и прашкастих, органских и неорганских материја које потичу из термоенергетских постројења, индустрије, саобраћаја, сагоревања у индивидуалним котларницама итд. Велики загађивачи су термоенергетска постројења у Обреновцу, Колубари и Костолцу, рафинерије у

Панчеву и Новом Саду, хемијска индустрија и металуршки комплекси у Панчеву, Крушевцу, Шапцу, Бору и Смедереву. Као резултат концентрисаности петрохемијских и рафинеријских комплекса и азотаре у Панчеву, долази до кумулативног загађења ваздуха. Квалитет ваздуха у градовима условљен је и порастом броја моторних возила и индустријском производњом, као и врстом и бројем извора загађивања. Велико загађење ваздуха потиче и од коришћења бензина с додатком олова и дизела с високим процентом сумпора. Измерене средње годишње вредности олова у амбијенталном ваздуху Београда и Ниша више су 2–9 пута од дозвољене средње годишње вредности имисије за насељена места ($1,0 \mu\text{g}/\text{m}^3$). У Бору и Београду у протеклих десет година годишњи лимит амбијенталних концентрација за SO_2 био је стално изнад граничних вредности.

Извор: Агенција за заштиту животне средине, 2007.

Слика 16. Средња годишња концентрација ($\mu\text{g}/\text{m}^3$) CO_2 и број дана с прекорачењем граничних вредности имисије 2006. године.

Извор: Агенција за заштиту животне средине, 2007.

Слика 17. Средња годишња концентрација ($\mu\text{g}/\text{m}^3$) NO_2 и број дана с прекорачењем граничних вредности имисије 2006. године.

Идентификовани узроци проблема су: прописи у области емисије и имисије нису усклађени с директивама ЕУ; отпадни гасови се не пречишћавају или је ниска ефикасност постојећих уређаја за пречишћавање у индустријском и енергетском сектору; користе се застареле технологије с ниском енергетском ефикасношћу; нема подстицајних мера за смањење емисије; нема рационалног управљања саобраћајним системима; возила која учествују у саобраћају се не одржавају и не контролишу на одговарајући начин и квалитет моторног горива је лош.

Основни задатак је очување и побољшање квалитета ваздуха где год је то могуће (посебно у градовима и у близини великих термоенергетских и индустријских постројења). У складу с тим, утврђени су основни секторски циљеви:

- 1) усклађивање националних прописа који се односе на квалитет ваздуха и емисије у ваздух са законодавством ЕУ и усвајање и спровођење међународних споразума који се односе на заштиту ваздуха;
- 2) смањење загађења ваздуха које потиче из енергетике и индустрије;
- 3) побољшање квалитета горива и постепено изbacивање из употребе оловног бензина и дизела с високим садржајем сумпора;
- 4) унапређење система праћења квалитета ваздуха у градовима и повећање капацитета лабораторија за испитивање квалитета ваздуха;
- 5) унапређење приступа јавности информацијама о квалитету ваздуха и подизање јавне свести.

Неопходно је донети закон о заштити ваздуха којим ће се поставити основе управљања квалитетом ваздуха, одговарајућа подзаконска акта која ће прописати граничне вредности у области емисије и квалитета ваздуха и изградити катастар загађивача. Такође, неопходно је успоставити државну мрежу за аутоматско праћење квалитета ваздуха, у складу са захтевима директива ЕУ у

погледу индикатора квалитета ваздуха и метода мерења. Потребно је усвојити национални програм за климатске промене и акциони план за заштиту ваздуха као подршку спровођењу националном програму заштите животне средине након његовог усвајања. Неопходно је ратификовати кључне међународне споразуме који су у вези са прекограничним загађивањем ваздуха. Потребно је увести диференциране накнаде на цену оловног и безоловног бензина и потпуно престати користити оловно гориво до 2010. године имајући у виду програме заштите животне средине. Приходи од накнаде би се наменски користили за стварање одговарајућих тржишних услова за бржи прелазак на безоловни бензин. Потребно је формирати националну лабораторију за ваздух и воду.

1.2. Воде

Република Србија располаже довољним количинама воде за задовољавање својих потреба, али само ако их рационално користи и штити од случајног или намерног загађивања. Сложена геолошка грађа и повољни хидрогеолошки односи створили су на територији Републике Србије значајно богатство у минералним и термоминералним водама. По густини тих вода и разноврсности у њиховим физичким и хемијским одликама Република Србија се може убројити у најбогатије просторе на европском континенту. Регистровано је близу 1.200 појава воде; у АП Војводини искључиво бушотина, а јужно од Саве и Дунава претежно извора.

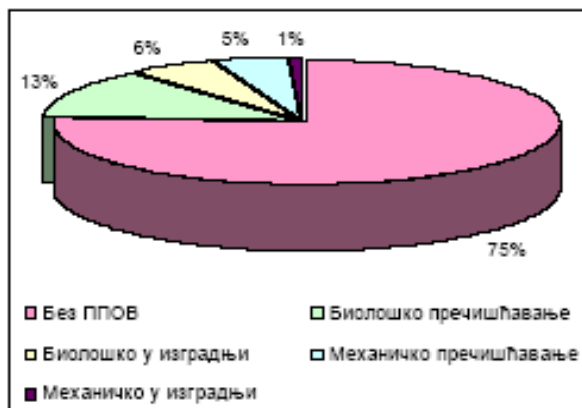
Изузетно високом температуром воде издвајају се Врањска бања (94,1 °C на изворима, 111 °C на устима бушотине), Јошаничка бања 77,2 °C (самоизлив), бушотине у Богатићу 75,5 °C, Сијаринска бања 72,2 °C, као и више од десет локалитета у АП Војводини с температуром воде на изласку из бушотине 60–82 °C.

Процењено је да се од регистрованих топлих вода користи незнатан део (око 1% обновљивих резерви). До данашњих дана коришћење се практично сводило на здравствено-балнеолошке потребе и флаширање (стоне воде), а веома мало за топлификацију иако се зна да тај енергетски извор има бројне предности (пре свих, економске и еколошке) у односу на класичне енергетске сировине.

Снабдевање водом представља приоритет у сектору вода, чему у прилог говори и чињеница да су улагања у ту област била највећа. Данас у Републици Србији, без АП КиМ, прикључак на јавни систем водоснабдевања има 63 % становништва, што није довољно, док је локалним водоводима обухваћено још 14 % становништва. Даљи развој јавног система водоснабдевања представља приоритет. За снабдевање водом из јавних водовода захвата се из изворишта подземне воде око 500 милиона м³ годишње, а из изворишта површинске воде око 200 милиона м³ годишње, од чега становништво користи око 45 %, индустрија и јавна потрошња око 25 %, док осталих 30 % представља потрошњу при преради воде и губитке у мрежи. Просечна специфична потрошња воде по становнику у Републици Србији износи око 350 л на дан (за градове око 400, а за села око 80 л по становнику на дан). Индустрија се снабдева водом претежно помоћу сопствених система за захватање и транспорт воде, које су изградили сами корисници и власници.

Развој канализационих система знатно заостаје за развојем водоснабдевања становништва. Канализацију има 46 % становништва. Постројења за пречишћавање градских отпадних вода, са укупним капацитетом око 1.000.000 еквивалент становника, изграђена су у двадесет осам насеља, а 2006. године радило је само пет. Од укупне количине комуналних отпадних вода само 5,3 % се испушта у реципијенте са одговарајућим пречишћавањем.

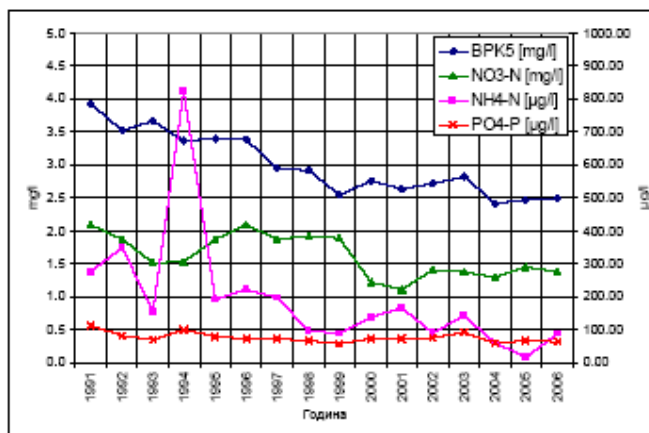
Оцена је да дифузни извори загађења учествују са више од 50 % у укупном загађивању вода.

Извор: Агенција за заштиту животне средине, 2007.

Слика 18. Општине у којима постоји постројење за пречишћавање отпадних вода (ППОВ).

У претходном периоду недовољно пажње и средстава посвећено је пречишћавању отпадних вода, што је допринело погоршању квалитета водотокова, односно реципијената. Опасност представља и неконтролисано упуштање непречишћених отпадних вода у локалне потоке и јаруге или неадекватне септичке јаме, чиме се угрожава ресурс подземних вода. Мере заштите вода се ретко примењују. Починиоце акцидентних загађења није увек лако установити, а казне за прекршиоце су благе. Због таквог односа према води, већи број водотокова је у летњим месецима у таквом стању да се може користити само за наводњавање, и то не увек, а у неким водотоковима угрожене су и флора и фауна. Позитивни трендови у казненој политици констатују се у најновијем периоду јер се против загађивача предузимају озбиљније санкције.

Извор: Агенција за заштиту животне средине, 2007.

Слика 19. Тренд квалитета водотокова Републике Србије од 1991. до 2006. године.

Као кључни проблеми у сектору вода могу се издвојити: транзицијска регулатива је и даље доминантна у односу на стандардизовану регулативу, што додатно отежава покретање инвестиционог циклуса у привреди, па и сектору вода; није у потпуности хармонизирана законска регулатива са савременим европским трендовима и стандардима, нема довољно институционалних и других капацитета; није адекватно финансирање управљања водама, цена воде и услуга је ниска и нема економских подстицаја; није довољан степен прикључености на јавне системе за водоснабдевање; вода се нерационално користи и њен квалитет је на појединим просторима лош; квалитета вода у појединим водотоцима је лош, није довољна заштита квалитета вода и заштита од вода.

Одрживи развој подразумева оптимално управљање водама, очување и унапређење квалитета вода и њихово рационално коришћење.

Секторски циљеви одрживог коришћења водних ресурса обухватају:

- 1) усклађивање националних прописа у области вода са законодавством ЕУ, а посебно примену Оквирне директиве о водама ЕУ;
- 2) повећање доступности квалитетне воде тако што ће се све више становништва прикључивати на јавне системе за водоснабдевање;
- 3) смањење губитака у водоводним системима;
- 4) заштиту и унапређење квалитета воде у акумулацијама које су намењене водоснабдевању;
- 5) побољшање квалитета воде у водотоцима, пре свега изградњом постројења за пречишћавање отпадних вода и ефикаснијим радом постојећих, као и контролисаним коришћењем ђубрива и средстава за заштиту биља;
- 6) санацију и ремедијацију загађених водотокова;
- 7) успостављање економског вредновања воде и услуга, применом принципа „загађивач плаћа” и „корисник плаћа”;
- 8) одговарајућу институционалну и територијалну организацију сектора вода;
- 9) утврђивање правног статуса и власничку трансформацију водoprивредних предузећа;
- 10) решавање проблема комуналних вода по моделу јавно-приватног партнерства за веће градове, а преко државних инвестиционих активности за мања насеља;
- 11) увођење регулаторне функције;
- 12) обезбеђење учешћа јавности и укључење корисника у све фазе управљања водама.

Доношење новог закона о водама и других закона као и одговарајућих подзаконских аката којима се обезбеђује усклађивање са Оквирном директивом о водама ЕУ и другим директивама које су у вези с водама, као и стварање економских претпоставки за њено спровођење, представља приоритетан задатак. Највећа потреба за увођењем регулаторне функције у сектору вода постоји у области пружања јавних услуга водоснабдевања и каналисања, а остваривала би се: одређивањем стандарда у пружању јавних услуга и висине цене, мерењем и контролом перформанси предузећа и применом казни, а пре свега контролом смањења губитака у мрежи и планом улагања средстава од повећања цена воде у обнову инфраструктуре. Потребно је израдити посебан план заштите вода, чији део је план за изградњу постројења за пречишћавање отпадних вода пошто се комплетира катастар (регистар) загађивача и донесу прописи, односно стандарди за њихову консеквентну примену.

Заштита водних ресурса детаљно је обрађена у програмима за заштиту животне средине. Посебно значајна за област заштите вода јесу следећа планска акта: Уредба о утврђивању Водопривредне основе Републике Србије (која ће, у смислу усклађивања с позитивном законском и стручном праксом у ЕУ и потребама наше државе, прерасти у водни план Републике Србије, са свим релевантним стратешким и планским елементима у области вода, укључујући и план за спровођење Оквирне директиве о водама ЕУ), планови управљања водама на водним подручјима, стратегија развоја и коришћења геолошких ресурса Републике Србије (која ће уредити и хидрогеолошка истраживања подземних вода). Постојеће економске инструменте, односно накнаде за коришћење вода, треба ускладити са накнадама у окружењу. Такође потребно је увести диференциране и селективне накнаде за испуштање отпадних вода из насеља и индустрије и формирати националну лабораторију за ваздух и воду.

Пошто алувијалне издани представљају потенцијално најзначајнија изворишта за водоснабдевање становништва (око 70 % укупно оцењеног потенцијала подземних вода), треба их заштитити и очувати да би се одржали услови прихрањивања. То се може постићи предузимањем одговарајућих мера, на бази релевантне регулативе, ограничавањем или забраном активности којима се може нарушити водни режим (експлоатација шљунка и песка, изградња грађевинских и других објеката, складиштење опасних материја, прекомерна употреба ђубрива и пестицида и сл.). Одговарајуће мере треба предузети и на осталим подручјима значајним за снабдевање водом.

Очекивани пораст индустријске производње у нашој земљи пратиће одређено повећање потрошње воде. То повећање се мора контролисати, тј. обавезно се мора смањити специфична потрошња воде по јединици производа тако што ће се увести савремене технологије, системи за рецикулацију и смањити негативан утицај на животну средину. Пошто то захтева виши ниво економског развоја друштва, масовнију замену технологија и примену мера штедње воде, реално се може остварити тек после 2015. године. Рационализација потрошње воде у индустрији обезбеђује се и одговарајућом правном регулативом, кроз увођење стандарда емисије загађења и других административних мера које на дуги рок утичу на стагнацију па чак и опадање потрошње воде. С обзиром на њихов значај, треба убрзати активности на овом плану.

Поред претходних мера, значајно је и да будућа захватања воде за потребе индустрије буду, где год је то могуће, усмерена на површинске воде, уз обезбеђену контролу количине захваћене и испуштене воде и њеног квалитета.

Градови, привредни и инфраструктурни системи у Републици Србији смештени су углавном у речним долинама, па је заштита постојећих и планираних објеката и система од поплава и других штетних утицаја водотокова предуслов за одрживо коришћење вода (снабдевање становништва и индустрије, наводњавање, производња хидроенергије, рибогојство). То подразумева да где год је могуће треба избећи изградњу нових објеката и система у плавним зонама.

За постизање планираних циљева одрживог коришћења и заштите вода, најзначајнија је улога државе, која ће морати да, првенствено законском регулативом, обезбеди услове за дугорочну макроекономску стабилност и сигурност уложеног приватног капитала.

1.3. Земљиште

Удео пољопривредног земљишта на територији централне Србије износи 60,2 %, а на територији АП Војводине 82 %. У структури пољопривредног земљишта, по категоријама коришћења, евидентно има много обрадивих површина (83 %). У протеклих петнаест година удео пољопривредног земљишта је смањен за 10,6 %, док је удео обрадивог пољопривредног земљишта смањен за 10 %. Према начину коришћења пољопривредног земљишта, процентуално, највише је нестало винограда 20,7 %, а најмање је нестало рибњака, трстика и бара 2,5 %. По површини, највише је нестало пашњака 179.036 ha, или 18 % у протеклих петнаест година. Важно је истаћи да површина под ораницама и баштама у Републици Србији износи 3.355.000 ha што чини 79 % укупног обрадивог земљишта. Томе треба додати и око 312.000 ha под воћњацима и виноградима и 587.000 ha под ливадама. Не обрађује се око 855.000 ha (пашњаци, трстици, баре и рибњаци).

Фактори смањења и деградације пољопривредног земљишта у Републици Србији су: ширење насеља, индустријски, рударски, енергетски и саобраћајни објекти, водна ерозија, еолска ерозија, заслањивање земљишта, губитак хранљивих елемената, хемијско загађење од биоиндустријских извора, механичко збијање земљишта приликом обраде тешким машинама, забаривање земљишта, поплаве, губитак плодности и др.).

Стратешки циљеви одрживог коришћења земљишта обухватају:

1) усклађивање законодавних аката који су у вези с коришћењем и заштитом земљишта са законодавством ЕУ;

2) спречавање даљег губитка земљишта и очување и побољшање његовог квалитета, посебно индустријским, рударским, енергетским, саобраћајним и осталим активностима;

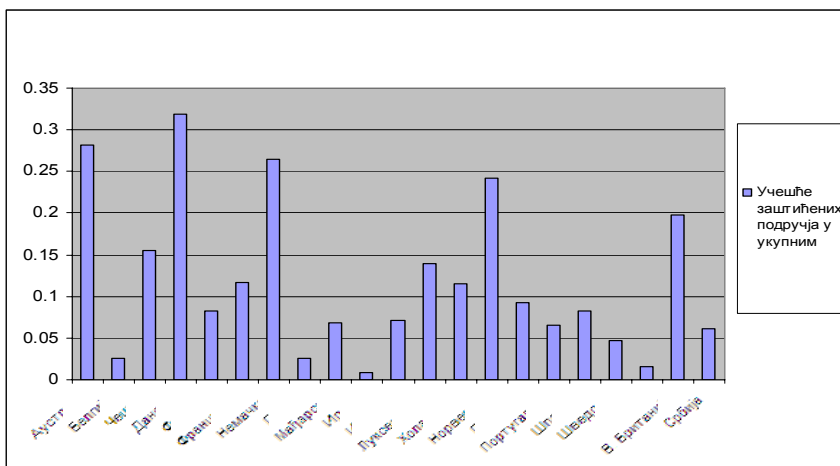
3) заштиту од деградације и промене намене земљишта, као и уређење пољопривредног земљишта.

Да би се ови циљеви остварили, потребно је: ускладити постојеће прописе са законодавством ЕУ и УН о коришћењу земљишта и заштити животне средине; утврдити и изабрати параметре квалитета земљишта који ће се примењивати при праћењу и контроли плодности; изградити мреже контроле плодности земљишта, оснажити институције које ће се бавити заштитом, уређењем и коришћењем пољопривредног земљишта и формирати лабораторију на националном нивоу која ће се бавити земљиштем и минералним ресурсима. Неопходно је формирати базу података о земљишту и земљишним парцелама. База података би била резултат досадашњих истраживања у тој области, али и сталног праћења за који би биле задужене одређене постојеће стручне институције које се баве коришћењем и контролом квалитета земљишта.

1.4. Биодиверзитет и заштита природе

Општа карактеристика биолошке разноврсности у Републици Србији је велики генетички, специјски и екосистемски диверзитет, али су биолошки ресурси, како потенцијални, тако и они који се у већој или мањој мери користе, релативно ограничених капацитета. Укупна површина заштићених природних добара износи око 5.427 km², што чини око 6,14% од укупне територије Републике Србије. Према учешћу заштићених површина у укупним, Република Србија спада у земље са средње нижим степеном заштите. У Републици Србији је проглашено пет националних паркова, 14 паркова природе, 17 предела

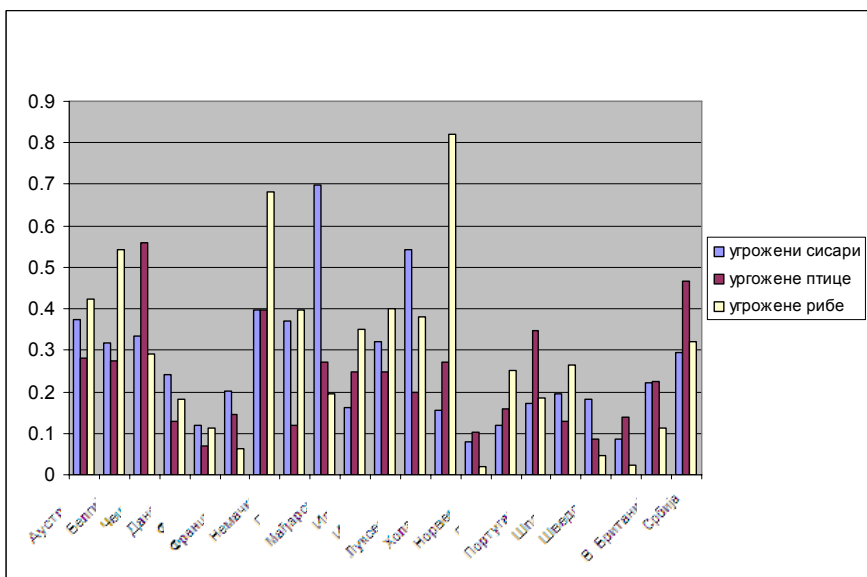
изузетних одлика, 72 резервата природе, 313 споменика природе (ботаничког, геолошког и хидролошког карактера) и 43 подручја од културно-историјског значаја (простори око непокретних културних добара и знаменита места).

Извор: ЕУРОСТАТ и Републички завод за статистику, 2007.

Слика 20. Површине заштићених подручја

Такође, утврђено је 35 подручја за птице од међународног значаја (ИБА), 59 међународно значајних подручја за биљке (ИРА) и 13 међународно значајних подручја за лептире.

Извор: ЕУРОСТАТ и П. Симоновић, 2007.

Слика 21. Угрожене живе врсте у укупном броју врста у Европи.

Општа карактеристика биолошке разноврсности у Републици Србији јесте да је она по квалитету богата, а по квантитету сиромашна, тј. да се

одликује сразмерно великим генетичким, специјским и екосистемским диверзитетом, али да су биолошки ресурси, потенцијални или они који се у већој или мањој мери користе, релативно ограничених капацитета.

Генофонд у Републици Србији веома је богат, а садржи и велик број сорти и раса аутохтоних популација домаћих биљака и животиња. У Републици Србији последње деценије активно се спроводи програм очувања агродиверзитета, који подразумева *ex-situ* програм очувања живог и замрзнутог биљног и животињског материјала, семена, делова биљака у култури ткива и др. (програм успостављања националне банке гена у сарадњи с научним и стручним институцијама у области пољопривреде), као и *in-situ* програм очувања живих примерака биљака и животиња које су ретке или им је угрожен опстанак. Основни проблеми су: непридржавање прописаних режима и мера заштите биљног и животињског света, предела и геолошког наслеђа, првенствено тиме што се нерационално користе природни ресурси, што је слаба покривеност планском и урбанистичком документацијом и изражена противправна изградња објеката; недовољна улагања државе у очување и одрживи развој најрепрезентативнијих подручја и кључних врста биодиверзитета Републике Србије; драстично мењање услова станишта, фрагментација и/или уништавање природних екосистема услед различитих облика антропогеног утицаја; промена намене шумског и пољопривредног земљишта; илегално и/или нестручно сакупљање појединих комерцијалних врста (печурке, лековито биље итд.); недовољно спровођење прописа од стране надлежних инспекцијских служби; недовољна подршка за држање економски неисплативих примитивних раса, врста, сорти и сојева домаћих животиња и гајених биљака у амбијенту сталне модернизације расног и сортног састава, што доводи до смањења разноврсности генетичког материјала у пољопривреди под притиском тржишта.

Секторски циљеви обухватају:

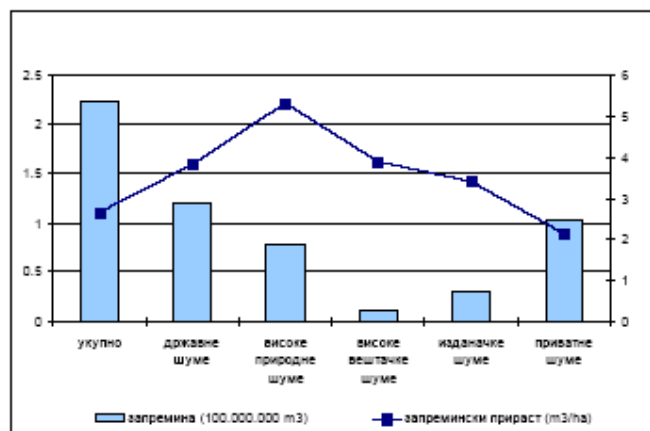
- 1) доношење закона о заштити природе и ратификација међународних уговора;
- 2) израду националне стратегије одрживог коришћења природних ресурса и добара;
- 3) израду националне стратегије и акционог плана очувања биодиверзитета ;
- 4) повећање површина заштићених природних добара до 10 % територије Републике Србије, тј. проширење мреже заштићених подручја, успостављање еколошких коридора и мреже еколошки значајних подручја;
- 5) успостављање ефикасног система биомониторинга;
- 6) успостављање информационог система о живом свету и другим природним вредностима Републике Србије;
- 7) попис биолошке разноврсности у Републици Србији;
- 8) успостављање праћења компонената биодиверзитета;
- 9) спровођење ефективних мера контроле генетички модификованих организама (ГМО) у складу с праксом ЕУ;
- 10) унапређење метода за одрживо коришћење генофонда и формирање банке за очување генетичког материјала, уз повећање подршке очувању генетичких ресурса, те повећање броја субјеката и подручја укључених у послове очувања.

Треба унапредити планове управљања заштићеним добрима у складу са савременим међународним стандардима и европским директивама. Такође,

потребно је даље унапредити праћење биодиверзитета. Веома је значајно унапређење капацитета управљача заштићених подручја и подизање ефикасности меродавних државних органа на спречавању и кажњавању непожељних и непрописних активности у заштићеним и еколошки значајним подручјима.

1.5. Шуме

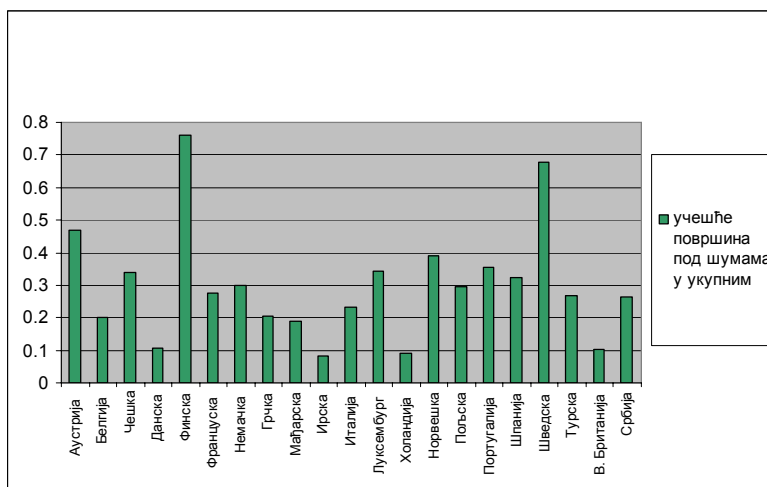
У Републици Србији под шумама се налази око 26,6 % територије, на укупној површини од 2.349.720 ha. Државне шуме у Републици Србији покривају 50,2 %, а приватне 49,8 %, шуме високог порекла покривају површину 44,1 %, изданачке шуме 45,5 %, плантаже 1,6 %, а шикаре и шибљаци 8,8 %. Просечна запремина је 110 m³/ha, а просечан текући запремински прираст је 3,05 m³/ha.

Извор: Републички завод за статистику, 2007.

Слика 22. Структура запремине и запреминског прираста шума у Републици Србији.

АП Војводина је најмање пошумљена регија у Европи, свега 6,4 %. Од 45 општина у АП Војводини, у 12 општина пошумљено је мање од једног процента, а само у пет општина пошумљеност је 15 %. Оптимална шумовитост у АП Војводини требало би да износи 14,3 %, што захтева да се подигну нове шуме и заштитно зеленило на површини од око 160.000 ha.

Извор: ЕУРОСТАТ, 2007.

Слика 23. Површине под шумама у неким земљама Европе.

Основни проблеми су следећи: недовољна шумовитост, бесправне сече, неадекватно праћење, шумски пожари итд. Приоритетне активности односе се на: примену Стратегије развоја шумарства Републике Србије; смањење ризика од прекомерног коришћења шума и постојећих фактора који угрожавају шумске екосистеме; образовање и развијање јавне свести о значају шума за очување и квалитет животне средине.

Стратешки циљеви уређења и коришћења шума и шумских земљишта обухватају:

- 1) усклађивање националних прописа из области одрживог управљања шумама са законодавством ЕУ;
- 2) унапређивање стања шума: превођењем изданачких шума у високе, мелиорацијом деградираних шума и изданачких шума лошег квалитета, подржавањем природног обнављања и заштите шума;
- 3) унапређење одрживог газдовања шумама и заштићеним природним добрима;
- 4) повећање површина под шумом на 29 % територије Републике Србије до 2015. године.

Остваривање основних опредељења Стратегије развоја шумарства Републике Србије захтева утврђивање најбољег облика управљања шумама, без обзира на власништво, као и посебних мера економске политике. Потребно је обезбедити законске и институционалне оквире за подршку заштитним функцијама шума тако што ће се регулисати и ограничити досадашња пракса газдовања шумама да би се заштитили земљиште од ерозије, водни ресурси и инфраструктура. При изради националних, регионалних и локалних просторних планских докумената потребно је обезбедити модел међусекторске сарадње који ће уважавати и све функције шума. Пореским подстицајима треба поспешити активности на проширењу територије под шумама, као и подстаћи улагање приватног капитала у шумарство и прераду дрвета, такође стимулисати пошумљавање деградираних земљишта и оснивање енергетских плантажа, повезивањем с постојећим тржиштима горива од дрвне биомасе (нпр. пелете, брикете и сл.). У сектору шумарства потребно је организовати шумарски савет. Влада ће подржавати и штитити спровођење одрживог газдовања шумским

ресурсима које подразумева њихово рационално коришћење, повећање, унапређење и заштиту уз поштовање принципа вишефункционалности уз одржавање еколошке равнотеже.

1.6. Минерални ресурси

Република Србија спада у ред земаља с разноврсним, али не и довољно богатим минералним ресурсима. У погледу разноврсности, значајно место имају енергетске минералне сировине, пре свега угаљ, нафта и гас. Затим следе металичне сировине као што су бакар, олово, цинк, антимон, никл, а томе низу припадају злато, сребро, бизмут, кадмијум, платина, селен, молибден, титан, радијум, паладијум и други ретки и племенити метали. Такође, треба споменути и неметаличне минералне сировине с најширом применом у индустрији и грађевинарству, пољопривреди и заштити животне средине (зеолите и др.).

1.6.1. Металичне сировине и индустријски минерали

Већина налазишта металичних сировина не спада у ред изузетно богатих, али може допринети економском развоју Републике Србије. Бакар је једна од економски најзначајнијих минералних сировина, а лежишта су му концентрисана углавном у делу Карпато-Балканида у источној Србији (борска металогенетска зона). Бакар се експлоатише се у лежиштима с ниским садржајем метала (0,3–0,4% бакра): Мајданпек, Велики Кривељ, Церово итд. Потенцијал борске металогенетске зоне процењен је на 8 Mt бакра и 350 t злата у порфирској минерализацији и 1,5 Mt бакра и око 100 t злата у минерализацији сулфидних масива. Најзначајније подручје у Републици Србији за руду олова и цинка јесте копаоничка металогенетска зона, где лежишта формирају кичму металуршког комплекса Трепча: Стари трг, Бело брдо, Ново брдо, Ајвалија итд. Геолошке резерве руде олова и цинка процењене су на 45 Mt руде са садржајем метала од 6,3 % или 140 Mt са садржајем 3,0–4,5% олова и цинка. Лежишта антимона карактеристична су за Подриње у западној Србији, у близини границе с БиХ, при чему су најзначајнија Зајача, Рујевац и Столице. Велика концентрација никла је у лежиштима Руђинци и Велућа, у горњем делу тока Мораве, с резервама процењеним на 17 Mt и садржајем никла 1,15 % до 1,20 %. На западу Републике Србије лежиште Мокра гора има велику акумулацију фероникла (милијарда тона са садржајем 26,5 % гвожђа и 0,7 % никла). Калај се у Републици Србији појављује на северозападу земље, као што су локације Циганкуља и Иверак. Злата има у многим лежиштима у Републици Србији. Издвојено је као нуспроизвод из лежишта у тимочкој зони, где представља додатну вредност концентрату бакра. У тој зони се налазе и епитермална жична лежишта у којима је злато или слободно у кварцу или везано с пиритом (Леце). Руда алуминијума боксит има ограничене резерве, а везана је за кречњачке динаридске терене.

Лежишта индустријских минерала у Републици Србији су бројна и разноврсна. Несумњив економски значај имају: сировине које су експлоатисане или се експлоатишу (барит, доломит, каолин, опекарска глина, фелдспат, бели боксит, зеолити, бентонит, керамичке и ватросталне глине, грађевински и архитектонски камен, природни минерални пигменти, експандирајућа глина, кречњак, гипс, дијатомити, стене за петролургију, магнезит, силицијумске сировине – кварцни песак, кварцит, опалски силицијум); сировине чије су резерве и квалитет утврђени, али до сада нису експлоатисане (флуорит и борни

минерали); сировине са условно-билансним резервама (фосфати, властонит, алунит, алуминијум-силикати, вермикулит, гранити, пирофилит) и сировине чија лежишта могу да се очекују у Републици Србији (камена со и лискуни).

Магнезит се везује за лежиште Лиска у западној Србији, с водоравно издуженим рудним телима од неколико стотина метара и дубином која уобичајено прелази 100 m. Магнезит је повезан с малим количинама доломита, кварца и калцита. Близу Беле стене, на локалитетима Пискања и Побрђски поток скоро су откривене нове екстензије у којима доминирају борати (7 Mt са садржајем 35 % до 39 % бората). Вредан помена је и нови пројекат експлоатације базалта на локалитету Врело, у близини Куршумлије. Базалтна влакна ће заменити азбест који има познате штетне ефекте. Планирана годишња производња је 2.700 t континуалних базалтних влакана. У Републици Србији постоје три активне цементаре – Беочин (1,2 Mt годишње), Поповац (0,8 Mt годишње), Косјерић (0,5 Mt годишње). Минералне сировине, лапорац и кречњак, експлоатишу се у близини цементара. Лежиште Липница (гипс) такође је експлоатисано за потребе индустрије цемента. Фелдспат, лискун и кварц добијају се из лежишта пегматита Видовачки крш у близини Прокупља. Годишња производња је 50.000 t концентрата фелдспата, 36.000 t кварца и 14.000 t лискунског концентрата. Лежиште кварцног песка Рготина експлоатише се на два површинска копа. Туф и опалска бреча у Каталенцу углавном се користе у индустрији цемента. Лежиште властонита Јарам (или Дубока) налази се на источној страни копаоничког гранодиоритског масива. Руда садржи 60–70 % властонита, 2–16 % карбоната и 4–12 % кварца. Иако комерцијална производња јоше није започета, тестови показују да је садржај властонита одговарајућег квалитета.

Проблеми су то што се неплански и неодрживо користе ресурси, не постоји анализа стања и досадашњег степена истражености природних ресурса и добара по врстама, просторном распореду, разноврсности, обиму и квалитету и не постоје билансне категорије.

Секторски циљеви обухватају:

- 1) усклађивање прописа из области управљања ресурсима са законодавством ЕУ;
- 2) доношење и примену стратешких докумената одрживог коришћења ресурса и добара;
- 3) налажење нових лежишта и рационално коришћење постојећих природних ресурса уз примену чистијих технологија, интегрисаног спречавања и контроле загађивања;
- 4) испитивање валидности заосталих минералних сировина у јаловиштима и депонијама активних и затворених рудника са економског аспекта и аспекта заштите животне средине.

У току је реализација генералног Пројекта прогнозе и геолошко-економске оцене ресурса и резерви минералних сировина Републике Србије, као и Минерагенетске карте неметаличних минералних сировина Републике Србије. Потребно је израдити студију о минералима, открити одговарајуће локације за инвестирање, извршити сеизмичке процене, као и проценити ризике за инжењерско-геолошке процесе и створити геонаучне базе података, мапа и извештаја. Формиран је Геолошки информациони систем Републике Србије, чији је циљ дигитално архивирање геолошких података и информација и обезбеђење савремене и ефикасне информационе основе за обављање свих активности везаних за планирања, пројектовања и одлучивања у области геологије, као и објективно сагледавање целокупног минералног блага државе и

припрема одређене документације по светским стандардима. За земљиште као ресурс постоји Институт за земљиште, а за минералне сировине и геопростор као ресурс постоји Геолошки институт Србије. Потребно је формирати националне лабораторије за земљиште и минералне ресурсе да би се створио референтан и акредитован извора информација о квалитету како домаћих тако и увезених ресурса.

1.6.2. Фосилна горива

Лигнит чини скоро 90 % енергетских ресурса земље, док нафта и гас сачињавају преосталих мање од 10 %. Република Србија нема довољно резерви угља, а и то што има махом је лигнит слабог квалитета. Недостатак тог ресурса може представљати значајан ограничавајући фактор развоја енергетике ослоњене на домаће ресурсе, с обзиром на то да су економске резерве лигнита у рудницима Колубаре (2,2 Gt) и Костолца (700 Mt), а годишњи капацитет експлоатације је 37 Mt лигнита. Резерве у Колубарском и Костолачком басену гарантују још 55 година експлоатације на садашњем нивоу годишње експлоатације. Значајан је податак да се само на једном површинском копу Колубаре откопава угаљ који учествује са 32 % у производњи електричне енергије у Републици Србији. Република Србија не располаже значајним резервама нафте и гаса. Постојећа лежишта налазе се у Панонском басену. Годишња производња износи око 0,7 Mt сирове нафте, што је око 17 % потреба Републике Србије, која годишње троши око 4,13 Mt. Даљи правци у сектору нафте и гаса зависе од резултата геолошких истраживања за налажење нових лежишта и ревитализацију постојећих. Минералне сировине уљних шкриљца нису билансирани због економски неизвесних и еколошки неприхватљивих технологија. Најзначајније концентрације урана везане су за гранитоидне комплексе Цера, Букуље и др.

Кључни проблеми су следећи: превелико ослањање на употребу фосилних горива, диспропорција између геолошких и експлоатационих резерви угља, нафте и природног гаса, што указује на могуће неизвесности у располагању тим резервама у наредном периоду.

Секторски циљеви обухватају:

1) експлоатацију необновљивих природних ресурса на начин који обезбеђује најбољу дугорочну енергетску сигурност и при томе најмање деградира животну средину и не угрожава здравље људи;

2) налажење нових лежишта и одрживо коришћење необновљивих природних ресурса на најефикаснији и најрационалнији начин;

3) примену савремених метода истраживања нафте и гаса у домаћем истражном простору уз коришћење ВАТ за одлагање истражног отпадног материјала, модернизацију рафинеријских капацитета да би се задовољили садашњи и планирани захтеви у квалитету производа, дистрибуцији и промету нафтних деривата уз примену свих еколошких прописа у области прераде, дистрибуције и промета нафтних деривата;

4) замену фосилних горива обновљивим изворима енергије, уз одређене економске подстицајне мере.

Треба развити дугорочне стратегије задовољења енергетских потреба, односно експлоатације енергетских минералних сировина, процене утицаја на животну средину, чишћења постојећих јаловишта (у току је израда катастра јаловишта техногених минералних сировина), деконтаминације вода, реконструкције оштећених брана и колектора, те опоравити загађено земљиште.

За даљу експлоатацију и прераду нафте и гаса потребно је технолошки модернизовати постојеће енергетске изворе/објекте, увести енергетски ефикасне и еколошки прихватљиве технологије, изградити нове транзитне инфраструктурне објекте/изворе снабдевања, изградити продуктоводе за транспорт нафтних деривата, увести системе за праћење и мере за заштиту животне средине.

1.7. Обновљиви извори енергије

Енергија биомасе сада је најзначајнији домаћи енергетски потенцијал из обновљивих извора, наглашен и у Стратегији развоја енергетике Републике Србије до 2015. године. Степен коришћења обновљивих извора енергије веома је низак, изузев искоришћења великих водених токова у великим хидроелектранама, јер су трошкови коришћења обновљивих извора енергије знатно виши од трошкова коришћења конвенционалних извора енергије. Енергетски потенцијал обновљивих извора у Републици Србији износи више од 3 Мтое годишње, што износи око 25 % годишње потрошње примарне енергије. Потенцијал биомасе износи око 2,4–2,6 Мтое годишње (тј. око 63–80 % укупног потенцијала), од чега око 1,0 Мтое чини потенцијал дрвне биомасе (сеча дрвета и отпаци дрвне масе при њеној примарној и/или индустријској преради), а више од 1,4 Мтое чини пољопривредна биомаса (остаци пољопривредних и ратарских култура, укључујући и течни стајњак). У Републици Србији је започета производња биодизела из уљане репице, соје и сунцокрета. Око 0,4 Мтое годишње чини потенцијал малих водотокова као вид обновљивих извора енергије. Данас је у погону само тридесетак МХЕ укупне снаге 35 MW. Постоји могућност обнове напуштених МХЕ, изградње МХЕ адаптацијом воденица, као и ревитализација постојећих МХЕ уз повећање инсталисане снаге. Приближно 0,2 Мтое годишње налази се у постојећим геотермалним изворима који су лоцирани на територији АП Војводине, Посавине, Мачве, Подунавља и ширег подручја централне Србије, као и у постојећим бањама. Досадашња истраживања указују на то да потенцијал енергије ветра износи приближно 0,19 Мтое годишње. На основу анализе, потенцијал у Републици Србији омогућава изградњу више од 1.300 MW ветрогенераторских капацитета ако би се користиле зоне са средњом брзином ветра већом од 5 m/s. До сада нису урађене конкретне процене о потенцијалима Републике Србије за постављање соларних колектора и система, али се може релативно поуздано говорити да се у искоришћењу сунчевог зрачења налази приближно 0,64 Мтое годишње.

Проблеми су следећи: лоша просторна распоређеност вода, незадовољавајућа инфраструктура за коришћење обновљивих извора енергије, непотпун законски оквир за подстицање коришћења обновљивих извора енергије, недостатак поузданих података о потенцијалима обновљивих извора енергије и непостојање ефикасног система финансијских инструмената ради масовнијег коришћења обновљивих извора енергије.

Секторски циљеви обухватају:

- 1) интензивирање истраживања потенцијала обновљивих извора енергије ради њихове верификације и реалнијег билансирања;
- 2) одређивање технологија за које је оправдано увођење подстицајних мера и компаративна анализа могућих подстицајних механизма;

3) доношење прописа за подстицање коришћења енергије из обновљивих извора (пореске олакшице, подстицајне цене електричне енергије из обновљивих извора и др.);

4) повећање обима коришћења обновљивих извора енергије;

5) образовање и развијање јавне свести ради подстицања масовнијег коришћења обновљивих извора енергије.

Нови законски оквир у области енергетике, а тиме и у области обновљивих извора енергије, успостављен је доношењем Закона о енергетици („Службени гласник РС”, број 84/04), али подзаконски прописи још нису донети. Да би се промовисало коришћење обновљивих извора енергије, Закон о енергетици прописао је могућност да произвођачи који електричну односно топлотну енергију производе из обновљивих извора енергије могу стећи статус повлашћеног произвођача електричне енергије (члан 84), односно повлашћеног произвођача топлотне енергије (члан 139). За повлашћене произвођаче енергије Закон о енергетици предвидео је право на субвенције, пореске, царинске и друге олакшице, у складу са законом и другим прописима којима се уређују порези, царине и друге дажбине, односно субвенције и друге мере подстицаја, али није створио правни оквир за увођење организованог система подстицаја за производњу електричне енергије из обновљивих извора какви постоје широм Европе, као што је систем повлашћених тарифа (*Feed-in-tariff*), што ће бити омогућено изменама и допунама Закона о енергетици. Произвођачи енергије који енергију производе из обновљивих извора енергије ослобођени су дела трошкова за прикључење на мрежу, а предвиђено је и право приоритета повлашћених произвођача електричне енергије на организованом тржишту електричне енергије у односу на друге произвођаче који нуде електричну енергију под једнаким условима Међутим, систем којим се промовише производња енергије из обновљивих извора још није уведен. Нејасне пропозиције не помажу стварању тржишних услова нити охрабрују улагања у пројекте обновљивих извора енергије. Осим тога, процедура за добијање дозвола за постављање постројења за производњу енергије из обновљивих извора веома је сложена и дуготрајна.

Потребно је усвојити подстицајне мере за производњу и коришћење енергије из обновљивих извора. Да би се повећала производња биогорива из обновљивих извора, неопходно је унети промене у пољопривредну политику које се огледају у одговарајућој финансијској помоћи за производњу енергетских усева.

Потврђивање Кјото протокола („Службени гласник РС”, број 88/07) и примена директива ЕУ сходно Уговору о енергетској заједници југоисточне Европе (Закон о ратификацији Уговора о енергетској заједници југоисточне Европе, „Службени гласник РС”, бр. 62/06), намећу Републици Србији одговарајуће обавезе, али и омогућују приступ флексибилним механизмима из Кјото протокола. Тим уговором се потписници обавезују на то да ће изградити правни и регулаторни оквир, по европском моделу, за увођење тржишних механизма у електроенергетици и сектору гаса, где је то могуће, а где није, недискриминаторски приступ преносним мрежама. Главни циљеви тог уговора су подстицање инвестиција у енергетику, заштита животне средине и обезбеђивање сигурности снабдевања, а Републици Србији су начињени крупни кораци ка испуњавању његових одредаба. Значајну улогу у остваривању новог законског оквира у области енергетике имају Агенција за енергетску ефикасност, као и Агенција за енергетику, чије капацитете треба даље јачати.

Треба подстицати учешће приватног сектора и развој јавно-приватног партнерства у тој области.

2. Фактори ризика по животну средину

2.1 Климатске промене и заштита озонског омотача

Највећи део територије Републике Србије припада умереноконтиненталној клими с мање или више израженим локалним карактеристикама. Република Србија је сукцесор Монреалског протокола („Службени лист СФРЈ”, број 16/90), Оквирне конвенције УН о климатским променама и Бечке конвенције. Република Србија је ратификовала и сва четири амандмана Монреалског протокола („Службени гласник РС”, број 24/04) и Кјото протокол. У Републици Србији се не производе супстанце које оштећују озонски омотач. Министарство надлежно за заштиту животне средине од 2004. године прати и води евиденцију о увозу и извозу супстанци које оштећују озонски омотач, као и „алтернативних супстанци” које не оштећују озонски омотач, али доприносе глобалном загревању и до неколико хиљада пута више од угљен-диоксида.

Република Србија се, на основу степена индустријске активности током последњих десетак година, не сматра значајним емитером угљен-диоксида. На територији Републике Србије тај гас углавном настаје при сагоревању фосилних горива у термоелектранама и топланама, у саобраћају и у једном делу станова који се греју на тај начин. Расположиви подаци представљају процену и не могу се сматрати релевантним. Валидни подаци биће прикупљени за потребе иницијалне националне комуникације, у оквиру обавеза које проистичу из чланства Републике Србије у Оквирној конвенцији УН о промени климе. Идентификовани проблеми су: непостојање националног инвентара гасова са ефектом стаклене баште, непостојање стратешких докумената који се односе на климатске промене (стратегије примене механизма чистог развоја и националне стратегије заштите климе), неусклађена законска регулатива која се односи на емисију и имисију са регулативом ЕУ.

Секторски циљеви обухватају:

- 1) усклађивање националних прописа из области климатских промена и оштећења озонског омотача с прописима ЕУ;
- 2) прилагођавање постојећих институција потребама активног спровођења политике заштите климе и испуњавање обавеза из међународних уговора (UNFCCC, Кјото протокола и др.);
- 3) прилагођавање привредних субјеката у секторима енергетике, индустрије, транспорта, пољопривреде и шумарства, комунално-стамбене делатности политици заштите климе и испуњавање међународних уговора;
- 4) израду акционог плана адаптације привредних сектора на климатске промене;
- 5) конципирање, разраду и примену адекватног одговора здравственог система на последице глобалних климатских промена.

Ратификацијом Кјото протокола, као земља која није чланица Анекса I Оквирне конвенције УН о климатским променама, односно земља нечланица Анекс Б групе Кјото протокола, Република Србија је себи отворила могућности да учествује у механизму чистог развоја. Препоруке за деловања у складу са Оквирном конвенцијом о климатским променама и Кјото протоколом проистичу и на основу потписаног Уговора о енергетској заједници југоисточне

Европе. Неопходно је извршити анализу националних потреба и развити институционалну структуру за примену Кјото протокола (за прорачун емисија и израду инвентара гасова са ефектом стаклене баште, учествовање у флексибилним механизмима Кјото протокола, спровођење политике и информисање јавности). Такође је неопходно утврдити приоритете у примени флексибилних механизма из протокола. Република Србија још није припремила инвентар гасова са ефектом стаклене баште, нити прву националну комуникацију уз Оквирну конвенцију УН о климатским променама, у чему знатно заостаје за окружењем. Република Србија такође мора да донесе стратегију примене механизма чистог развоја. У националној стратегији заштите климе, која се неће бавити само мерама сузбијања узрока већ и мерама адаптације на климатске промене, нужно је јасно одредити димензије и намену „топлог ваздуха”. Осим тога, сви пројекти сузбијања емисије гасова са ефектом стаклене баште морају се третирати као вредни национални ресурси којима ће Република Србија испуњавати своје будуће обавезе у погледу смањења емисије гасова стаклене баште. Иначе, тим ефектима се може трговати на светским берзама карбон-кредита када се за то стекну услови, после прикључења Републике Србије групи земаља наведених у Анексу I Конвенције, односно Анексу Б Кјото протокола. Када ће бити прихваћено чланство у Анекс I групе, предмет је стратешке процене и усклађивања с међународним факторима.

2.2. Отпад

Неадекватно поступање са отпадом један је од најозбиљнијих проблема у животnoj средини. Организовано се сакупља око 60 % комуналног отпада и то само у урбаним областима. Одлагање на депоније које нису у складу са стандардима и представљају сметлишта, једини је начин организованог поступања са отпадом. Велики је број и „дивљих” одлагалишта. Главни изазови управљања отпадом у Републици Србији још се односе на обезбеђивање добре покривености и капацитета за пружање основних услуга као што су сакупљање, транспорт и санитарно одлагање отпада. Очекује се почетак изградње неколико регионалних депонија у складу с Националном стратегијом управљања отпадом са програмом приближавања ЕУ.

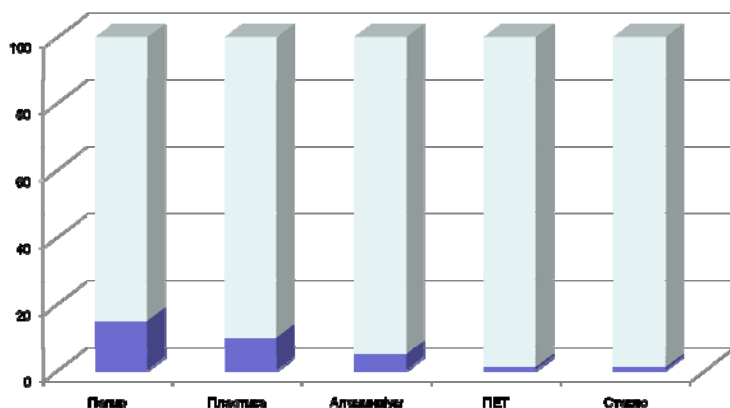
Табела 4. Удели појединих врста отпада у укупној количини комуналног отпада.

Фракција	Минимални удео (%)	Максимални удео (%)	Средња вредност (%) ⁴⁸
Папир	0	54.0	16.4
Стакло	0	20.0	5.2
Пластика	0	50.0	12.9
Гума	0	23.1	3.4
Fe метали	0	19.5	4.8
Al метали	0	12.8	2.5
Органски отпад	5	73.1	29.6
Грађевински отпад	0	50.4	11.6
Текстил	0	15.0	3.6
Остало	0	42.2	14.4

Извор: Агенција за заштиту животне средине, 2007.

Недостаје план управљања биодеграбилним отпадом и систем управљања отпадом од амбалаже, чија количина се стално повећава зато што је све већи удео неповратне амбалаже, посебно полиетилен-терафталатне амбалаже (PET) и лименки. Нема организованог одвојеног сакупљања,

сортирања и рециклаже отпада. Постојећи степен рециклаже, односно искоришћења отпада није довољно висок.

Извор: UNDP, IFC (Међународна финансијска корпорација) и Светска банка.

Слика 24. Рециклажа амбалаже у Републици Србији.

Не постоје поуздани подаци о количини опасног отпада који ствара индустрија. На територији Републике Србије не постоји депонија за одлагање опасног индустријског отпада. Опасан отпад се привремено складишти у неодговарајућим складиштима, од којих нека постоје и више деценија. Такође, недовољно је управљање посебним токовима отпада: искоришћеним уљима, неупотребљивим старим аутомобилима, батеријама и акумулаторима, отпадом од електричних и електронских производа, отпадним гумама итд.

Проблеми су следећи: не постоји адекватна инфраструктура због чега се отпадом загађују земљиште и површинске и подземне воде, често се заједно одлажу комунални и опасни отпад, не постоје подаци о саставу и токовима отпада, не постоји систем дозвола за управљање отпадом, не постоје постројења за складиштење, третман и одлагање опасног отпада, неадекватно се поступа с медицинским отпадом, отпадом који садржи полихлороване бифениле (PCB – *polychlorinated biphenyl*), отпадом из кланичне индустрије итд.

Секторски циљеви управљања отпадом обухватају:

- 1) усклађивање прописа из области управљања отпадом са ЕУ директивама;
- 2) доношење регионалних и локалних планова управљања отпадом;
- 3) успостављање организованог система рециклаже и подстицање искоришћења отпада;
- 4) изградњу инфраструктуре за управљање комуналним и опасним отпадом (регионалне депоније, постројења за рециклажу различитих врста отпада, постројења за компостирање и анаеробну дигестију, постројења за третман опасног отпада, постројења за искоришћење енергије из отпада и др.);
- 5) санацију постојећих сметлишта комуналног отпада и локација опасног отпада;
- 6) образовање и развијање јавне свести за решавање проблема управљања отпадом.

Према Националној стратегији управљања отпадом са програмом приближавања ЕУ, предвиђена је изградња 29 регионалних (за више општина) депонија с рециклажним центрима и затварање постојећих депонија-сметлишта

у свим општинама. Такође, предвиђена је изградња других постројења за третман отпада да би се успоставио интегрални систем управљања отпадом у Републици Србији, као и поновна употреба и рециклажа отпада и искоришћење отпада за добијање енергије, у складу су с принципима одрживог развоја. Предлог закона о управљању отпадом, који је у процедури усвајања, треба да буде основа успостављања система управљања отпадом у складу с међународним стандардима. Неопходно је јачати институције и органе задужене за планирање, издавање дозвола, контролу и праћење, као и подстицати конкуренцију и укључити приватни сектор у област управљања отпадом. То захтева постепену примену принципа пуне надокнаде трошкова и то на основу количине произведеног отпада, а не величине непокретности. Увођење накнада за одлагање отпада на депоније обезбедиће подстицаје за смањење количине отпада који се одлаже и покривање трошкова улагања у мрежу санитарних депонија по стандардима ЕУ. Национална стратегија управљања отпадом са програмом приближавања ЕУ јасно наводи да постоји потреба за развијањем свести свих произвођача отпада. Треба створити осећај одговорности за поступање са отпадом на свим нивоима, осигурати уочавање проблема, обезбедити тачне и потпуне информације, промовисати принципе, подстицајне мере и партнерство јавног и приватног сектора у управљању отпадом. Иницијативе имају за циљ да подстакну становништво на одговорнији однос према отпаду и на поступање са отпадом на одржив начин, као што је смањење отпада на извору, поновно коришћење отпада, рециклажа или одлагање отпада на безбедан начин.

2.3. Хемикалије

Хемијска индустрија има веома значајну улогу у укупној индустријској производњи и спољнотрговинској размени Републике Србије (18 %). Хемијска индустрија данас подмирује потребе земље за широким спектром производа почев од основних базних хемикалија, као што су производи од нафте и гаса, индустријских хемикалија (неорганских и органских), преко интермедијерних производа до финалних хемијских производа чији се број стално повећава (ђубрива, полимери, влакна, пестициди, лекови, детерџенти, козметика, боје, адхезиви, експлозивни итд.). Законски оквир који се односи на хемикалије у Републици Србији није у сагласности с прописима ЕУ и не обухвата све области које су предвиђене европским прописима. Идентификовани су следећи проблеми: не постоји база података и систематско праћење хемикалија, односно ефеката које могу изазвати одређене хемикалије на људско здравље и животну средину; није довољна техничка опремљеност лабораторија за квалитативно и квантитативно испитивање хемикалија и не постоји систем за праћење усклађености рада лабораторија с добром лабораторијском праксом; стање постојеће инфраструктуре у хемијској индустрији је лоше и нема довољно новца за улагање у чистије технологије; није довољна међусекторска повезаност државних органа надлежних за различите фазе у животном циклусу управљања хемикалијама и хемикалије се неусловно складиште.

Секторски циљеви обухватају:

1) усклађивање националних прописа из области управљања хемикалијама са законодавством ЕУ и изградњу административних и других капацитета за њихово спровођење;

2) смањење ризика од хемикалија штетних по здравље људи и животну средину, као и замену опасних хемикалија мање опасним, нарочито постојаних

биоаккумулятивних и токсичних хемикалија (PBT – *Persistent Bioaccumulative and Toxic*);

3) успостављање и развој информационог система за управљање хемикалијама;

4) спровођење активности на образовању и развијању јавне свести о ризицима од хемикалија штетних по здравље људи и животну средину;

5) увођење мера подршке за увођење добрих пракси у пољопривреди.

Да би се нови прописи у области управљања хемикалијама ефикасно спроводили, потребно је ојачати административне и професионалне способности запослених. Такође, потребно је израдити програм праћења хемикалија с мерама за смањење ризика, успоставити систем за ауторизацију одређених опасних хемикалија (издавање дозвола за коришћење) да би се оне замениле са мање опасним, као и израдити социо-економске студије које укључују процену колико би коштало да се опасне хемикалије замене са мање опасним. Да би се успоставио и развио информациони систем за управљање хемикалијама, треба сачинити и ажурирати базе података хемикалија на тржишту, њихова својства, као и њихов утицај на здравље људи и животну средину. Такође, потребно је ојачати капацитете невладиних организација, укључујући и удружења за заштиту потрошача да би се грађани информисали о ризицима које хемикалије могу изазвати.

2.4. Удеси

Република Србија је оптерећена наслеђем лошег стања бројних хемијских постројења, њиховим процесима трансформације, стихијском урбанизацијом, неадекватним спровођењем мера превенције и приправности, као и неадекватним одговором на удесе на свим нивоима (од предузећа до Републике Србије). Због свега тога Република Србија је суочена с повећаним безбедносним ризиком по здравље и живот људи и са угрожавањем животне средине.

Секторски циљеви обухватају:

1) усклађеност националне регулативе с међународном правном регулативом из ове области;

2) спровођење мера превенције, приправности и одговора на удес на свим нивоима (од предузећа до Републике Србије);

3) изградњу система обавештавања и руковођења у случају хемијског удеса на територији Републике Србије као дела националног интегрисаног система заштите и спасавања у случају природних катастрофа, елементарних непогода и других већих несрећа;

4) институционално, организационо и кадровско јачање органа, организација и институција у извршавању законских обавеза из ове области;

5) припрему и спровођење одговарајућих послова да би се национални систем укључио у регионални и шири међународни систем реаговања у случају удеса с прекограничним ефектима.

Регулаторне мере односе се на ратификације међународних конвенција и доношење нових прописа усклађених са ЕУ регулативом. Институционалне мере обухватају успостављање јединственог система за управљање хемијским удесима кроз међусекторски приступ, јачање постојећих институција које учествују у превенцији удеса, приправности и одговору на удес и санацији последица удеса. Економско-финансијске мере односе се на спровођење принципа „загађивач плаћа”, обезбеђење буџетских средстава за опремање и

оспособљавање надлежних институција за одговор на удес и санацију последица удеса.

2.5. Јонизујуће и нејонизујуће зрачење

Од укупног броја извора јонизујућих зрачења који се користе у Републици Србији, око 80 % се користи у медицини, око 15 % у индустрији и око 5 % у осталим делатностима. Не постоји постројење за третман и складиштење радиоактивног отпада. Неадекватно складиштење радиоактивног отпада у Институту за нуклеарне науке „Винча” представља опасност по здравље људи и животну средину. Стање јонизујућег зрачења прати се према Одлуци о систематском испитивању садржаја радионуклида у животној средини („Службени лист СРЈ”, број 45/97), док се стање нејонизујућег зрачења не прати. Четири локације на територији Републике Србије (без АП КиМ) које су контаминирани осиромашеним ураном након НАТО бомбардовања 1999. године, деконтаминирани су 2007. године. У области заштите од нејонизујућег зрачења не постоји национална законска регулатива. Утврђени су следећи проблеми: регулатива није усклађена с регулативом ЕУ, није адекватна мрежа праћења радиоактивности и нејонизујућег зрачења, не постоји база података о изворима јонизујућих и нејонизујућих зрачења, непрописно се користе извори јонизујућег и нејонизујућег зрачења; напуштени извори јонизујућих зрачења у индустрији и извори ван регулаторне контроле, не постоји систем ране најаве ванредног догађаја и план за деловање у ванредном догађају и не постоји инфраструктура за прописано складиштење радиоактивног отпада.

Секторски циљеви обухватају:

1) хармонизацију националних прописа из области заштите од јонизујућег и нејонизујућег зрачења са законодавством ЕУ и прописима Међународне агенције за атомску енергију (ИАЕА);

2) решење проблема складиштења радиоактивног отпада;

3) изградњу и модернизацију система праћења радиоактивности и нејонизујућег зрачења, информационог система, базе података и система обавештавања и реаговања када се догоде ванредни догађаји;

4) кадровско, техничко и организационо јачање на свим нивоима у спровођењу мера заштите од јонизујућег и нејонизујућег зрачења.

Треба усвојити закон о заштити од јонизујућег зрачења и о нуклеарној сигурности, као и закон о заштити од нејонизујућег зрачења и одговарајућа подзаконска акта. Такође, треба успоставити регулаторно тело за јонизујуће и нејонизујуће зрачење и обезбедити стручни капацитет у институцијама надлежних органа и организација. Да би се ефикасније спроводили нови прописи у области заштите од јонизујућег и нејонизујућег зрачења, треба ојачати административне и професионалне способности запослених и обезбедити пуну информисаност становништва о стању заштите од јонизујућег и нејонизујућег зрачења.

2.6. Бука

Бука постоји као проблем у насељеним местима у Републици Србији и представља ризик по здравље становништва. Основни узроци буке у животној средини јесу сви видови саобраћаја и разна индустријска постројења. Посебан проблем представља бука локалних извора (угоститељских и занатских радњи и сл.). Проблеми су следећи: није усклађена регулатива с регулативом ЕУ, не

постоје савремени прописи за мерење буке, бука се не прати редовно осим у неким већим градовима, не постоје планови за решавање питања буке ни на једном нивоу, не поштују се прописи о звучној изолацији у грађевинарству.

Секторски циљеви обухватају:

1) усклађивање националних прописа из области буке са законодавством ЕУ;

2) успостављање стандарда за праћење буке у насељима и дуж главних саобраћајница – у фазама према прописима ЕУ и према финансијским могућностима;

3) одређивање угрожених зона и мера за смањење буке у њима, као и зона тишине и мера за њихово очување;

4) израду стратешких карата буке на основу којих се доносе акциони планови;

5) успостављање ефикасног система надзора и информисања јавности.

Да би се ови циљеви остварили, потребно је ускладити прописе о буци с прописима ЕУ. Пре свега потребно је донети закон о буци у животној средини, затим нови правилник о мерењу буке у животној средини, као и друге правилнике који су неопходни за усклађивање са европским прописима и посебно је важно ускладити стандарде за буку са европским ISO стандардима. Такође, потребно је оспособити довољан број акредитованих институција за мерење буке и дати им овлашћења, као и успоставити референтне лабораторије.

2.7. Природне катастрофе – поплаве, клизишта, пожари и земљотреси

Заштита од поплава представља најзначајнији аспект заштите од штетног дејства вода. Потенцијално плавна подручја у Републици Србији захватају површину од 1,6 милиона ha и на њима се налази око 500 већих насеља и 515 индустријских објеката. Поплавама је угрожено и 680 km железничких пруга и око 4.000 km путева. Постојећи систем за заштиту од вода састоји се од 3.460 km одбрамбених насипа поред река, 820 km регулисаних водотока, 930 km канала и 39 акумулација и ретензија за задржавање поплавних таласа. У претходном периоду минимално су одржавани наведени објекти, па је функционалност система за заштиту од поплава битно умањена, а ризик од плавлена повећан. Близу 80 % површине угрожене поплавама чини пољопривредно земљиште. Око 56.000 km² територије Републике Србије захваћено је ерозионим процесима различите снаге, при чему се просечно годишње продукује близу 40 милиона m³ наноса, што говори о озбиљности те појаве. Велике поплаве десиле су се фебруара 1999, априла 2000, 2002, 2005. и 2006. године. Поплава која се десила 2006. године била је највећа поплава икад забележена (нанета штета процењена је на 35,7 милиона евра), с могућношћу да се поновно догоди најраније за 100 година. Процењено је да је 225.000 ha било поплавлено, што је 5 % укупног обрадивог земљишта у Републици Србији. Поплава из априла 2005. године у централном Банату нанела је штете приватној својини, пољопривреди и јавној инфраструктури у укупном износу од око 12,6 милиона евра. Око три милиона евра је утрошено на радове за заштиту од поплава.

Ризик од клизишта се односи на могуће последице по материјалне вредности које могу бити угрожене, односно могуће штете које настају активирањем клизишта. На основу досадашњих сазнања, око 25 % територије Републике Србије захваћено је клизиштима и одронима. Априла 2006. године,

услед великих поплава и вишегодишње неконтролисане сече шума, појавила су се клизишта на територији неколико општина у Републици Србији. Штета од клизишта 2006. године процењена је на 25 милиона евра. Велики број штабова цивилне заштите учествовао је у спасавању на терену у сарадњи са органима локалне самоуправе.

Велики шумски пожари који су се десили 2007. године на Старој планини, у Делиблатској пешчари, Мачванском округу и на другим местима у Републици Србији, захватили су 17.500 ха шума. Деценије ће бити потребне да се обнови шумски фонд који је изгорео.

Република Србија спада у сеизмички активна подручја. Последњих година десила се серија мањих земљотреса, али озбиљнија оштећења нису забележена.

Утврђени проблеми су: недовољно развијена организација цивилне заштите за помоћ при елементарним непогодама и катастрофама; непостојање система ране најаве; недовољно развијена свест потребе коришћења осигурања против штете која може настати од елементарних непогода и од пожара и непостојање система државног осигурања против ванредних догађаја.

Стратешки циљеви обухватају:

- 1) институционализовање система цивилне заштите;
- 2) повећање степена заштите од поплава;
- 3) подстицање осигурања против штета од елементарних непогода.

Опасности од поплава су директно повезане са сектором животне средине и свим друштвено-економским секторима. Због негативних последица плављења, штета нанета лицима и имовини током и након поплаве велика је. Мере ублажавања треба да обухвате израду детаљних мапа области које су подложне поплавама, као и мере подршке системима за рану најаву и упозоравање на опасност од поплава. Такве мапе би користиле и потенцијалним инвеститорима који улажу у развој привреде. Осим тога, као приоритетна активност сматра се спровођење радова на уређењу сливова, као и регулационих радова на водотоцима, реконструкцији насипа на Тиси и Тамишу итд. Потребно је изградити програм процене ризика за територију Републике Србије, који треба да обухвати израду карата ризика, проширење базе података клизишта и процену мера ублажавања ризика. У току је израда катастра клизишта и нестабилних падина територије Републике Србије који ће бити саставни део геолошког информационог система. Катастар клизишта и нестабилних падина територије Републике Србије омогућиће да се:

- региструју сва клизишта (активна, повремено умирена и фосилна) и сличне појаве – одрони, бујице и сл;
- процене услови и могућности њиховог активирања, површине и запремине маса које јесу или које би биле захваћене процесом;
- процене могуће штете које би проузроковало активирање процеса;
- утврди приоритет за детаљна истраживања, пројектовање и предузимање превентивних или санационих мера;
- предложи превентивне мере које би опасност од активирања свела на најмању меру;
- утврде неопходне мере сталног осматрања и контроле процеса да би се могло правовремено реаговати како би се заштитили људи и материјална добра.

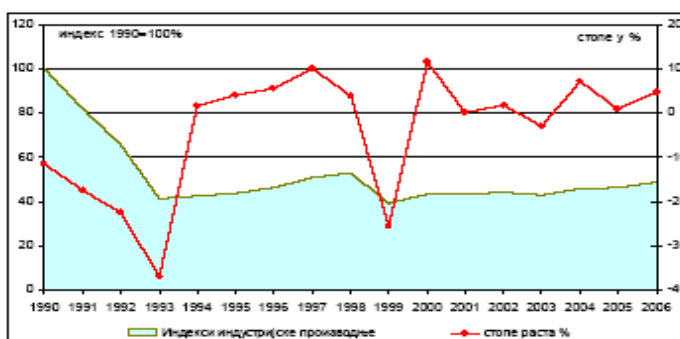
Добра организација система цивилне заштите за помоћ при природним катастрофама наглашава значај уочавања, процене, планирања и решавања кризних догађаја на локалном нивоу. Пошто у развоју структуре цивилне

заштите у Републици Србији нема промена током последњих десет година, потребно је цивилну заштиту дефинисати као комплексну међуресорну делатност и оспособити јединице и установе за обављање послова и задатака у овом домену. Такође, треба развијати јавну свест о потребама осигурања имовине од елементарних непогода и пожара. На основу искустава земаља у окружењу, потребно је иницирати увођење државног осигурања од ванредних догађаја тако што ће се створити фонд за ванредне ситуације који би се формирао учешћем свих осигуравајућих компанија, као и симболичним годишњим учешћем свих домаћинстава у Републици Србији.

3. Утицај економских сектора на животну средину

3.1. Индустрија

Дужи период главни носилац привредног развоја Републике Србије била је индустријска производња, претежно базирана на гломазним производним системима, финансирана скупим иностраним кредитима, заштићена високим царинским и другим баријерама, вођена самоуправно-статистички, оријентисана на домаће, а много мање на инострано тржиште, с великим вишковима запослених. Индустрија је неспремно дочекала технолошке и структурне промене у светској привреди, а током деведесетих година прошлог века, заједно са осталим деловима привреде, запала је у тешку кризу праћену великим падом производње и запослености. Индустрија и даље, у односу на остале производне делатности, највише доприноси стварању БДП-а. За њен будући развој значајна је Стратегија подстицања и развоја страних улагања („Службени гласник РС”, број 22/06) и стратегија привредног развоја Републике Србије за период до 2012. године која је у припреми. Евидентан је, међутим, недостатак секторских стратегија за развој одређених грана индустрије.

Извор: Агенција за заштиту животне средине, 2007.

Слика 25. Ниво индустријске производње у односу на 1990. годину.

Иако су последњих година предузимане значајне мере у области заштите животне средине, стање у индустрији није задовољавајуће. Индустријска производња доприноси загађењу животне средине из више разлога, од којих се издвајају следећи: технолошки процеси су застарели, мало се користе секундарне сировине, енергетска ефикасност је ниска, постоји велика количина затеченог и незбринутог отпада, а нарочито опасног отпада, технолошка

дисциплина је слаба, не постоје стимулативне мере које би резултовале мањим загађењем, велика је количина отпада по јединици производа и не поступа се на одговарајући начин са индустријским отпадом. Општи је проблем то што нема постројења и опреме за смањење загађења (посебно постројења за третман отпадних вода, отпадних гасова као и опасног отпада). С тим у вези, скоро 90 % индустријских отпадних вода се испушта, а да претходно нису третиране. Већина индустрија нема обезбеђено складиште за привремено чување опасног отпада.

Секторски циљеви одрживог индустријског развоја са становишта заштите животне средине обухватају:

1) усклађивање националних прописа у области заштите ваздуха, вода, земљишта, поступања са отпадом и хемикалијама, те хармонизацију прописа с прописима ЕУ;

2) изградњу и/или реконструкцију инфраструктуре у индустрији за заштиту животне средине (постројења за пречишћавање отпадних гасова и отпадних вода, третман отпада);

3) реконструкцију или иновирање постојећих технолошких процеса, успостављање система издавања интегрисаних дозвола за индустријска постројења и активности у складу са Законом о интегрисаном спречавању и контроли загађења животне средине („Службени гласник РС”, број 135/04) увођење ВАТ-а и ВЕР-а;

4) санацију загађених индустријских локација;

5) увођење чистије производње и повећање енергетске и сировинске ефикасности уз смањено стварање отпада;

6) примену управљања животном средином у предузећима ISO 14.000, система EMAS;

7) успостављање интегралног катастра загађивача, успостављање мониторинга и самомониторинга.

Да би се наведени циљеви испунили, неопходно је ревидирати постојеће законодавство у овој области. Веома је важна блиска сарадња министарства надлежног за индустријску политику с министарством надлежним за заштиту животне средине. Такође, значајно је и јачање Агенције за заштиту животне средине. Треба успоставити јединствени катастар загађивача и одредити стандард за базе података о животној средини према ЕЕА и EIONET директивама. Са израдом јединственог катастра загађивача тек се отпочело. Треба ојачати Центар за чистију производњу као чвориште свих активности везаних за увођење система чистије производње у индустрију као и за обучавање свих заинтересованих, те развити критеријуме праћења кроз акредитоване националне лабораторије. У том смислу, треба успоставити и стандарде за индустријске производе и стандарде рада у посебним индустријским гранама, као и акредитовати националне лабораторије за контролу поштовања поменутих стандарда.

Нерешен проблем наслеђивања одговорности за штету причињену животној средини представља значајан ризик за озбиљне инвеститоре, што може резултовати њиховом незаинтересованошћу за приватизацију или веома ниском ценом приватизованих предузећа. Неопходно је увести обавезне свеобухватне анализе стања животне средине које би вршили независни стручњаци док траје приватизација и укључити те налазе у проспект предузећа које се приватизује – *environmental due diligence*.

Неопходно је, такође, наставити с доградњом постојећег система економских инструмената и унети флексибилност и стимулативност, уз највеће поштовање принципа „загађивач плаћа”.

3.2. Рударство

У Републици Србији ради око 200 рудника. Последњих деценија знатно је опала рударска производња. Разлози за то су вишеструки: нису довољна улагања у развој нових технологија за експлоатацију, припрему и прераду минералних сировина на основу којих би могле да буду валоризоване и сировине нижег квалитета; знатно је смањен обим геолошких истраживања и припреме нових резерви услед интензивне експлоатације минералних сировина, што је узроковало пад квантитета и квалитета минералне сировине на којој се базира производња.

Најзначајнији проблеми рударства су: застарела и непотпуна законска решења из области рударства и геолошких истраживања; наслеђени проблеми из претходног периода везани за начин организовања, правни статус рударских предузећа као и нетржишни начин њиховог пословања; застарелост технологије и дотрајалост постројења у рудницима; неправилно одлагање јаловине, недовољно и неадекватно праћење, као и деградација земљишта у близини рудника.

Из анализе постојећег стања рударства у Републици Србији, закључује се да ће се одрживи развој у овој области огледати у следећим секторским циљевима:

- 1) усклађивању прописа из области рударства са законодавством ЕУ;
- 2) успешном завршетку транзиције у рударском сектору с већим учешћем приватног сектора и повећању економичности пословања рударских предузећа;
- 3) рационалном управљању над необновљивим природним ресурсима и сузбијању нелегалне експлоатације;
- 4) примени технолошких решења за смањење, интегрисано спречавање и контролу штетног утицаја експлоатације минералних сировина на животну средину;
- 5) одрживом снабдевању тржишта минералним сировинама;
- 6) развоју привреде и повећању запослености, уз укључивање свих заинтересованих страна у доношење одлука све време док рудник ради, а и касније.

Стратегијом развоја минерално-сировинског комплекса Републике Србије, која је у изради, ближе ће се дефинисати инструменти, мере и активности потребне да би се остварили дугорочни циљеви одрживог развоја у области рударства и привукао приватни сектор, применили светски стандарди у управљању и надзору над животном средином, као и појачала сарадња рударских компанија с локалним заједницама.

3.3. Енергетика

Енергетски ресурси у Републици Србији релативно су сиромашни, имају неповољан састав јер у њима доминира лигнит и географски су неравномерно распоређени. Ако се не предузму озбиљне мере обезбеђења одрживог развоја енергетског сектора (пре свега адекватности инфраструктуре, повећања рационалне, економски ефективније употребе енергената, уз смањење

енергетског интензитета и оптималног коришћења домаћих обновљивих извора енергије), а имајући у виду ограничену могућност увоза појединих видова енергије и енергената, сигурност снабдевања потрошача може бити угрожена до те мере да ће постати ограничавајући фактор економском расту.

Имајући у виду потребу за изградњом нове и ревитализацијом и модернизацијом постојеће инфраструктуре, као и чињеницу да производња и потрошња енергије проузрокује главни притисак на животну средину у Републици Србији, у овом сектору се очекују и највеће инвестиције, што може подстицајно деловати на привредни развој. Развој енергетске инфраструктуре, укључујући заштиту животне средине у енергетици, представља једно од значајних поља примене економије базиране на знању који повећава запосленост и ствара широк спектар позитивних екстерних ефеката. То је истовремено и услов за интеграцију домаћег енергетског сектора у регионално и европско тржиште енергије. Република Србија је привржена потписаном Уговору о оснивању Енергетске заједнице, који представља једно од средстава остварења циљева одрживог развоја овог сектора.

Проблеми животне средине у енергетици су следећи: ограничен квантитет и лош квалитет домаћих енергетских сировина, висока зависност од увоза фосилних горива, од око 32 %, технички системи за производњу енергије су стари и слабо опремљени уређајима за заштиту животне средине, инфраструктура се више година не одржава адекватно, системи за заштиту животне средине застарели су и не одржавају се адекватно, ценовна политика је неадекватна и неодржива, посебно у електропривреди, ниска је ефикасност у производњи и потрошњи енергије, правни оквир за подстицање обновљивих извора није потпун и нису довољно припремљене институције за либерализацију сектора и увођење конкуренције.

Циљеви одрживог развоја енергетике обухватају:

1) знатно побољшање енергетске ефикасности да би се смањила потрошња енергије, а самим тим и увозна зависност и негативан утицај сектора енергетике на животну средину, повећала конкурентност индустрије и стандард грађана (Република Србија заостаје у овом домену за окружењем, а поготово за ЕУ);

2) сигурност и стабилност снабдевања, остваривање економски исплативе производње довољних количина енергије усклађене са стандардима ЕУ, на начин и у количинама које ће пратити динамичан економски раст;

3) подстицање коришћења обновљивих извора енергије;

4) усклађивање националних прописа из области природних ресурса, управљања отпадом и управљања квалитетом ваздуха с прописима ЕУ;

5) усвајање и примену међународних уговора који се односе на загађење ваздуха, климатске промене и оштећење озонског омотача;

6) подстицање рационалног коришћења природних ресурса, смањење емисије загађујућих материја у ваздух, смањење настајања и веће искоришћење отпада;

7) смањење ризика од загађења ваздуха и оштећења озонског омотача;

8) решавање проблема поступања са отпадом у енергетици;

9) образовање и развијање јавне свести и унапређење приступа јавности информацијама о животnoj средини у енергетици.

Процењује се да потенцијал за смањење потрошње енергије у домаћинствима износи више од 50 %. У индустрији енергетска ефикасност је троструко нижа од просека држава чланица OECD, па би индустрија у Републици Србији, при претпоставци да се цена електричне енергије износи

седам центи за 1 kWh, могла да оствари годишњу уштеду у вредности већој од 70 милиона евра с повећањем енергетске ефикасности од 10 %. Сматра се, такође, да се при тој цени, инвестирањем у повећање енергетске ефикасности у индустријском сектору може обезбедити повраћај инвестиције у року од четири године.

Конкурентност српске привреде се не сме заснивати на ниским ценама енергије, већ на енергетској ефикасности. Све док електрична енергија буде потцењена, мере за унапређење енергетске ефикасности у Републици Србији неће имати правих ефеката. Да би се стимулисали привредни субјекти на то да примењују мере енергетске ефикасности и уведу систем газдовања енергијом, у наредном периоду треба увести одговарајуће регулаторне и подстицајне мере. Подстицајне мере могу се огледати у смањењу разних такса за загађење животне средине и других такса, обезбеђивање повољних кредита и субвенције за примену ових мера итд. Веома значајну улогу у томе може имати фонд за енергетску ефикасност, чије се оснивање очекује кроз измене и допуне Закона о енергетици, али и други развојни фондови Републике Србије, НИП, донације итд. Још један значајан инструмент за повећање енергетске ефикасности, како у индустрији тако и у јавном сектору, јесте и механизам финансирања енергетских уштеда од треће стране, а пре свега кроз рад ESCO, чија се улагања отплаћују кроз уштеде енергије. С правне стране, не постоје препреке за примену тог инструмента, али треба даље радити на унапређењу институционално-правних услова за његову примену, односно за рад ESCO. Поред наведених мера, у наредном периоду треба обезбедити спровођење одређеног броја демонстрационих пројеката и даљи рад Агенције за енергетску ефикасност на подизању нивоа свести и образовању потрошача енергије, али и омогућити јачање и даљу изградњу капацитета институција које предлажу и спроводе енергетску политику у делу енергетске ефикасности, као што су Министарство рударства и енергетике, Агенција за енергетску ефикасност, регионални центри за енергетску ефикасност итд.

Социјални проблеми се више не могу решавати ниским ценама енергената, већ диференцираном и селективном социјалном политиком, тако да енергија буде широко доступна, али по пуној, економској цени. Циљ је да друштву и привреди енергија буде што приступачнија, уз што већи степен интернализације екстерних ефеката њене производње, преноса и употребе.

Израда програма и даља афирмација коришћења обновљивих извора енергије ради смањења потрошње фосилних горива, смањења увозне зависности и остваривања производње електричне и топлотне енергије са знатно нижим негативним утицајем на животну средину и даље представља изазов.

Стратешки циљеви у енергетици детаљно су наведени у Стратегији развоја енергетике Републике Србије до 2015. године и у Програму остваривања Стратегије развоја енергетског сектора, који је Влада усвојила 2007. године. Упркос томе, као и учињеним великим напорима на побољшању стања у јавним предузећима, пре свега у ЕПС-у, енергетика у Републици Србији остаје кључно поље за инвестирање у унапређење животне средине, те главни правац кретања ка одрживом развоју.

3.4. Пољопривреда

Пољопривреда, заједно с прехранбеном и осталим повезаним индустријама обезбеђује око 20% БДП-а Републике Србије. Пољопривредни производи учествују у укупном извозу са 20–25 %. Најзаступљенији извозни

производи су шећер, јагодичасто воће и житарице (кукуруз и жито). Постоји значајан потенцијал да се извоз многих производа повећа.

Тешка економска криза у последњој декади XX века условила је смањење притиска на природне ресурсе јер је смањена хемизација пољопривредне производње, али је истовремено допринела и исцрпљивању природних ресурса, првенствено пољопривредног земљишта јер се нису надокнађивале хранљиве материје које су изнесене приносом пољопривредног биља. Почетак транзиције, међутим, донео је тенденцију поновне интензификације пољопривреде. Будући да се развој пољопривреде одвија у амбијенту у којем још није довољно регулисано очување животне средине, стихијска интензификација пољопривреде може лако изазвати озбиљан проблем. С друге стране, депопулација у удаљеним сеоским областима све је драстичнија. Пошто села старе, замире сточарство, што узрокује деградацију травњака, посебно високопланинских пашњака јер на њима нема испаше, као и ливада јер се не негују и не косе. Истовремено, ближе насељима, примећују се последице превеликог оптерећења испашом, које уз повећану сечу шуме узрокују ерозију на нагибима. У појединим сеоским областима изражена је и еутрофикација вода, у другима пак деградација земљишта услед интензивног гажења или смањење биодиверзитета услед интензивног култивисања земљишта и интензификације пољопривреде. Такво неповољно стање је последица лошег регионалног планирања, те непримењивања добре пољопривредне праксе.

По подацима за 2004. годину, Република Србија располаже са око 51.120 km² пољопривредног земљишта, што покрива око 66 % територије. Од тога се под сталним културама налази 35.360 km² или око 46 % територије без АП КиМ. Према том показатељу, Република Србија је блиска Аустрији са 41,2 %, Белгији 46,1% и Немачкој са 48,7 % пољопривредног земљишта. Породична газдинства карактерише неповољна поседовна структура и велика уситњеност поседа, што условљава екстензивни начин производње.

Табела 5. Поседовна структура земљорадничких газдинстава.

	Газдинства (000)	Површина (000 ha)
до 2 ha	360	347
2–5 ha	244	854
5–10 ha	131	958
10–20 ha	37	503
више од 20 ha	6	206
Укупно	779	2.869

Извор: Министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства, 2008.

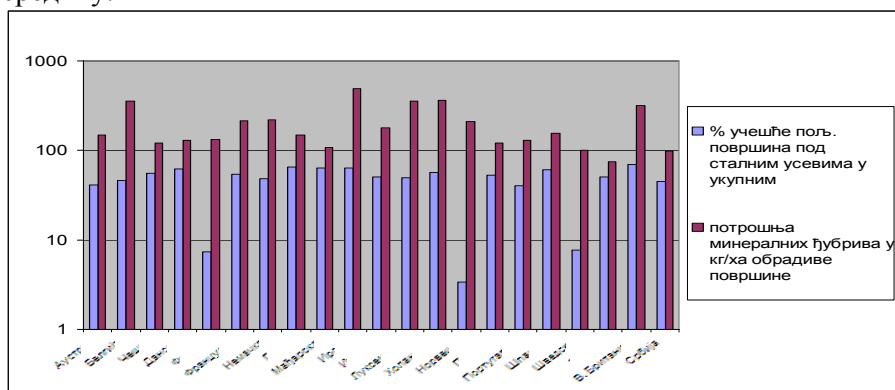
Заступљеност сточарства се територијално разликује. У равничарским областима налази се највећи број великих свињарских, живинарских и говедарских газдинстава. Фарме у остатку земље су мање, али бројне, пошто се сточарством баве готово сва пољопривредна газдинства. Узгој у комбинацији с полуинтензивном производњом преовлађује на већини газдинстава. Бројно је најзаступљенија живина (17,7 милиона), затим свиње (3,6 милиона), овце (1,5 милиона), говеда (1,1 милион), козе (169.000) и коњи (24.000).

Озбиљну препреку за даљи развој пољопривреде представља величина фарми. Просечна величина поседа у Републици Србији нешто је већа од 2,5 ha. У централној Србији просечна величина газдинства је 2,1 ha, а са закупом 2,11 ha, док у АП Војводини просек износи 3,38 ha, тј. 3,59 ha са закупом. У земљама

ЕУ тај просек износи 18,7 ха. Од укупног становништва Републике Србије, 10,87 % представља пољопривредно становништво (11,01 % у централној Србији и 10,58 % у АП Војводини). Осим наведеног проблема, изразито неповољна је старосна структура пољопривредног становништва (око 45 % чланова пољопривредних газдинстава старије је од 50 година), а стање додатно отежавају и неадекватна механизација, као и слаб приступ тржиштима. Конвенционална пољопривредна производња у Републици Србији недовољно укључује бригу о заштити животне средине и добробити гајених животиња.

У Републици Србији, уопште, влада заблуда да је домаћа пољопривреда сигурна и јака, да су производи здрави, а животна средина чиста и очувана. Иако је фитосанитарна и ветеринарска служба знатно оснажена последњих година, пољопривреда и даље представља потенцијалну опасност за животну средину.

Извор: ФАОСТАТ и Републички завод за статистику 2005.

Слика 26. Индикатори интензивности пољопривредне производње у Европи 2005. године.

Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде је у склопу програма међународне помоћи започело с радом на увођењу интегралне производње и увођењу добре пољопривредне праксе ради смањења загађења са сточарских фарми, из ратарске производње, као и из кланичне индустрије. Те активности су усклађене са Стратегијом развоја пољопривреде Србије и с националним програмом заштите животне средине, који је у припреми. Губљење традиционалних пољопривредних система у Републици Србији јако је изражено у последњих 15 година, чиме се стварају услови да се интензивније губи биодиверзитет.

Може се закључити да се, упркос евидентним природним погодностима, главни проблеми пољопривреде Републике Србије везују за изразито неповољну поседовну и старосну структуру људи на индивидуалним газдинствима, те неадекватно преношење знања из области биотехнологије, маркетинга, економије и екологије. Велики део постројења за прераду у прехранбеној индустрији је застарео и захтева знатна улагања да би се приближио извозним стандардима и успео да добије акредитацију за ISO 9001 и HACCP, што је један од захтева при извозу на платежно јача тржишта.

Када је реч о пољопривреди, општи циљ одрживог развоја јесте стварање економски исплативе и еколошки прихватљиве пољопривредне производње – окоснице сеоског развоја и основа постојања сеоског становништва у областима у којима постоје природни предуслови да се постигне одговарајући ниво конкурентности за продор на европско тржиште и друга тржишта.

Циљеви одрживог развоја пољопривреде обухватају:

- 1) усклађивање националних прописа и акција из области пољопривреде са законодавством и праксом у ЕУ;
- 2) подстицање инвестиција у смањење загађења из пољопривреде, очување агродиверзитета и традиционалних (комбинованих) система фарми ради очувања предеоног и специјског биодиверзитета у осетљивим агроеколошким условима, развој система заштите добробити животиња, смањење ерозије, те очување и унапређење животне средине у целини;
- 3) повећање површина под органском и другим еколошки прихватљивим системима пољопривредне производње;
- 4) подизање и развијање јавне свести пољопривредних произвођача о проблемима животне средине, уз уважавање принципа заштите биодиверзитета и добробити животиња;
- 5) увођење кодекса добре пољопривредне праксе.

Испуњење ових циљева кроз одговарајући акциони програм отвара поље динамичног привредног развитка базираног на знању. Једно од најадекватнијих поља развоја и примене високих технологија у Републици Србији јесте пољопривреда, тј. решавање њених еколошких проблема. Потребно је основати националну лабораторију за безбедност хране која би била адекватна установа која не само што би доприносила решавању еколошких проблема домаће пољопривреде него би унапредила квалитет домаћих производа, па тиме и здравље становништва, подстакла извоз пољопривредних производа, те побољшала контролу квалитета увезене хране доприносећи успостављању амбијента равноправности у конкурисању домаћим производима. Такође, та установа би допринела снажнијем развоју пољопривреде и увођењу врхунских технологија у пољопривреду и прехранбену индустрију. Стварање позитивних социјалних ефеката кроз примену концепције обједињеног сеоског развоја створиће многоструко позитивне екстерне ефекте у политичком, демографском, културном, чак и безбедносном смислу.

3.5. Шумарство, ловство и рибарство

Проблеми газдовања, тј. економског искоришћавања обновљивих природних ресурса дати су кроз анализу шумарства, ловства и рибарства. Специфичности шумарства као делатности условљене како природно одређеним квантитетом и квалитетом ресурса, тако и друштвено-историјским околностима, створиле су низ проблема с којима се данас сусреће ова делатност и с њом повезана дрвопрерађивачка индустрија. Одрживо газдовање шумама и развој шумарства као привредне гране могуће је остварити једино ако се стално прати и тачно утврђује стање шумског фонда, стручно планира на дуг и кратак рок, те ефикасно спроводе планови.

Учешће сектора дрвне индустрије у стварању БДП-а, запошљавању и спољној трговини Републике Србије данас је знатно мање него што би могло да буде. Приватизација великих друштвених предузећа за прераду дрвета није до краја завршена. Коришћење капацитета је на ниском нивоу, као и организованост сектора у целини, па да је заштита интереса и успостављање односа с локалним заједницама препуштено појединачним предузећима. Свеукупно гледано, сектор се одликује ниском економском ефикасношћу. Извоз производа дрвне индустрије 2005. године одликује се повећањем финалних производа и смањењем производа примарне прераде дрвета. Конкретно, извоз финалних производа већи је за седам милиона USD него 2004. године и био је

већи од рекордне 1989. године за четири милиона USD. Значајно је да једино извоз намештаја бележи повећање (8,5 милиона USD), док су остали финални производи постигли слабије извозне резултате него 2004. године. Извоз производа примарне прераде дрвета био је мањи за девет милиона USD него 2004. године. Позитивно је да се повећава извоз производа на вишем степену финализације, а смањује извоз сировина.

Укупна површина ловишта у Републици Србији износи око седам милиона ха. Према подацима Ловачког савеза, у Републици Србији је средином 2007. регистровано око 96.000 ловаца и 447.343 комада ловачког наоружања. Корисници ловишта сваке године процењују стање бројности популација дивљих животиња у ловиштима.

Основни проблеми у шумарству и ловству су то што је низак ниво техничко-технолошког и институционалног развоја, не постоје документа стратешког планирања у шумарству, мониторинг шума није довољно развијен и не управља се адекватно одређеним врстама дивљачи.

По разноврсности природних и антропогено формираних екосистема на риболовним водама и по богатству риболовно значајних врста, Република Србија не заостаје за земљама у окружењу. Насупрот повољним природним потенцијалима, број регистрованих риболоваца у укупном становништву и продуктивност у објектима за производњу рибе најнижи су у Европи, а поузданих података о улову рибе из отворених вода, броју и структури објеката за производњу рибе и о продуктивности у њима нема. Озбиљне проблеме ствара криволов, као и употреба забрањених риболовних средстава и алата. Поред неповољних општинских друштвених услова који су утицали на настајање оваквог садашњег стања, евидентно је да положај целокупног рибарства није био системски решаван током протеклих неколико деценија. Препуштање риболова спортскориболовним организацијама оставило је неискоришћен велики природни потенцијал, као и потенцијал развоја многобројних пратећих услуга. И поред тога, риболовно оптерећење приближава се постојећој природној продукцији или је угрожава само у близини великих градских центара који су највеће тржнице за пласман. Изразита угроженост јесетарског фонда испод бране ХЕ „Ђердап II” и стратешки важне производње морунског кавијара проузрокована је скраћењем ловостаја и смањењем величине моруне дозвољене за излов.

Иако је реч о потенцијално високопрофитној делатности, на већини рибњака продуктивна производња је мала и недовољна због застареле технологије и амортизованих производних објеката. Ширење и интензивирање производње пастрмских врста ограничено је количином и квалитетом водних ресурса. Отуда се као услов одрживог развоја аквакултуре намеће потреба да се обавезно процењује утицај на животну средину и на водне ресурсе који су сада већ знатно оптерећени, поготово вештачких акумулација ако се користе за кавезне системе гајења. Такође, треба решити питање обезбеђења адекватних количина и врста рибље млађи, те стимулисати произвођаче хранива и компонената хранива да пронађу стратешке партнере ради унапређења технологије производње рибље хране.

Проблеми у рибарству су: и даље низак капацитет сектора рибарства у надлежном административном органу (кадровски и материјално-технички), што ограничава административно управљање рибарством као делатношћу; низак стручни капацитет корисника рибарских подручја; неусклађеност прописа у рибарству и прописа о заштити природе; недисциплина професионалних и рекреативних риболоваца; институционална неодређеност привредних рибара и

отежани услови стварања дохотка; технолошка недисциплина корисника водних ресурса, пре свега из индустрије и пољопривреде, лоша организација рада и превелик број запослених на рибњацима, недостатак обртних средстава и скупи кредитни аранжмани, слаба заштита домаће производње од успешније конкуренције из непосредног окружења и неодговарајућа судска пракса у погледу процесуирања прекршаја и злоупотреба.

Циљеви одрживог развоја шумарства, ловства и рибарства обухватају:

- 1) реорганизацију јавног сектора шумарства и подршку приватном сектору;
- 2) одрживо газдовање шумама и унапређење шумарства уз истовремено одрживо управљање популацијама дивљачи;
- 3) унапређење риболова кроз побољшано газдовање рибљим ресурсима ради развоја и промовисања риболовног туризма;
- 4) повећање економских ефеката који се могу остварити рационалним коришћењем шумских, ловних и риболовних ресурса.

У складу са Стратегијом развоја шумарства Републике Србије, подршка сектору приватног шумарства одвијаће се тако што ће се: подстицати укрупњавање шумских поседа у приватном власништву и онемогућити даље уситњавање шумских поседа; обезбедити финансијска средства за подстицај власницима приватних шума за заштиту и унапређење шума; стручно и финансијски подстицати оснивање и развој удружења приватних власника шума; подржати оснивање и развој малих и средњих предузећа у шумарству; израдити катастар шума и јединствен информациони систем (укључујући критеријуме и индикаторе одрживог газдовања шумама). Одрживо газдовање шумама и унапређење шумарства уз истовремено одрживо управљање популацијама дивљачи односи се на: стварање најбољих услова у шумама за унапређивање стања популација аутохтоне дивљачи; израду стратегије развоја ловства у и обезбеђење регулаторних, институционалних и економских оквира за њено спровођење.

Први корак у унапређењу сектора рибарства очекује се доношењем закона о заштити и одрживом коришћењу рибљег фонда. Потребно је заштитити природна плодишта, ревитализовати постојеће плавне зоне и екосистемским приступом обезбедити највећу могућу природну репродукцију рибљег фонда. Веома је важно повећати управљачки, како административни тако и кориснички капацитет тако што ће се образовати стручњаци за послове управљања риболовним активностима и послове производње и прераде рибе. Да би се равномерно развијао рекреативни риболов, као предуслов развоја риболовног туризма на целој територији Републике Србије, неопходно је утврдити јединствену државну дозволу и флексибилан регулациони систем координације корисника. Такође, неопходно је економским механизмима (нпр. увођењем индивидуалних трансферабилних квота) за угрожене врсте риба (нпр. јесетровке) и у зонама високог риболовног притиска, те погодностима пласмана и унапређењем технологије прераде улова у зонама неразвијеног тржишта обезбедити одрживост могућег обима привредног риболова који је ограничен конзервационим захтевима и природном продукцијом. Држава треба да допринесе решењу институционалног положаја привредних рибара и да им омогући социјалну заштиту. Неопходно је да се иницијалном државном регулацијом и деловањем тржишних механизма повећа продуктивност аквакултуре да би она постала конкурентна производњи рибе у окружењу.

Постизање жељених секторских циљева имало би позитивне социјалне ефекте јер поменуте делатности данас ни изблиза не запошљавају онолико

радне снаге колико би могле на основама одрживог коришћења ресурса. Подстицај руралном и регионалном развоју на основу добро осмишљених инвестиционих програма у тим делатностима врло брзо би имао позитивне економске, социјалне и друге ефекте. Посебно треба нагласити потенцијале шумарства у примени флексибилних механизма из Кјото протокола.

3.6. Саобраћај

Упркос неспорним предностима положаја Републике Србије, саобраћај се као делатност карактерише више слабостима и проблемима него позитивним економским ефектима у поређењу са суседним земљама.

Извор: Агенција за заштиту животне средине, 2007.

Слика 27. Развој саобраћаја.

Постоји више различитих података који се односе на дужину путне мреже у Републици Србији: дужина путне мреже по податку из Референтног система путева Републике Србије и званичне статистике износи 38.300 km, дужина путне мреже на основу података из Јавног предузећа путеви Србије (Дирекције за путеве) износи од 40.700 km до 42.900 km, а по податку из докумената Светске банке дужина путне мреже у Републици Србији износи 49.800 km. Различити подаци настали су углавном због непрецизности прописа који утврђују мрежу, недоследне категоризације путева и пропуста при легализацији изградње путева, што би требало да се исправи прецизирањем прописа, новом категоризацијом путне мреже која проистиче из Закона о јавним путевима („Службени гласник РС”, број 111/05) и ажурирањем катастарског регистра путева што такође што пре треба извршити.

Мрежа железничких пруга Републике Србије је стара више од једног века (прва железничка пруга у Републици Србији пуштена је у саобраћај 1884. године), а више од 55 % свих пруга изграђено је у XIX веку. Укупна дужина железничке мреже у Републици Србији је 3.809 km, а 1.768 km представља главне пруге. Електрифицирано је 1.247 km (32,7 %), а 7 % пруга или 276 km има два колосека. Око 25 % главних пруга железничке мреже у Републици Србији налази се на основној мрежи Коридора 10 и његовим огранцима 10b и 10c.

Основни елементи система унутрашњег водног саобраћаја на територији Републике Србије су реке Дунав, Сава и Тиса, као и мрежа пловних канала у оквиру хидросистема Дунав-Тиса-Дунав, са укупном дужином пловних путева око 1.677 km. Услови пловидбе су различити, па бродови носивости до 1.500 t

могу да плове на укупној дужини пловних путева од 993 km, а бродови носивости до 650 t на деоницама дужине 1.360 km.

У Републици Србији су регистрована четири цивилна аеродрома: у Београду, Нишу, Вршцу и Бору, али због техничко-технолошких услова и опреме само су београдски и нишки отворени за међународне летове. У 2004. години број путника на аеродрому у Београду био је 2,05 милиона (његов капацитет је 5,6 милиона путника годишње) и опслужено је око 16.000 авиона. Исте године, аеродром у Нишу је имао промет од 18.350 путника и опслужио је 175 авиона.

Стање транспортне инфраструктуре је погоршано током последњих десет година јер није одржавана. Главни проблеми су: транспортна инфраструктура на европским коридорима није хармонизирана ни изграђена до краја и није опремљена савременим техничко-технолошким системима; недостатак обилазница око градова у Републици Србији, а нарочито око Београда; недостатак финансијских средстава за развој инфраструктуре; централизовано управљање транспортном инфраструктуром; недовољно развијен систем јавног превоза путника и ствари; непостојање стратегије развоја транспортног сектора; неодговарајући законски оквир у друмском транспорту; неадекватно одржавање и контрола техничке исправности возила која учествују у саобраћају, као и лош квалитет моторног горива; прекомерно загађење ваздуха од саобраћаја.

Постојећа пракса система безбедности саобраћаја није омогућила одогуарајуће прикупљање, обраду и доступност података на основу којих би се могли проценити друштвено-економски трошкови последица саобраћајних незгода. Уместо тога, они се процењују на основу модела развијених у другим земљама. Истраживања су показала да Република Србија годишње губи око 1,71 % БДП-а због последица саобраћајних незгода. Према Извештају о капацитетима за управљање безбедношћу саобраћаја у Републици Србији и примењеној методологији у материјалу Светске банке, ти трошкови се процењују чак и до 2,3 % БДП-а.

Приоритет се огледа у изради јединственог информационог система транспорта, институционалном јачању управљања транспортним системима сходно препорукама ЕУ, обезбеђивању стабилних извора средстава за реконструкцију, одржавање и изградњу транспортне инфраструктуре, те модернизацији техничке основе да би се повећала безбедност свих видова транспорта.

Циљеви одрживог развоја у сектору саобраћаја обухватају:

1) смањење удела саобраћаја у загађењу ваздуха и емисији буке тако што ће се побољшати квалитет моторног горива и возила и смањити употреба фосилних горива;

2) укључивање Републике Србије у трансевропску мрежу с већом безбедношћу у саобраћају;

3) подизање квалитета саобраћајних услуга и услуга саобраћајне инфраструктуре;

4) повећање интермодалног транспорта у укупном превозу робе и путника тако што ће се коришћење речног и железничког саобраћаја повећати за 25 % у односу на 2005. годину;

5) изградњу јединствених система превоза путника који ће бити прилагођени кориснику, на регионалном нивоу у Републици Србији;

6) јачање спољне димензије тржишта – транзитног саобраћаја, извоза и увоза робе и услуга.

7) даљу операционализацију и разраду поменутих циљева кроз стратегију развоја саобраћаја Републике Србије.

За даљи развој сектора саобраћаја у Републици Србији посебно је значајно да се темељно реструктурирају јавна предузећа; на првом месту железница и авионски саобраћај. Данас, оптерећена изузетно лошом финансијском ситуацијом, с вишегодишњим пословним губицима, та јавна предузећа не могу сопственим изворима да модернизују техничка средства и системе иако је то неопходно, нити да остваре стандарде заштите животне средине у складу са европским. Такође, потребно је окончати трансформацију речног саобраћаја даљом приватизацијом и модернизовањем. У друмском саобраћају неопходно је наставити модернизовање и реконструкцију инфраструктуре, али и створити институционално-правне услове за отварање сектора за међународну конкуренцију у свим видовима.

Потребно је развити интермодални транспорт и подстицати интензивније коришћење железничког, а посебно речног саобраћаја, као и привући међународне токове саобраћаја и искористити пловни пут Дунава. Ефекти спроведених мера и активности позитивно би се одразили на развој и примену домаћих информационих технологија, на пораст запослености, побољшање међународне конкурентности привреде и створили би позитивне екстерне ефекте у сектору осталих услуга.

3.7. Туризам

Према постојећој статистици, сектор туризма учествује са 2,5 % у БДП-у и са 5–6 % у укупној запослености Републике Србије. На основу спроведених истраживања, утврђено је да су у Републици Србији најзаступљенији хотели с две и три звездице, да просечно стари 42 године, да имају просечно 105 соба и да су у просеку последњи пут делимично обновљени пре тринаест година. Током 2004. године, просечан српски хотел остваривао је око 8.000 евра укупног прихода по соби, док је за исту просечну категорију међународни стандард најмање 2,5 пута већи. Имајући у виду реални привредни потенцијал Републике Србије за развој туризма, до 2015. године требало би да се оствари близу 20 милиона ноћења туриста (половина иностраних) и приход од туризма до 1,5 милијарде евра. У Стратегији развоја туризма Републике Србије утврђен је распоред будућих карактеристичних туристичких кластера који ће помоћи да туристичка понуда земље постане препознатљива. То су: Београд, АП Војводина, западна Србија и источна Србија. Та подела је заснована на искуству економског развоја и карактеристичних потенцијала за развој туризма, а не на административно-управним границама. Сектор туризма има велики интерес за одржавање квалитета животне средине јер је чиста и здрава животна средина веома важан предуслов за успешан развој туризма.

Главне туристичке активности у Републици Србији укључују туризам у великим градовима, бањски туризам, културно и природно благо, лов, риболов, сеоски туризам и речни туризам. Негативни утицаји туризма на животну средину укључују притисак на природне ресурсе, биодиверзитет и станишта и стварање отпада и загађење. Неодрживи туризам може проузроковати исте облике загађења као било која друга индустрија: емисија у ваздух, бука, отпад, испуштање отпадних вода, уља и хемикалија, чак и архитектонско/визуелно загађење. Правовременим планирањем развоја туризма могу се спречити штете и скупе грешке и избећи постепено уништавање вредности животне средине значајне за туризам. Садашњи негативни утицаји туристичких активности на

квалитет животне средине узроковани су slabим спровођењем прописа о планирању и изградњи, недостатком инфраструктуре за третман отпадних вода и неконтролисаним одлагањем отпада, као и неефикасним управљањем у заштићеним природним добрима.

Циљеви одрживог развоја туризма обухватају:

1) побољшање смештајних капацитета; развијање туристичког система квалитета и система заштите потрошача;

2) развијање туристичког информационог система (информативни центри, брошуре, имиџ, позиционирање итд.);

3) развијање додатне туристичке понуде уз постизање економске исплативости и локалног просперитета (трговина, гастрономија, угоститељство, активности, путничке агенције итд.) чиме ће се отворити нова радна места, уз највеће могуће очување културног богатства и природне разноврсности;

4) утврђивање и отклањање актуелних и потенцијалних конфликта између туризма и других активности везаних за коришћење ресурса.

Сектор туризма се види као сектор који има тај потенцијал и то се огледа у чињеници да постоји вертикална институционална структура за развој сектора. Поред Министарства за економију и регионални развој, у чијој је надлежности развој туризма, постоји Туристичка организација Србије и мрежа туристичких организација у општинама. Законом о туризму планирано је оснивање и Агенције за развој туризма, што би требало да обезбеди одговарајући оквир за реализацију Стратегије развоја туризма Републике Србије. Допринос развоју туризма даје и Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде, које у оквиру своје надлежности за сеоски развој има и програм подршке ширењу сеоске економије кроз развој агро и руралног туризма на сеоским пољопривредним газдинствима. У основи, та подршка представља развој домаћег тржишта, као и извоза пољопривредних производа и посебно је значајна за сеоске области у којима због природних и других ограничења пољопривреда не може да носи сеоски развој, а да не угрози животну средину, односно ресурсе на које се ослања. Испуњење циљева и спровођење предвиђених активности импулс је развоју подручја ван великих градова, бољем просторном размештају становништва и поправљању социјалне ситуације у целини.

3.8. Увођење чистије производње

Једна од активности која се односи на све економске секторе и делатности и која обједињује секторске циљеве и приоритетне акције, јесте увођење чистије производње, у складу с међународно признатим инструментима: IPPC, BAT, BEP, BATNEEC, EIA и LCA. Та активност је у тесној вези са ефикаснијим коришћењем производних фактора, смањењем енергетске интензивности и интензивности употребе материјала, развојем и применом система за управљање индустријским отпадом, а посебно опасним отпадом. Јасно је да Република Србија више не може обезбеђивати конкурентску предност на међународном тржишту ни јефтином радном снагом, ни обиљем природних ресурса. Природни ресурси, како структуром тако и квалитетом, не могу задовољити све веће потребе динамичног развоја. Нема обиља јефтине радне снаге, нити је може бити. Отуда се морају наћи нови покретачи економског раста и друштвеног напретка. Један од њих тиче се материјализованог знања и високог квалитета људског капитала, други је, несумњиво, избор и примена ефикасне технологије која смањује притисак на

природне ресурсе и животну средину. Остали проблеми укључују: недефинисан стратешки циљ политике увођења чистије производње; нехармонизовано законодавство и неспровођење постојећих прописа из области управљања животном средином; непостојање прописа којима се детаљније уређује статус увођења чистије производње (субвенције, пореске, царинске и друге повластице); незадовољавајућа контрола ефикасности коришћења сировина, производње и производа; недостатак катастра загађивача; недостатак националних BREF-ова (*BAT Reference document* – референтни документ о најбољим доступним технологијама); непостојање разрађених механизма за решавање проблема наслеђеног загађења током приватизације; неефикасан систем финансирања и подстицања привреде за увођење чистије производње и система управљања животном средином (EMS); недостатак инвестиција за изградњу инфраструктуре; недостатак одговарајућег статистичког праћења загађивача; технолошка инфериорност индустрија; непостојање одговарајућих савремених атестних лабораторија за испитивање карактеристика постројења; недовољна информисаност и низак ниво свести загађивача у погледу заштите животне средине.

Општи приоритетни програми и циљеви у области увођења чистије производње обухватају:

1) измену постојећих и доношење нових прописа ради поспешивања коришћења чистије производње и усклађивања са законодавством ЕУ;

2) увођење и/или унапређење ефикасне, одрживе и чистије производње и ефикасније коришћење енергије;

3) изградњу инфраструктуре у области чистије производње – реализацију инвестиционих пројеката у области истраживања (студијска и развојна истраживања, као и изградњу индустријских постројења) – развој индустријско-технолошких паркова, кластера, иновационих центара и инкубатора;

4) успостављање система управљања отпадом, с посебним нагласком на могућност смањивања настајања отпада и искоришћавањем отпада као секундарне сировине и извора енергије;

5) убрзан завршетак реструктурирања и приватизације;

6) реконструкцију или унапређење постојећих технолошких процеса уз обавезно усаглашавање са одговарајућим ВАТ-овима;

7) унапређење управљања животном средином у предузећима (EMS);

8) образовање у области заштите животне средине, примену чистијих технологија и енергетске ефикасности.

Приоритет је доношење подзаконских прописа на основу Закона о заштити животне средине („Службени гласник РС”, бр. 606/91, 83/92, 53/93, 67/93, 48/94, 53/95 и 135/04) који се односе на: стандарде квалитета животне средине и стандарде емисије; систем управљања заштитом животне средине; еколошки знак; увоз и извоз супстанци које оштећују озонски омотач; увоз, извоз и транзит отпада; поступање са опасним материјама; мониторинг, информациони систем и интегрални катастар загађивача; увођење економских инструмената (накнаде за коришћење природних ресурса и накнаде за загађивање животне средине).

Потребно је јачање Центра за чистију производњу ради спровођења пројеката чистије производње и помоћи индустрији. Неопходно је акредитовати лабораторије у складу са JUS ISO/IEC 17025. Економски инструменти који су неопходни за унапређење коришћења чистије производње јесу: накнаде за загађивање и емисије загађивача; субвенције за истраживање и развој,

субвенције за истраживачко-развојне пројекте ради коришћења обновљивих извора енергије и обновљивих извора материјала, финансијска помоћ за трансфер знања и технологија које већ постоје у нашем окружењу, пореске олакшице за произвођаче опреме, субвенције за опремање и акредитацију лабораторија и стварање услова за примену и спровођење мера контроле, дугорочни кредити под повољним условима за организовање и унапређење производње, увођење EMS-а, постојеће царинске олакшице при увозу неопходне опреме и сировина, пореске олакшице потенцијалним страним инвеститорима; стимулисање привредних субјеката за коришћење чистије производње; успостављање пореских олакшица, субвенционисање цена производа насталих у предузећима с документованом чистијом производњом и оних који испуњавају услове добијања еколошког знака, субвенционисање цена енергената добијених из обновљивих извора енергије, субвенционисање цена регистрације возила, путарина и паркирања за возила која користе горива добијена из обновљивих извора енергије, субвенционисање произвођача који су увели EMS.

Кроз остваривање циљева увођења чистијих технологија побољшава се конкурентност привреде, подстиче развој „економије знања”, те подиже укупно благостање нације.

VI. ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОКВИР

Институционални механизми за примену Стратегије веома зависе од специфичности уставног уређења сваке земље. Механизми за примену могу бити различити, али је посвећеност Владе и политичка подршка увек неопходна. Значајно је да одговорност за координацију и спровођење Стратегије преузме канцеларија за одрживи развој. Спровођење Стратегије исто тако зависи и од свих заинтересованих страна, њиховог учешћа у припреми и примени Стратегије.

Најчешћи изазови у другим земљама били су вођење процеса у правом смеру. Наиме, прекомерни институционални и процедурални аранжмани такође могу негативно утицати на успешност примене Стратегије, као и када их нема. Многе земље су биле креативне у формирању нових институција, али су настале баријере умањиле њихову ефикасност, па је за потребне стратешке реформе неопходно активно учешће на високом нивоу кључних министарстава и јака политичка подршка, мада је у пракси често нема.

Министарства немају увек потпуно или идентично разумевање процеса одрживог развоја, па је задатак канцеларије за одрживи развој да сва питања посматра широко и свеобухватно. Веома је важно да трошкови / користи за друштво од примене одрживог развоја буду јасно изражени, а грађани о томе информисани, што би доносиоцима одлука омогућило да донесу исправне одлуке за добробит друштва у целини.

Да би се постигли наведени циљеви, потребно је изградити савремену и ефикасну државну управу, односно систем институција које заједнички воде одрживом развоју. Побољшање сарадње, координације и консултација између сектора, као и између државне управе и приватног и цивилног сектора предуслов је за остварење одрживог развоја. Без јаких, оспособљених и стабилних институција неће бити могуће постићи жељене дугорочне резултате одрживог развоја који се односе на побољшање квалитета живота и животног стандарда и смањење сиромаштва. Изградња ефикасног институционалног оквира на свим нивоима, основ је за постизање циљева одрживог развоја.

Координација у спровођењу Стратегије путем међусекторске сарадње задатак је канцеларије за одрживи развој. Задатак Владе је да формира канцеларију за одрживи развој. Канцеларија за одрживи развој припрема одлуке и координира рад Савета за одрживи развој. Канцеларија за одрживи развој за свој рад је одговорна Влади.

Савет за одрживи развој је међуминистарско тело које чине министри надлежни за послове заштите животне средине, економије и регионалног развоја, финансија, рада и социјалне политике, телекомуникација и информатичког друштва и науке, као и други министри релевантних министарстава Републике Србије.

Канцеларија за одрживи развој треба да, у име Владе, обезбеди праћење и координацију спровођења акционог плана за спровођење Стратегије. Неопходно је успоставити механизам којим ће се унапредити праћење и оцена спровођења Стратегије, што подразумева праћење индикатора одрживог развоја. Канцеларија за одрживи развој такође може да прати индикаторе спровођења националних миленијумских циљева развоја, као и индикаторе спровођења Стратегије за смањење сиромаштва.

Канцеларија за одрживи развој треба да обавља стручне, административне и оперативне послове који су у вези с координисањем рада министарстава, посебних организација и служби Владе, а односе се на спровођење Стратегије. Канцеларија за одрживи развој је надлежна да, у име Владе, спроводи Стратегију, реализује пројекте и активности из акционог плана за спровођење Стратегије, те прати достизање циљева одрживог развоја, координише међуминистарске групе и сарадњу органа државне управе у подстицању и праћењу спровођења одрживог развоја, информише јавност и промовише активности у остваривању одрживог развоја.

Да би канцеларија за одрживи развој могла да ради, поред постојећих установа као што су Агенција за заштиту животне средине, Агенција за енергетску ефикасност, Институт за јавно здравље Србије, Републички хидрометеоролошки завод, Републички завод за статистику, Републички завод за развој, Завод за заштиту природе Србије, Центар за чистију производњу као и Национални центар за климатске промене, који је недавно формиран у Републичком хидрометеоролошком заводу с намером да брзо прерасте у подрегионални центар за климатске промене за југоисточну Европу, потребно је установити и даље јачати нове националне лабораторије и центре. То су на првом месту националне: лабораторије за воде и ваздух, за земљиште и минералне ресурсе, за безбедност хране. Такође, очекује се стварање и других институција које би поред основних послова биле задужене за праћење одређене групе индикатора одрживог развоја. Тако се очекује формирање националне стамбене агенције, агенције за развој туризма, система за подршку сеоском развоју, као и националне канцеларије и лабораторије за контролу дувана.

Приоритетни задатак нових институција био би праћење стања у појединим областима, прикупљање и обрада података о стању појединих природних ресурса, те праћење индикатора одрживог развоја. Биле би то акредитоване, једине овлашћене установе за давање информација из сопствене надлежности. Њихови резултати били би универзално доступни, подложни свакој провери стручне и остале заинтересоване јавности, али њихов кредибилитет и поузданост морали би бити неприкосновени. Једино на основу информација из таквих установа могуће је отворено и ефикасно водити делотворну политику одрживог развоја.

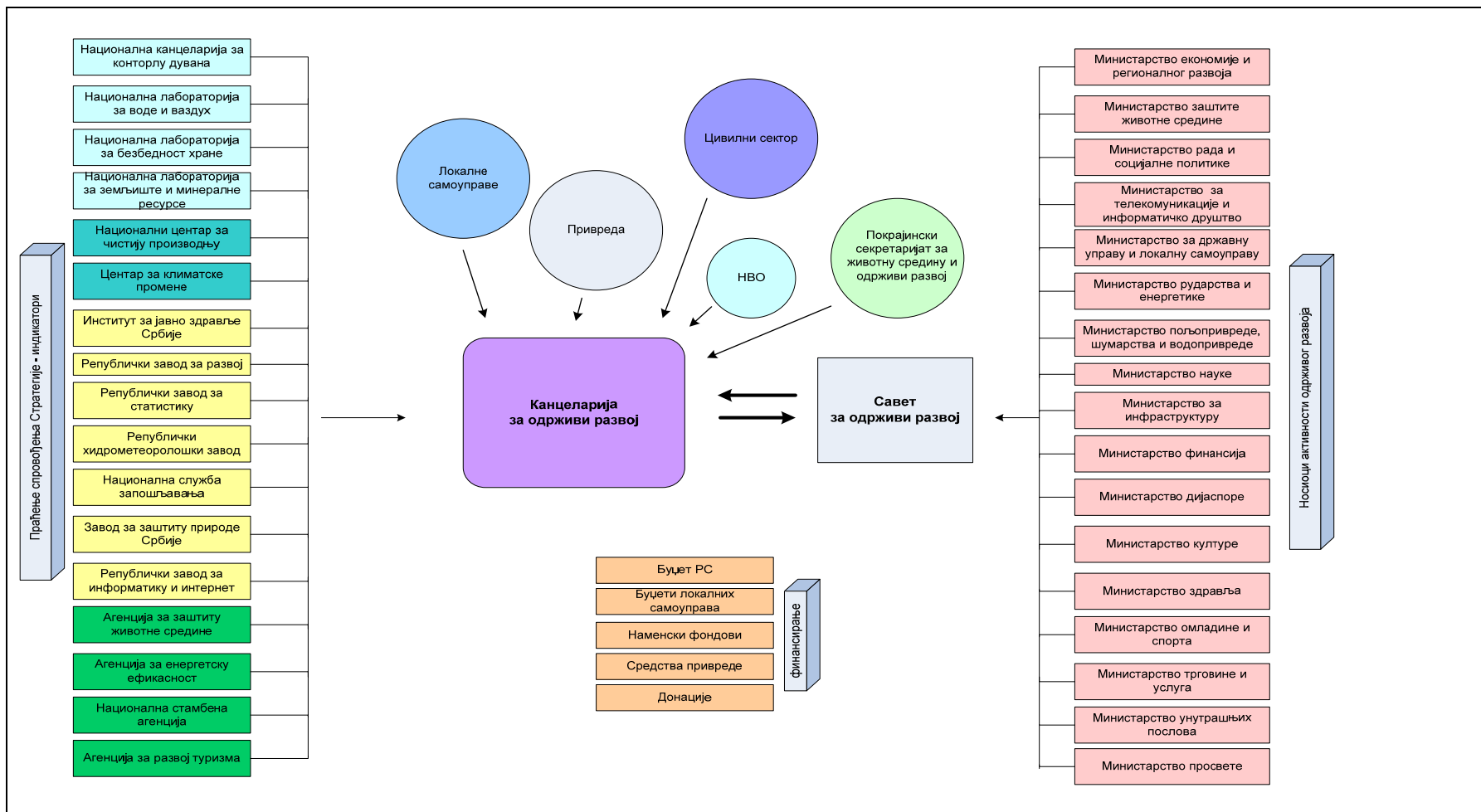
Осим наведених институција, за спровођење Стратегије значајни су: Канцеларија за европске интеграције, Агенција за приватизацију, Агенција за енергетику, Национална служба запошљавања, Завод за интелектуалну својину, Републички завод за информатику и интернет, Агенција за мала и средња предузећа, Агенција за радио-дифузију, Комисија за заштиту конкуренције, Комисија за хартије од вредности, Национални просветни савет, репрезентативни синдикати и репрезентативна удружења послодаваца, удружења потрошача, удружења пензионера и друга удружења.

За финансирање процеса одрживог развоја очекује се коришћење средстава из буџета Републике Србије, буџета општина, наменских фондова, на пример из Фонда за развој и Фонда за заштиту животне средине, из донација, те највећим делом средстава из привреде.

Влада треба да приступи планирању буџета који ће подржавати стратешке развојне приоритете, као и да осигура већи степен координације међу појединим секторима у спровођењу мера Стратегије ради остваривања пуне рационалности у коришћењу буџетских средстава за те сврхе. Влада такође треба да планира растући део буџета за одрживи развој да би се обезбедила додатна средства за реализацију акционог плана за спровођење Стратегије коришћењем механизма партнерства јавног и приватног сектора, путем сарадње с донаторима и на друге начине.

Министарства Републике Србије, у оквиру својих надлежности, покрајински секретаријати, као и остали органи државне управе и локалне власти, кључни су носиоци активности одрживог развоја и учествоваће у примени Стратегије. Канцеларија за одрживи развој треба да обезбеди ефикасан механизам праћења остваривања приоритета, принципа и циљева Стратегије. Неопходно је обезбедити стално праћење тог процеса и спровођење приоритета. Велики значај у остварењу циљева Стратегије има локална заједница, цивилни сектор, удружења и сами грађани, који треба да учествују у размени информација и преносу активности тамо где су најпотребније.

На слици 28. дат је шематски приказ потребног институционалног оквира за спровођење Стратегије.

Слика 28. Шема институционалног оквира за спровођење Стратегије.

VII. ФИНАНСИРАЊЕ СТРАТЕГИЈЕ

Основа успешне примене Стратегије, поред изградње институционалних капацитета, јесте успостављање ефикасног система финансирања.

Извори финансирања су:

- буџет Републике Србије и буџети локалних самоуправа;
- наменска средства разних фондова Републике Србије;
- средства привредних субјеката;
- донаторски програми, помоћи и зајмови код међународних финансијских институција.

Од 2001. до 2006. године постигнут је висок реални раст БДП-а по стопи од 5,4 % годишње у просеку. У 2004. години остварена је највиша стопа раста БДП-а 8,4 %, заснована на индустријском расту, расту пољопривредне производње и значајном расту сектора услуга, посебно ПТТ-а и телекомуникација и промета у трговини на мало. Висок раст БДП-а је настављен и 2007. године. Да би Република Србија испунила циљеве постављене у Стратегији, неопходан је озбиљан рад на достизању планираног БДП-а.

У области стандарда становништва остварен је значајан напредак. Остварен је значајан реални раст просечних нето зарада са 102 евра 2001. године на 340 евра 2007. године, као и раст просечних пензија са 69 евра 2001. године на 185 евра 2007. године. Укупна запосленост је смањена 2002. и 2003. године као ефекат приватизације и реструктурирања предузећа, док је 2004. и 2005. године остварен благи пораст запослености за 0,5 % и 0,9 % респективно, првенствено у малим и средњим предузећима. Неопходне су даље реформе у социјалном сектору за испуњење задатих циљева.

1. Финансирање 2008.

Значајна финансијска средства се улажу у одрживи развој и пре самог формулисања Стратегије. Велики број инвестиција одређених НИП-ом за 2008. годину у складу је с циљевима ове Стратегије. За потребе набавке капиталне опреме за научноистраживачку делатност, инвестиције у установе из области просвете, различита инвестициона улагања у здравство, социјално становање, увођење е-управе и сл. предвиђена су финансијска средства из НИП-а за 2008. годину у вредности већој од пет милијарди динара, што представља око 11 % укупних средстава НИП-а за 2008. годину.

Финансијска средства из претприступне помоћи ЕУ (*IPA – Instrument for pre-accession assistance*, инструменти за претприступну помоћ) такође су у великој мери усмерена ка одрживом развоју. Издвајају се пројекти подршке избеглицама и расељеним лицима, пројекти регионалног и социјалног развоја, реформе здравства, смањења емисије штетних гасова из термоелектране „Никола Тесла” и сл. Укупна финансијска средства усмерена на одрживи развој која су већ утврђена у програму IPA 2007. године износе 71 милион евра или око 40 % свих предвиђених средстава из програма IPA.

Такође, значајна финансијска средства распоређена по министарствима усмерена су на одрживи развој. То се пре свега односи на средства којима располажу Министарство за заштиту животне средине, Министарство просвете, Министарство науке, Министарство економије и регионалног развоја,

Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде и Министарство здравља.

И поред напора који се већ усмеравају ка одрживом развоју, извесно је да је за остварење циљева утврђених Стратегијом, неопходно обезбедити додатна финансијска средства. На неопходност додатних финансијских улагања указују с једне стране оцене релевантних институција у вези с квалитетом образовања, заштитом животне средине и сл., а с друге стране анализа садашњих издвајања за одрживи развој, која су знатно нижа него у упоредивим земљама¹.

2. Финансирање 2009–2011.

Процена финансијских средстава неопходних за спровођење Стратегије подељена је на два дела. Будући да је период од десет година предугачак за прецизну анализу финансијских трошкова, а да би пројекције биле у складу с временским оквирима постојећих докумената², у првом делу процењена су финансијска средства за прве три године спровођења Стратегије (2009–2011). У другом делу утврђен је преглед очекиваног повећања издвајања за одрживи развој у десетогодишњем периоду спровођења Стратегије у процентима БДП-а. Прецизнија процена финансијских средстава неопходних за спровођење Стратегије биће утврђена акционим планом за спровођење Стратегије.

У првој процени финансијских средстава пошло се од процењене вредности приоритетних пројеката, чије спровођење се очекује у наведеном трогодишњем периоду. Уз одређене апроксимације исказане су вредности неопходних улагања у сва три стуба одрживог развоја.

Од 2009. до 2011. године предвиђено је спровођење више значајних пројеката с циљем одрживог развоја. У табели б. представљени су неки приоритетни пројекти по свим стубовима одрживог развоја и дата укупна оквирна процена додатних финансијских средстава усмерених на одрживи развој у наредне три године. Та средства ће бити обезбеђена из републичког буџета, из буџета локалних самоуправа, али и од донација и наменских фондова, из буџета локалних самоуправа и из републичког буџета.

---

¹ Земље ЕУ и земље из окружења.

² Меморандум о буџету и економској и фискалној политици, Стратегија смањења сиромаштва и сл.

Табела 6. Приоритетни пројекти и процењена додатна финансијска средства за њихово спровођење (2009–2011).

Стуб развоја	Приоритетни програми	Милиони евра			% БДП		
		2009	2010	2011	2009	2010	2011
Одрживост заснована на знању	Подизање квалитета образовања у функцији одрживог развоја, модернизација наставног процеса, стицање компетенција битних у економији заснованој на знању, побољшање услова за научно-истраживачки рад...	50	75	100	0,15	0,21	0,26
Друштвено-економски услови и перспективе	Развој мреже социјалних служби (за децу, младе, старе, лица којима је потребна нега), осигурање потпуног обухвата и лаког приступа образовању свих социјално угрожених категорија становништва, развој регионалних тржишта рада, социјална угроженост маргиналних група (етничке заједнице, избеглице, интерно расељена лица, жена, старих инвалида)...	80	100	120	0,24	0,28	0,31
Животна средина и природни ресурси	Смањење загађења, одсумпоравање димних гасова ТЕ Костолац, ТЕ Никола Тесла Б, одпелјевање ТЕ Никола Тесла А, енергетска ефикасност (домаћинства и индустрија), Управљање отпадом (регионалне депоније, рециклажа), усклађивање индустријских постројења са стандардима заштите животне средине, чишћење контаминираних локација...	200	300	400	0,61	0,84	1,02
Укупно		330	475	620	1,01	1,33	1,59

За остварење одрживе економије засноване на знању (први стуб Стратегије), потребно је пре свега подићи квалитет образовања. Планирани су програми подизања квалитета образовања којима ће се осигурати већа продуктивност (ефективност) образовања на свим нивоима. Таква модернизација образовања у Републици Србији захтева додатна улагања финансијских средстава у образовни систем у наредне три године. Неке значајније ставке су: опремање образовних установа – школа и факултета (око 60 милиона евра у трогодишњем периоду), усавршавање наставника (око 12 милиона евра у трогодишњем периоду), успостављање ефикасног система праћења ефеката образовног процеса (око пет милиона евра у истом периоду), израда нових програма, уџбеника, наставних материјала (око три милиона евра), развој саветодавних служби у пољопривреди (планирана средства из кредита Светске банке).

За потребе економије засноване на знању, у наредне три године неопходно је издвојити средства и за подизање квалитета научноистраживачког рада, што подразумева пре свега: рационализацију мреже научноистраживачких организација, усклађивање стандарда научноистраживачког рада са стандардима који важе у ЕУ, повећање применљивости резултата научноистраживачког рада у привреди, ангажовање нових, младих истраживача и сл. За спровођење наведених програма треба обезбедити додатна средства за реформисање постојећег система, опремљеност научноистраживачких организација, побољшање материјалног статуса истраживача и др. Финансијска средства која је неопходно обезбедити за научноистраживачки рад у наредне три године процењују се на око 70 милиона евра.

Неки од осталих програма усмерених у одрживу економију засновану на знању јесу и увођење е-управе, најпре на републичком нивоу, а затим и на

локалном нивоу, подизање информатичке писмености радне популације и сл. Укупна процењена средства која је у наредне три године неопходно обезбедити за усмеравање домаће економије ка економији заснованој на знању, а која укључују и трошкове подизања нивоа образовања и трошкове осавремењивања научноистраживачког рада, износе око 250 милиона евра (табела 6).

Са становишта улагања у побољшање друштвено-економских услова и перспектива постоји, такође, више различитих аспеката улагања. Међу њима је програм осигурања потпуног обухвата и лаког приступа образовању свих угрожених категорија становништва. Овај програм треба да има два битна елемента. Први се односи на осигурање потпуног обухвата деце из угрожених категорија становништва као и протребне подршке за њихово остајање у систему образовања, а други на постављање система завршавања основног образовања и обуке за категорију становништва без квалификација. Финансијска средства која у наредне три године треба одвојити за спровођење тих програма: за проширење система предшколских установа (око 60 милиона евра), за помоћ деци из угрожених категорија становништва у школовању – бесплатни оброци, бесплатни уџбеници, продужена менторска настава, стипендије (укупно око 125 милиона евра), за увођење агенције за акредитацију обука становништва без квалификација (три милиона евра), за ваучере за полазнике обука (око 70 милиона евра) и за развијање програма за обуку и кампања (око четири милиона евра).

Остали програми побољшања друштвено-економских услова и перспектива подразумевају: развој мреже социјалних служби за децу, младе, старе, лица којима је потребна нега и сл, а које би се организовале на локалном нивоу уз финансијску подршку Републике Србије и донатора, инклузивно образовање инвалидних лица – стварање претпоставки за „нормално школовање”, стварање услова за слободно кретање, доступност високог образовања, прилагођавање литературе и сл., социјална укљученост маргинализованих група (етничких заједница, избеглица, интерно расељених лица, жена, старих и инвалида). Извори финансирања тих активности јесу републички буџет, буџети локалних самоуправа и донаторска средства, а средства намењена тим програмима износе око 50 милиона евра у трогодишњем периоду.

Укупна финансијска средства која је потребно уложити у побољшање друштвено-економских услова и перспектива у наредне три године процењују се на око 300 милиона евра. С обзиром на то да Меморандум о буџету предвиђа смањење издатака из буџета Републике Србије за социјалну заштиту, неопходно је прерасподелити трошење буџетских средстава, а истовремено бити активно обезбеђивати донаторска средства. Такође, треба поменути да се сада спроводи Национална стратегија за смањење сиромаштва која покрива велики број циљева одрживог развоја и утврђује трошкове њиховог остваривања.

У области заштите животне средине у наредне три године приоритетни су следећи пројекти: енергетика – смањење загађења, одсумпоравање димних гасова у ТЕ „Костолац” (око 130 милиона евра), ТЕ „Никола Тесла Б” (око 250 милиона евра); одпепељавање ТЕ „Никола Тесла А” (40 милиона евра), повећање енергетске ефикасности у индустрији и домаћинствима (50 милиона евра); управљање отпадом (око 200 милиона евра)³, чишћење контаминираних

³ Највећи инвестициони издаци у управљању отпадом биће изградња санитарних депонија (60 милиона евра), оперативни трошкови за рад санитарних депонија (30 милиона евра) и санација постојећих сметлишта (15 милиона евра). Такође, предвиђају се и улагања у постројења за

локација и осталих црних тачака попут Великог бачког канала и сл. (око 250 милиона евра).

Извори финансирања наведених пројеката јесу буџет Републике и буџети локалних самоуправа, Фонд за заштиту животне средине и донаторска средства. За већи део наведених пројеката већ постоје разрађени планови, док Стратегија дефинише стратешки оквир у коме ће они бити реализовани, чиме се наведени пројекти актуализују и постају приоритет.

3. Финансирање 2009–2017.

Процена финансијских средстава за спровођење Стратегије у средњем и дужем року руководи се будућом расподелом средстава усмерених на одрживи развој у односу на БДП и њеном разликом у односу на садашњу расподелу БДП-а. Та будућа расподела БДП-а планирана је на основу компаративних искустава земаља централне Европе, земаља које су већ успешно реализовале сопствене програме одрживог развоја, препорука релевантних институција и сл. Финансијска средства неопходна за спровођење Стратегије утврђена су као она која је неопходно додатно издвојити и не укључују финансијска средства која се већ издвајају за исте намене (садашња улагања у образовање или заштиту животне средине нису укључена). Наиме, у овим случајевима финансијска средства која се сада издвајају нису довољна за достизање стандарда који су утврђени Стратегијом, па процењени трошкови представљају разлику између садашњих и потребних улагања.

Садашња издвајања за велики број суштински битних ставки одрживог развоја врло су ниска су у односу на БДП (образовање, заштита животне средине, истраживање и развој и сл.). Самим тим и достизање жељених стандарда подразумева врло висока улагања. Приликом планирања периода у којем ће бити достигнути циљеви који су утврђени Стратегијом, водило се рачуна о одржању макроекономске стабилности, могућности апсорпције финансијских средстава, као и потреби да се повећање издвајања усмереног на одрживи развој не одрази негативно на издвајање за остале буџетске кориснике.

На првом месту су улагања у очување животне средине. С једне стране, постоји велики број међународно преузетих обавеза и оних које ће држава тек преузети, а тичу се одржања животне средине, док с друге стране, неактиван приступ уз постојећи висок привредни раст знатно повећава будуће трошкове заштите животне средине.

Сада се мало инвестира у животну средину у Републици Србији (од 2001. до 2005. године то је било око 0,3 % БДП-а, док у ревидираном Меморандуму о буџету и економској и фискалној политици износи 0,4 % БДП-а у 2008. години), а финансирање из индустрије и приватног сектора није довољно. Нове државе чланице ЕУ из централне Европе пре него што су приступиле ЕУ, улагале су у област животне средине 1,5–2,5 % БДП-а. Систем економских инструмената још није довољно развијен и не омогућава довољан подстицај за смањење загађења. Овакво стање није одрживо. Економски раст мора бити у сагласности са инвестирањем у чистију производњу, енергетску ефикасност, смањење емисија и заштиту животне средине – једном речју, неопходно је усаглашавање с међународним стандардима у области животне средине јер ће у супротном

компостирање органског отпада. Улагања за рециклажу и компостирање у наредне три године процењују се на 60 милиона евра, а оперативни трошкови на 35 милиона евра.

деградација и штета по животну средину водити све већем економском губитку. Неопходно је трошкове коришћења природних ресурса и њихове деградације укључити у трошкове производње. Реализацијом познатих и прихваћених начела „загађивач плаћа”, „корисник плаћа”, као и начела „пројектовања укупног животног циклуса производа”, обједињују се у цену производа спољни трошкови, односно трошкови производње, употребе и одлагања производа.

Пројектовано је достизање нивоа издвајања у заштиту животне средине од 1,5 % БДП-а 2014. године, док је достизање циљаног издвајања за заштиту животне средине од 2,5 % БДП-а предвиђено у 2017. години. Разлика између садашњих 0,4 % БДП-а и предвиђених издвајања у десетогодишњем периоду представља заправо додатна финансијска средства за спровођење Стратегије, односно улагања државе у одрживи развој.

У области заштите животне средине паралелно с повећањем трошкова, спровеђењем Стратегије вишеструко ће се повећати финансијски приходи ефикаснијом применом принципа „корисник/загађивач плаћа”, док је значајан део трошкова заштите животне средине у надлежности јавних предузећа која би за њих морала обезбедити и финансијска средства. Процена је да ће око 70 % финансијских средстава потрошених за заштиту животне средине бити остварено из сопствених извора (додатни буџетски приходи – загађивач плаћа, као и средства јавних предузећа).

Највеће одступање економије које одговара визији Републике Србије у 2017. години и садашње економске слике Републике Србије јесте економија заснована на знању. Због тога су и потребна улагања за достизање неопходних стандарда у тој области највећа. Економија заснована на знању почива пре свега на хуманим, али и материјалним ресурсима којима Република Србија сада не располаже. Повећање учешћа високообразованог кадра у структури радне снаге, квалитета образовања и научноистраживачког рада захтева велика буџетска улагања. Финансијска улагања у образовање морају бити првенствено програмски оријентисана, као и у улагање у опрему, уместо, по садашњој пракси, у повећања зарада запослених у наведеним делатностима.

У 2007. години у Републици Србији улагања у образовање су била 4,2 % БДП-а⁴, што је знатно ниже од издвајања у ЕУ, али и од издвајања за образовање у окружењу⁵. Стандард земаља ОЕЦД износи 6 %. Да би се успоставила одржива економија заснована на знању, Република Србија мора да повећа улагања у образовање на најмање 6 % БДП-а. Поред обезбеђивања финансијских средстава, додатни проблем представља и њихова ефикасна употреба. Више студија је показало да већи ниво улагања у образовање и квалитет образовања нису у потпуној корелацији. У процени финансијских средстава, а узимајући у обзир постојећи низак ниво улагања у образовање, ангажовање средстава из редовних буџетских прихода (заштита животне средине ће се већим делом финансирати из сопствених прихода) и нешто слабију апсорпциону моћ образовног система, достизање циља од 6 % учешћа образовања у БДП-у планирано је тек за 2017. годину.

Улагања у истраживање и развој, као други темељ економије засноване на знању у Републици Србији на ниском су нивоу и нису адекватна. Република Србија је наследила веома централизован бирокупатски модел финансирања

⁴ Извор: ревидирани Меморандум о буџету и економској и фискалној политици за 2008. годину с пројекцијама за 2009. и 2010. годину.

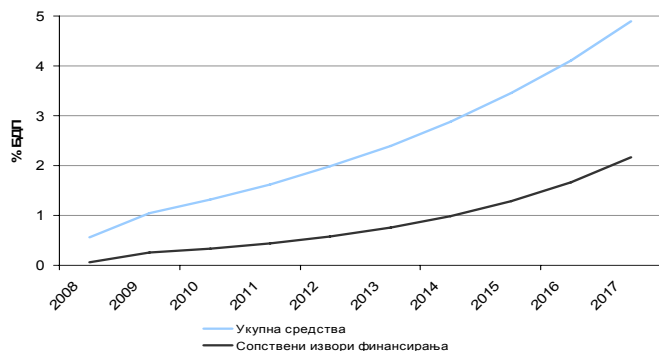
⁵ У Бугарској 4,5 % БДП-а, Мађарској око 5,5 % и сл.

научних јединица, не према њиховој научнотехнолошкој ефикасности и тржишним резултатима, већ према социјалним и другим критеријумима.

Велике су разлике у улагањима у истраживање и развој међу земаљама у окружењу, земаљама источне Европе и земаљама чија је економија заснована на знању⁶. Учесће државе у наведеним улагањима такође је неједнако. Лисабонска стратегија успоставља као стандард улагања у истраживање и развој 3 % БДП-а, од чега су две трећине приватно улагање, што је усвојено и као циљ који ће Република Србија достићи 2017. године.

Анализирајући по истом принципу спровођење социјалних аспеката Стратегије, уочено је да је у структури БДП-а и буџета Републике Србије учешће социјалне заштите 15 % БДП-а и здравства 6,4 % БДП-а у 2007. години већ на високом нивоу, те да ће се циљеви Стратегије остварити првенствено кроз реформу система (пензиони, здравствени систем), а не кроз додатна средњорочна финансијска улагања. Наведено не значи да спровођење Стратегије не подразумева трошкове спровођења већег броја програма у наведеним областима, већ да ће се финансијска средства за њихово спровођење обезбедити пре свега ефикаснијом употребом расположивих финансијских средстава. Трошкови спровођења програма социјалних аспеката Стратегије биће ближе дефинисани акционим планом за спровођење Стратегије.

На слици 29. приказана је вредност додатних финансијских средстава која је неопходно усмерити у одрживи развој у процентима БДП-а од 2008. до 2017. године да би се остварили циљеви утврђени у Стратегији. Назначена су посебно и средства обезбеђена из сопствених извора финансирања будући да одређени циљеви Стратегије, попут заштите животне средине, имају и значајну приходну страну.

Слика 29. Динамика повећања издвајања за одрживи развој у односу на БДП (2008–2011).

Динамика финансирања Стратегије предвиђа постепено повећање ангажованих средстава што је у складу са одржањем макроекономске стабилности, реалним могућностима финансирања и могућностима апсорпције назначених финансијских средстава. На слици 29. такође се примећује да се учешће финансирања одрживог развоја сопственим средствима повећава (44 % средстава из сопственог извора 2014. године, у односу на 24 % 2009. године).

⁶ Земље попут Бугарске, Малте и Турске улажу око 0,5 % БДП-а, а у Естонији, Хрватској и Шпанији око 1 % БДП-а. У САД је издвајање за истраживање и развој 2,6 % БДП-а, у Јапану 3,2 %, док предњаче Шведска и Финска са улагањем од око 3,7 %.

Тако ће се обезбедити одрживост остварених циљева утврђених Стратегијом и након периода њеног спровођења.

Од 2009. до 2013. године програмом подршке сеоском развоју предвиђена је подршка одрживом развоју села с низом мера, које ће се финансирати из средстава претприступне помоћи за сеоски развој (*IPARD – Instrument for pre-accession assistance rural development*, инструмент за претприступну помоћ за сеоски развој). Процена је да ће та средства износити више од 35 милиона евра.

VIII. ПРАЋЕЊЕ СПРОВОЂЕЊА СТРАТЕГИЈЕ

Спровођење Стратегије је кључни процес који следи након усвајања Стратегије. Од кључне важности је израда акционог плана за спровођење Стратегије, политичка подршка и посвећеност Владе, обезбеђено финансирање, праћење и ревизија. Национални акциони план одрживог развоја је кључни механизам за спровођење Стратегије и у њему се циљеви који су постављени у Стратегији развијају се у активности.

За праћење предузетих мера одабран је сет индикатора одрживог развоја који су међународно одређени. За извештавање о напретку у спровођењу Стратегије институционално ће бити одговорна канцеларија за одрживи развој и међуминистарске радне групе. Извештаји о напретку припремају се једном годишње и засновани су на индикаторима одрживог развоја.

1. Индикатори одрживог развоја

Индикатори су веома важни за успешну оцену предузетих мера и активности на спровођењу Стратегије. Избор индикатора одражава везу с кључним предложеним инструментима. Да би били међународно упоредиви, одабрани индикатори су усаглашени с новом, ревидираном листом индикатора одрживог развоја УН која обухвата и индикаторе спровођења Миленијумских циљева развоја. Сви индикатори су родно подржани.

Табела 7. Индикатори одрживог развоја.

Теме	Области	Кључни индикатори	Дефиниција индикатора и јединица мере	Надлежна институција за праћење индикатора
Сиромаштво	Недостатак прихода	Процент становништва који се налази испод националне линије сиромаштва	Дефиниција: Удео становништва са животним стандардом испод националне линије сиромаштва Јединица мере: % сиромашних у односу на укупну популацију	Републички завод за статистику (DEVINFO база, Анкета о животном стандарду – АЖС)
		Однос просечне зараде жена и мушкараца	Дефиниција: Однос просечних зарада исплаћених запосленим женама и мушкарцима за редован рад Јединица мере: % просечне зараде жена у односу на просечну зараду мушкараца	Републички завод за статистику
	Неједнакост	GINI коефицијент	Дефиниција: Збирна мера обима до којег се стварна расподела прихода, трошкова потрошње или зависна променљива разликује од хипотетичке расподеле у којој свака особа прима идентичан удео Јединица мере: Бездимензиони индекс од 0 до 100 (0 показује стање апсолутне једнакости, у којем су приходи и имовина подједнако распоређени на све припаднике друштва, а 100 је стање апсолутне неједнакости када сви приходи и имовина припадају само једној особи)	Републички завод за статистику
		HDI – Индекс људског развоја	Дефиниција: Стандардизовани изведени индикатор који обухвата показатеље очекиваног трајања живота на рођењу, стопе писмености одраслих, нивоа образовања и бруто националног производа. Јединица мере: Бездимензиони коефицијент између 0 и 1	Републички завод за статистику

		Индекс регионалне неједнакости у хуманом развоју	Дефиниција: Однос индекса хуманог развоја општине с највишим HDI и општине с најнижим HDI Јединица мере: HDI општине с највишим коефицијентом / HDI општине с најнижим коефицијентом	Републички завод за статистику
	Помоћ сиромашнима	Становништво обухваћено програмима државне помоћи и подршке	Дефиниција: структура и обухват становништва социјалним трансферима у систему социјалне сигурности Јединица мере: % корисника у односу на број сиромашних или у укупном становништву	Републички завод за статистику, Министарство рада и социјалне политике
	Животни услови	Процент изграђених социјалних станова у односу на укупан број завршених станова	Дефиниција: Број изграђених станова уз подршку буџетских средстава (државе) за домаћинства која не могу решити стамбену потребу на тржишту у односу на укупан број изграђених станова Јединица мере: %	Национална стамбена агенција
Управљање	Корупција	СРI – индекс перцепције корупције	Дефиниција: Индекс корумпираности јавних службеника и политичара, срачунат по методологији <i>Transparency International</i> Јединица мере: Бездимензиони индекс у распону од 1 до 10; 1 показује да је корупција највећа, 10 да нема корупције	<i>Transparency International</i>
		Степен општег поверења грађана	Дефиниција: Индекс генерализованог поверења грађана рађен по методологији WVS, петогодишње праћење Јединица мере: %	Институт друштвених наука као прилог истраживању Светског завода за статистику (<i>World Value Survey</i>)

	Криминал	Број забележених криминалних дела насиља на 100.000 становника	Дефиниција: Укупан број криминалних дела забележен у полицијским статистикама, без обзира на врсту Јединица мере: Број забележених случајева у полицији /100.000 становника, годишње	Министарство унутрашњих послова
	Ефикасност државне управе	Степен е-владе	Дефиниција: Успостављање е-владе као савременог начина управљања државом Јединица мере: Број државних органа који су увели систем е-владе	Републички завод за информатику и интернет
Здравље	Смртност	Стопа смртности деце испод пет година	Дефиниција: Смртност деце испод пет година на 1.000 новорођених Јединица мере: на 1.000 новорођених	Институт за јавно здравље Републике Србије
		Очекивано трајање живота у добром здрављу	Дефиниција: Просечан број година који се очекује да особа доживи, ако је позната стопа смртности мушкараца и жена у одређеном периоду Јединица мере: Године живота	Институт за јавно здравље Републике Србије
		Године живота с неспособношћу/инвалидитетом (DALY показатељ)	Дефиниција: Збир изгубљених година живота због превремене смрти и година живота с неспособношћу изазваном поремећајем здравља Јединица мере: година	Институт за јавно здравље Републике Србије
	Обезбеђење здравствене бриге	Процент становништва који има приступ примарној здравственој заштити	Дефиниција: Удео становништва које има приступ примарној здравственој заштити Јединица мере: %.	Институт за јавно здравље Републике Србије
		Процент жена које користе неку од савремених метода контрацепције	Дефиниција: Удео жена репродуктивне старости које користе било који метод контрацепције Јединица мере: %	Институт за јавно здравље Републике Србије

	Здравствени статус и ризици	Преваленција пушења код деце узраста од 13 до 15 година	Дефиниција: Преваленција корисника дувана (укључујући пушење, жвакање и мирисање) у једној или више прилика у 30 дана који претходе истраживању, међу адолесцентима старости 13-15 година Јединица мере: %	Институт за јавно здравље Републике Србије, Национална канцеларија за контролу дувана
		Преваленција пушења код одраслих који имају 20 и више година	Дефиниција: Преваленција пушача (укључујући цигарете, цигаре, лулу или било који други производ од дувана који се пуши). Пушачи укључују свакодневне, нередовне или повремене кориснике дувана Јединица мере: %	Институт за јавно здравље Републике Србије, Национална канцеларија за контролу дувана
		Број самоубистава	Дефиниција: Број регистрованих случајева самоубистава са смртним исходом на 100.000 становника Јединица мере: Број забележених случајева у полицији /100.000 становника, годишње	Министарство унутрашњих послова
Образовање	Ниво образовања	Процент становништва са ВСС	Дефиниција: Удео становништва радне старости (25–64 године) с факултетским образовањем Јединица мере: %	Републички завод за статистику
	Писменост	Стопа писмености одраслих	Дефиниција: Удео одраслог становништва од 15 година навише који је писмен Јединица мере: %	Републички завод за статистику
	Ниво образованости становништва	Стопа уписа у основно и средње школство	Дефиниција: Систематски степен уписа становника у основне и средње школе Јединица мере: % уписаних у односу на укупан број потенцијалних полазника	Министарство просвете
Популација	Становништво	Стопа раста укупне популације	Дефиниција: Просечан годишњи степен промена броја становника у одређеном периоду Јединица мере: %	Републички завод за статистику

		Стопа укупног фертилитета	Дефиниција: Просечан број деце који би био рођен по жени ако би све жене живе до краја својих репродуктивних година и рађале децу према стопи рађања за одређену област и период Јединица мере: %	Републички завод за статистику
		Однос зависности старог становништва	Дефиниција: Удео зависног становништва узраста 0–14 и преко 65 година у односу на укупно становништво Јединица мере: %	Републички завод за статистику
		Показатељи унутрашњих миграција становништва	Дефиниција: Регионални распоред становника и кретање становништва између пописа да би се утврдили региони с највећим одливом – приливом становника Јединица мере: Биланс становништва између два пописа	Републички завод за статистику
	Туризам	Густина туризма у главним туристичким регијама и дестинацијама	Дефиниција: Однос броја туриста и броја становника Јединица мере: %	Републички завод за статистику, Агенција за развој туризма
Економски развој	Макроекономске перформансе	БДП по становнику	Дефиниција: Нивои БДП-а по становнику као однос годишњег или периодичног БДП мерено паритетом куповне снаге и броја становника Јединица мере: USD	Републички завод за статистику
		Процент учешћа инвестиција у БДП-у	Дефиниција: Удео бруто и нето инвестиција у односу на остварени БДП, изражен као однос бруто производних улагања (амортизације и акумулације) и БДП-а мерено паритетом куповне снаге Јединица мере: %	Републички завод за статистику

		Унутрашњи и спољни дуг	Дефиниција: Годишње праћени подаци о кретању унутрашњег и спољашњег дуга земље да би се проценила одрживост даљих токова Јединица мере: Унутрашњи и спољни дуг као проценат од БДП-а	Републички завод за статистику, Министарство финансија НБС
		Кретање индекса цена на мало	Дефиниција: Месечни индекси цена на мало ради анализирања одрживости постојећег стања или предузимања мера за стабилизацију макроекономских токова Јединица мере: Месечни индекс цена на мало	Републички завод за статистику, Министарство трговине и услуга
	Запосленост	Стопа незапослености	Дефиниција: Удео стварно незапослених лица у односу на укупно активно становништво Јединица мере: %	Републички завод за статистику, Национална служба запошљавања
		Стопа запослености	Дефиниција: Удео запослених лица у укупном броју радно активних лица (радне снаге) Јединица мере: %	Републички завод за статистику, Национална служба запошљавања
		Стопа незапослености жена	Дефиниција: Удео стварно незапослених жена у односу на укупно активно становништво Јединица мере: %	Републички завод за статистику, Национална служба запошљавања
		Стопа незапослености младих испод 28 година	Дефиниција: Удео младих незапослених људи испод 28 година у односу на радну снагу Јединица мере: %	Републички завод за статистику, Национална служба запошљавања

		Кретање незапослености по регионима	Дефиниција: Посебан проблем представља изузетно висока незапосленост у најнеразвијенијим регионима земље. Стога ће се питањима запошљавања у тим регионима посвећивати посебна пажња. Јединица мере: Кретање стопе незапослености, посебно младих и високообразованих, у неразвијеним регионима.	Републички завод за статистику
	Информационе и комуникационе технологије	Број активних корисника интернета на 100 становника	Дефиниција: Однос броја активних интернет претплатника и укупног становништва. Претплатници су појединци или организације. Јединица мере: Број претплатника на 100 становника	Републички завод за статистику, Републичка агенција за телекомуникације, Министарство за телекомуникације и информатичко друштво
		Број претплатника мобилних телефона на 100 становника	Дефиниција: Однос броја оперативних телефонских бројева и броја становника Јединица мере: %	Републички завод за статистику, Републичка агенција за телекомуникације, Министарство за телекомуникације и информатичко друштво
	Истраживање и развој	Трошкови за истраживање и развој као проценат БДП-а	Дефиниција: Укупни домаћи издаци за научна истраживања и експериментални развој, изражени као удео у БДП-у Јединица мере: %.	Републички завод за статистику, Републички завод за развој
Глобално економско партнерство	Трговина	Трговински дефицит	Дефиниција: Разлика између вредности извезене робе и услуга и вредности увезене робе и услуга Јединица мере: USD	Републички завод за статистику

	Екстерно финансирање	ODA као проценат БДП-а	Дефиниција: Укупна ODA дата као удео у БДП-у Јединица мере: %	Републички завод за статистику
Потрошња и производња	Успостављање равнотеже текуће производње и потрошње	Однос текуће производње и потрошње	Дефиниција: Потребно је стално годишње праћење кретања текуће потрошње и њено усклађивање са оствареним резултатима на плану производње. Јединица мере: Биланс текуће производње и потрошње (однос створеног БДП-а и укупне потрошње, пораст потрошње само у складу са постигнутим порастом продуктивности рада и на основу њега)	Републички завод за статистику, Министарство финансија
	Коришћење енергије	Потрошња енергије по глави становника	Дефиниција: Количина енергије (нафта, угаљ, гас и електрична енергија) по становнику расположива за одређену годину Јединица мере: GJ по становнику или toe (тона еквивалентне нафте) по становнику	Министарство рударства и енергетике
		Енергетска интензивност (уtroшена енергија по јединици БДП-а мерено у куповном паритету)	Дефиниција: Однос вредности укупно утрошене енергије по јединици оствареног БДП-а Јединица мере: MJ/ USD БДП-а	Министарство рударства и енергетике
		Учешће обновљивих извора енергије у укупној потрошњи енергије	Дефиниција: Удео енергије добијене из обновљивих извора у укупној потрошњи енергије Јединица мере: %	Министарство рударства и енергетике
Стварање отпада и управљање	Стварање отпада	Дефиниција: Годишња количина индустријског и комуналног чврстог отпада који настаје у производњи и потрошњи Јединица мере: t по становнику, t/1.000 USD БДП	Агенција за заштиту животне средине	

		Стварање опасног отпада	Дефиниција: Укупна годишња количина опасног отпада при индустријским и другим активностима, према дефиницији опасног отпада Јединица мере: t по јединици БДП-а	Агенција за заштиту животне средине
		Количина отпада који се подвргава третману	Дефиниција: Удео отпада који се подвргава рециклажи, компостирању, инсинерацији Јединица мере: %	Агенција за заштиту животне средине
	Транспорт	Енергетска интензивност саобраћаја	Дефиниција: Потрошња енергије за транспорт у односу на количину терета или број превезених путника и пређено растојање, вредност утрошене енергије по јединици новчане вредности остварене у саобраћају Јединица мере: MJ/t/km за терет, MJ по путнику/km за путнике, USD /1000 USD БДП-а	Републички завод за статистику
Природне катастрофе	Осетљивост на природне катастрофе	Број смртних случајева од природних и технолошких катастрофа	Дефиниција: Удео становништва настрадалог од природних катастрофа (поплаве, суше, земљотреси, клизишта) и технолошких катастрофа (саобраћајне несреће, хемијски акциденти, пожари) Јединица мере: %	Агенција за заштиту животне средине
		Процент становништва који живи у природно ризичним областима	Дефиниција: Удео становништва које живи у областима с ризиком од поплава, земљотреса, клизишта и др. Јединица мере: %	Агенција за заштиту животне средине
Атмосфера	Климатске промене	Емисија CO ₂ по глави становника	Дефиниција: Укупна количина CO ₂ емитована у атмосферу на територији земље, као последица људских активности (производња и потрошња), у односу на број становника Јединица мере: t CO ₂ по становнику	Национална лабораторија за ваздух и воде, Центар за климатске промене, Агенција за заштиту животне средине

		Емисије гасова са ефектом стаклене баште	Дефиниција: Антропогене емисије гасова са ефектом стаклене баште (CO ₂ , CH ₄ , N ₂ O, NFC, PFC, SF ₆ , CFC и HCFC), умањене за губитке, заједно са индиректним гасовима са ефектом стаклене баште (NO _x , CO и VOC без метана). Јединица мере: Годишња емисија гасова са ефектом стаклене баште у Gg или Gg по становнику и Gg/1000 USD БДП-а. Емисије CH ₄ , N ₂ O, HFCs, PFC и SF ₆ могу се прерачунати у CO ₂ еквивалент користећи стогодишњи потенцијал глобалног загревања	Национална лабораторија за ваздух и воде, Центар за климатске промене, Агенција за заштиту животне средине
	Оштећење озонског омотача	Потрошња супстанци које оштећују озонски омотач	Дефиниција: Количина материја које оштећују озонски омотач, које су елиминисане према Монреалском протоколу Јединица мере: t по становнику, t/1000 USD БДП-а	Национална лабораторија за ваздух и воде, Центар за климатске промене, Агенција за заштиту животне средине
	Квалитет ваздуха	Амбијенталне концентрације загађујућих материја у урбаним областима	Дефиниција: Амбијенталне концентрације загађења ваздуха озон, CO, суспендованим честицама, SO ₂ , NO _x , VOC укључујући бензен и олово Јединица мере: µg/m ³ , ppb или ppb; или удео дана када су прекорачене граничне вредности	Национална лабораторија за ваздух и воде, Агенција за заштиту животне средине
Земљиште	Коришћење земљишта и статус	Промена намене земљишта	Дефиниција: Удео промене намене коришћења земљишта у одређеном периоду Јединица мере: %	Национална лабораторија за земљиште и минералне ресурсе, Агенција за заштиту животне средине

		Деградација земљишта	Дефиниција: Промене у природи ресурса земљишта зависно од врсте и географске локације, које укључују: физичко стање земљишта; диверзитет или густину прекривености вегетацијом; дебљину површинског слоја, салинитет или алкалитет итд. Јединица мере: ha (величина области) и интензитет промена с побољшањем или погоршањем стања	Национална лабораторија за земљиште и минералне ресурсе, Агенција за заштиту животне средине
	Дезертификација	Земљиште деградирано сушом	Дефиниција: Мера величине земљишта погођеног сушом и његов удео у националној територији Јединица мере: Површина (ha) или % земљишта погођеног сушом	Национална лабораторија за земљиште и минералне ресурсе, Агенција за заштиту животне средине
	Пољопривреда	Учешће сталних усева у структури укупно обрадивог земљишта	Дефиниција: Земљиште под сталним усевима је земљиште под усевима који заузимају земљиште за дужи период и не треба да буду поново сађени после сваке жетве Јединица мере: 1000 ha	Национална лабораторија за земљиште и минералне ресурсе, Агенција за заштиту животне средине
		Употреба минералних ђубрива	Дефиниција: Обим коришћења ђубрива у пољопривреди по јединици површине пољопривредног земљишта Јединица мере: kg/ha	Национална лабораторија за земљиште и минералне ресурсе, Агенција за заштиту животне средине
		Употреба пестицида	Дефиниција: Коришћење пестицида по јединици површине пољопривредног земљишта Јединица мере: t активне материје пестицида на 10 km ² пољопривредног земљишта	Национална лабораторија за земљиште и минералне ресурсе, Агенција за заштиту животне средине

	Шуме	Учешће шумског земљишта у укупном земљишту	Дефиниција: Удео природног и сађеног шумског земљишта негованог у одређеном периоду у укупном земљишном фонду Јединица мере: %	Национална лабораторија за земљиште и минералне ресурсе, Агенција за заштиту животне средине
	Риболов	Годишњи улов пет најзаступљенијих врста рибе	Дефиниција: Годишњи улов пет најзаступљенијих врста рибе у односу на годишњи највећи улов Јединица мере: t	Републички завод за статистику, Агенција за заштиту животне средине
Воде	Количина воде	Годишња количина исцрпене подземне и површинске воде, апсолутно и као део од укупне обновљиве количине воде	Дефиниција: Укупна годишња количина исцрпене подземне и површинске воде као удео укупне годишње обновљиве воде за пиће Јединица мере: m ³ , %	Национална лабораторија за ваздух и воде, Агенција за заштиту животне средине
		Потрошња воде по секторима	Дефиниција: Удео потрошене исцрпене воде по секторима (домаћинства, индустрија, пољопривреда) Јединица мере: % од укупно исцрпене воде	Национална лабораторија за ваздух и воде, Агенција за заштиту животне средине
	Квалитет вода	Присуство фекалних бактерија у води за пиће	Дефиниција: Удео ресурса воде за пиће намењене за кућну употребу која садржи концентрације фекалних бактерија више од препоручених према упутствима Светске здравствене организације (СЗО) за квалитет воде за пиће Јединица мере: %	Национална лабораторија за ваздух и воде, Агенција за заштиту животне средине
		Биохемијска потрошња кисеоника (БПК) у водотоковима	Дефиниција: Количина кисеоника потребна или потрошена за микробиолошко разлагање (оксидацију) органских материја у води Јединица мере: mg/l кисеоника потрошеног за пет дана на непромењивој температури од 20 °C.	Национална лабораторија за ваздух и воде, Агенција за заштиту животне средине

		Процент отпадних вода које се пречишћавају	Дефиниција: Удео отпадних вода које се подвргавају неком облику третмана Јединица мере: %	Национална лабораторија за ваздух и воде, Агенција за заштиту животне средине
Биодиверзитет	Екосистеми	Учешће заштићених области у односу на укупну површину	Дефиниција: Површина заштићених екосистема на земљишту или у унутрашњим водама, изражени као удео у укупној површини екосистема Јединица мере: %.	Завод за заштиту природе Републике Србије, Агенција за заштиту животне средине
		Површине под изабраним кључним екосистемима	Дефиниција: Процена трендова у постојећим областима утврђених кључних екосистема ради процене релативне ефективности мера за заштиту биодиверзитета на нивоу екосистема и као алат за оцену потребе за посебним мерама заштите ради одржања биодиверзитета Јединица мере: Површина (km ² или ha) одабраних врста екосистема	Завод за заштиту природе Републике Србије, Агенција за заштиту животне средине
		Индекс угрожених врста ENDAN	Дефиниција: Индекс се израчунава на следећи начин $ENDAN = (M^2/3 + V^2/3 + F^2/3)^{0.5}$ при чему: М је % угрожених врста сисара, В је % угрожених врста птица и F % угрожених врста риба Јединица мере: Бездимензиони индекс од 0 до 1; 0 показује да нема угрожености, а 1 је највећи могући степен угрожености живих врста	Завод за заштиту природе Републике Србије, Агенција за заштиту животне средине
	Врсте	Промене у статусу угрожених врста	Дефиниција: Процена трендова бројности одређених врста ради сагледавања промена у биодиверзитету и релативне ефективности мера за одржање биодиверзитета Јединица мере: Број одраслих јединки за одређену област	Завод за заштиту природе Републике Србије Агенција за заштиту животне средине

		Учешће угрожених врста у укупном броју врста	Дефиниција: Учешће угрожених врста у укупном броју врста, биљака, сисара, птица, риба и водоземаца Јединица мере: %	Завод за заштиту природе Републике Србије, Агенција за заштиту животне средине
--	--	--	--	---

IX. ОБЈАВЉИВАЊЕ СТРАТЕГИЈЕ

Ову стратегију објавити у „Службеном гласнику Републике Србије”.

Број:
У Београду

В Л А Д А

ПОТПРЕДСЕДНИК